

ERDÉLYI TÁRSADALOM

Társadalomtudományi szakfolyóirat

22. évfolyam, 1. szám

Kolozsvár

2024

ERDÉLYI TÁRSADALOM

Társadalomtudományi szakfolyóirat

22. évfolyam, 1. szám

Kolozsvár
2024

Erdélyi Társadalom

A kolozsvári Babeş–Bolyai Tudományegyetem Magyar Szociológia és Szociális Munka Intézete
és a Max Weber Társadalomkutatásért Alapítvány lektorált folyóirata.
Megjelenik évente két alkalommal.

Alapítók: Horváth István, Magyarai Tivadar, Péter László, Veres Valér

Főszerkesztő: Csata Zsombor

Szerkesztőbizottság

Benedek József, Berszán Lídia, Dávid-Kacsó Ágnes (főszerk.-h.),
Geambaşu Réka, Horváth István, Kiss Dénes, Magyarai Tivadar, Pásztor Gyöngyi, Péter László

Szerkesztőtanács / Advisory Board

Bárdi Nándor, Csepeli György, Kuczi Tibor, Ladányi János, Lengyel György,
Mezei Elemér, Pászka Imre, Szabó Béla, Tamás Pál

Olvasószerkesztés, korrektúra: Dénes Gabriella

Honlapfelelős: Dániel Botond

Szerkesztőségi titkár: Kürti Tünde, Rusu Szidónia

Borítótér: Módi István-Hunor

DTP: Virág Péter

A szerkesztőség postacíme

Revista „Erdélyi Társadalom”

Str. Dostoievski/Plugarilor nr. 34, RO–400075 Cluj-Napoca/Kolozsvár

Telefon +40 264 599 461, fax: +40 264 430 611. E-mail: kezirat@erdelyitarsadalom.ro

Folyóiratunk a ProQuest, GESIS, DataCite, CEEOL és az Index Copernicus nemzetközi
adatbázisok által jegyzett, a tanulmányok online letölthetők a CEEOL oldaláról.

A tanulmányok beküldésével kapcsolatos információk és a régebbi számok elérhetők
a www.erdelyitarsadalom.ro honlapon.

A kiadványhoz érkezett kéziratok megjelentetéséről két külső szaklektor anonim bírálata
(double-blind peer review) alapján a szerkesztőség dönt.

Kiadó: Presa Universitară Clujeană

Nyomda: Incitato

ISSN: 1583–6347

Támogató a Romániai Magyar Demokrata Szövetség és a Communitas Alapítvány.
A kiadvány megjelenését az MTA támogatta a Kolozsvári Akadémiai Bizottság pályázata keretében.

Tartalom

1. Tanulmányok

AKÁCSOS EMŐKE – GEAMBAȘU RÉKA: A nemi egyenlőség „megrekedt forradalma”.	
Az erdélyi magyarok nemi egyenlőséggel kapcsolatos véleményei	9
BENEDEK ANNAMÁRIA – PÁSZTOR GYÖNGYI: Turisztikai termék a medve?	
Medve, turizmus és társadalmi környezet viszonya Zetelakán	35
KÜRTI TÜNDE: Munka: gazdaság és moralitás.	
Modern vállalati szférában dolgozó erdélyi fiatalok perspektívái	49
NOVÁKNÉ PINTÉR GABRIELLA – DÁVID-KACSÓ ÁGNES: Magyarországi nevelőszülők által	
észlelt nehézségek és stratégiáik ezek kezelésére	65
CSATA ZSOMBOR: A társadalmi tőke vizsgálata a kisebbségi magyarok körében	91

2. Recenzió

PÉTER LÁSZLÓ: Sportizált életek avagy életek sportmozaikjai. Reflexiók romániai atléták	
életútjaira. Szemle a Rostás Zoltán és Florentina Țone által szerkesztett	
<i>Scos din producție. Viața de sportiv în comunism și după...</i>	
(Termelésből kivéve. Sportolói élet a kommunizmusban és utána...) című	
könyvről (Eikon, 2024)	117
A szerzőkről	121

Table of Contents

1. Studies

EMŐKE AKÁCSOS – RÉKA GEAMBAȘU: The „Stalled Revolution” of Gender Equality: Opinions on Gender Equality among Hungarians in Transylvania	9
ANNAMÁRIA BENEDEK – GYÖNGYI PÁSZTOR: Is the Bear a Tourism Product? The Relationship Between Bears, Tourism, and the Social Environment in Zetea/Zetelaka	35
TÜNDE KÜRTI: Economy and Morality. Perspectives of Young Transylvanians in the Contemporary Corporate Sector	49
GABRIELLA NOVÁKNÉ PINTÉR – ÁGNES DÁVID-KACSÓ: Challenges Perceived by Foster Parents in Hungary and Their Strategies for Coping with Them.....	65
ZSOMBOR CSATA: Examining Social Capital Among Minority Hungarians	91

2. Review

LÁSZLÓ PÉTER: Sportized Lives or Sport Mosaics of Life: Reflections on the Life Paths of Romanian Athletes	117
About the Authors.....	121

ET

TANULMÁNYOK

1

Akácsos Emőke¹ – Geambașu Réka²

A nemi egyenlőség „megrekedt forradalma”. Az erdélyi magyarok nemi egyenlőséggel kapcsolatos véleményei

Kivonat

Tanulmányunkban azt vizsgáljuk, hogy mi jellemzi az erdélyi magyarok nemi egyenlőségről vagy genderideológiáról alkotott véleményét, illetve milyen szociodemográfiai jellemzők alakítják az egyének vélekedését, nézeteit. A kutatás a European Values Study 2019–2020-as adataira, annak erdélyi magyarokból álló almintájára épül. Elemzésünk jelentőségét nemcsak az adja, hogy a nemi egyenlőtlenség, illetve az ahhoz való viszonyulási módok egyfajta vakfoltját képezik az erdélyi magyarságra vonatkozó vizsgálatoknak, hanem az is, hogy a női emancipációt jellemző ún. megrekedt forradalomban kiemelt jelentősége van az értékrendeknek és ideológiáknak. Adataink igazolják Begall és munkatársainak friss eredményeit, akik szerint a genderideológiák nem egysíkúak, hanem többdimenziósak, és eltérő változók alakítják a nők magánéleti-gondoskodó és nyilvános szerepvállalásával kapcsolatos véleményeket. Női perspektívából nézve az adatok a megrekedt forradalom valóságát tükrözik: a nők egyrészt interiorizálták a liberális feminizmus felhívását, hogy vegyék kezükbe sorsukat, és törekedjenek szakmai kiteljesedésre, ez viszont feszültségben áll azzal a társadalmi konszenzussal, hogy a gondoskodás és szülőség esszenciálisan a nőkhöz kötődik, másrészt pedig erőfeszítéseik jelentős ellenszélben történnek, miután a férfiak már kevésbé támogatóak a nők szakmai törekvéseivel szemben.

Kulcsszavak: nemi egyenlőség, genderideológiák, gondoskodási válság, anyaság, erdélyi magyarok

Abstract: The „Stalled Revolution” of Gender Equality: Opinions on Gender Equality among Hungarians in Transylvania

This paper examines the opinions and gender ideologies of ethnic Hungarians in Romania, focusing on the social and demographic factors that shape them. The analysis is based on the ethnic Hungarian subsample of the European Values Study conducted in 2019/2020. While gender inequalities and related attitudes among Hungarians in Romania remain relatively understudied, this research is significant for exploring the role of traditional values and ideologies in perpetuating the so-called “stalled revolution”.

- 1 Szociológus, mesteri hallgató, Babeș–Bolyai Tudományegyetem, Szociológia és Szociális Munka Kar. E-mail: emoke.akacsos@stud.ubbcluj.ro
- 2 Szociológus, egyetemi oktató, Babeș–Bolyai Tudományegyetem, Szociológia és Szociális Munka Kar; tudományos főmunkatárs, Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont. E-mail: reka.geambasu@ubbcluj.ro

Our findings support Begall et al.'s assertion that gender ideologies are multidimensional rather than unidimensional. Moreover, we observe that attitudes toward women's private and public roles are influenced by different variables. From women's perspective, the results highlight the essence of the "stalled revolution." On one hand, women have embraced the norm of building professional careers; on the other, their efforts are hindered by men's relatively weaker support for women's career aspirations. Additionally, women's professional endeavours often clash with the widespread social consensus that caregiving is a fundamentally gendered, feminized role.

Keywords: gender equality, gender ideologies, care crisis, motherhood, Hungarians in Romania

Cikkre való hivatkozás / How to cite this article

Akácsos Emőke – Geambașu Réka (2024). A nemi egyenlőség „megrekedt forradalma”. Az erdélyi magyarok nemi egyenlőséggel kapcsolatos véleményei. *Erdélyi Társadalom*, 22(1), 9–34. <https://doi.org/10.17177/77171.290>

BEVEZETŐ

Tanulmányunk célja az erdélyi magyar közösség nemi szerepekkel kapcsolatos véleményének, illetve az ún. genderideológiájának vizsgálata. A tanulmány a European Values Study (EVS) 2019-es adatbázisára támaszkodik, amely átfogó képet nyújt az erdélyi magyar közösség attitűdjeiről és azok szociodemográfiai meghatározóiról. Az elemzés célja, hogy feltárja, milyen tényezők magyarázzák az egalitárius vagy tradicionális nézetek jelenlétét egy alapvetően konzervatív társadalomban.

A nemi szerepekkel kapcsolatos vélekedések egyrészt formálják a munkaerőpiaci döntéseket, a családi és háztartási szerepeket, valamint az oktatási és szakmai területek választását, másrészt viszont egyfajta reakciók is mindazokra a normatív és strukturális változásokra, amelyek egy társadalmat jellemeznek. Végző soron fontos szerepük van a férfiak és nők aspirációinak, társadalmi boldogulási esélyeinek meghatározásában is. Mivel az erdélyi magyar társadalomra vonatkozóan kevés frissebb kutatás készül a témában, a tanulmány további célja ennek a hiánynak a pótlása is.

A tanulmány elméleti fejezetében áttekintjük a nők társadalmi-gazdasági helyzetének alakulását, a nemi szerepekkel kapcsolatos értékrendeket és elméleteket, kitérve a „megrekedt forradalom” fogalmára, a nők munkaerőpiacra való belépésére, a munkaerőpiaci egyenlőtlenségekre, majd kiegészítve mindezt a gondoskodási válság, valamint a legközismertebb véleménymagyarázó modellek bemutatásával.

2. ELMÉLET

A XIX. század végétől kibontakozó feminista mozgalom egyes hullámai ugyan végig a nők helyzetének javításáért küzdöttek, az azonban már korszakonként változott, hogy a nők társadalmi meghatározottságának, hátrányainak mely dimenziójára került nagyobb hangsúly, és ennek nyomán mely partikuláris célokat követtek. Míg az első hullám leginkább a formális poli-

तिकai, gazdasági, oktatási jogok megszerzését és nőkre való kiterjesztését tartotta elsődlegesnek, a második hullám a nők emancipációját a nők fizetett munka világába való bevonásán keresztül kívánta megvalósítani. A harmadik hullámban, közel a XX. század végéhez, a női élethelyzetek interszekcionális megközelítését helyezték törekvéseik középpontjába, mára pedig mindaz, amit liberális feminizmusnak hívnak, sok kritikusuk szerint valójában inkább egyfajta poszt-feminizmus, vagyis a női hátrányok strukturális meghatározottságának a szem elől tévesztése.

Az a gondolat tehát, hogy a két nem egyenlősége nem valósítható meg a nők gazdasági függetlensége, vagyis a munkaerőpiacra való belépésük nélkül, a XX. század közepén került a feminista küzdelmek középpontjába. Az elvi, nőmozgalmi eredetű megfontolások mellett azonban kézzelfogható gazdasági és társadalmi folyamatok is hozzájárultak ahhoz, hogy a 1970-es évektől kezdve a nők valóban egyre nagyobb számban vállaltak fizetett munkát. A posztfordizmus korában kiszélesedett terciér szektor növekvő munkaerőigényét elsősorban a nők elégítették ki, akik – globálisan nézve – eltérő mintázatokat követve, de elsősorban a szolgáltatási ágazatban váltak munkavállalóvá. Belépésük a fizetett munka világába még nyugaton sem volt egységes, hiszen míg az Egyesült Államokban javarészt teljes munkaidőben kezdtek el nagy létszámban dolgozni, addig Európában sokkal inkább a részmunkaidős foglalkoztatást preferálták. Egy-másfél évtizeddel korábban a közép- és kelet-európai blokk országaiiban beindult erőteljes iparosítás ugyanúgy nem tudta nélkülözni a női munkaerőt, így mind a gazdasági kereslet, mind pedig a női emancipációt szorgalmazó szocialista ideológia abba az irányba hatott, hogy az állami tervgazdaságokban is tömegesen álljanak munkába a nők a formális munkaerőpiacon.

Mindezek a folyamatok sokakban a munkaerő elnőiesedésének aggodalmát vetették fel, főként arra vonatkozóan, hogy az alacsonyabb bérért és rosszabb munkakörülmények között dolgozni hajlandó nők nem gyengítik-e a férfi munkavállalók alkupozícióit (Friedman, 2015; Strangleman & Warren, 2008). Későbbi vizsgálatok azonban kimutatták, hogy a nők olyannyira más munkaerőpiaci pozíciókra léptek be, hogy aligha váltak a férfiak versenytársaivá, így nem is az ő megjelenésük, hanem sokkal inkább a posztfordizmussal beindult dezindustrializáció teherő felelőssé a férfiakat érintő tömeges munkanélküliségért és válságért (*manceSSION*).

Ma már bő fél évszázad tapasztalataival és adataival a hátunk mögött kijelenthetjük, hogy a nők munkavállalása nem volt elégséges feltétel az emancipációhoz. Bár a közgondolkodás vagy éppen a népszerű liberális feminizmus szerint a körülmények adottak, és immár a nők egyéni erőfeszítésére van szükség ahhoz, hogy az elkerülhetetlen egyenlőség kiteljesedjék, a szociológiai elemzések sokkal inkább egyfajta „megrekedt forradalomról” írnak a két nem helyzete kapcsán. Hochschild és Machung (1989) szerint az vezetett a forradalom megtorpanásához, hogy míg a nők beléptek a munkaerőpiacra, azon belül akár a hagyományosan férfiasnak tekintett területekre is, a társadalom többi alrendszere, mint az oktatás, a szociális rendszer, illetve maga a munkaerőpiac sem igazodott a nők igényeihez és sajátos helyzetéhez. A munkaerőpiacon továbbra is az számít elkötelezett, motivált munkavállalónak, aki folyamatosan, megszakítás nélkül rendelkezésre áll, az oktatás pedig és egyéb közszolgáltatások szintén sok energiát és befektetett időt igényelnek, e kettőnek az inkompatibilitását azonban a nők egymaguk nehezen tudják orvosolni. Hasonló megközelítésben Paula England (2010) úgy határozza meg a megrekedt forradalmat, mint olyan állapotot, ami annak tulajdonítható, hogy míg a nők megjelentek a férfiak által uralt munkakörökben, utóbbiak a gondoskodást kevésbé vállalják fel a magánéletben vagy a munkaerőpiacon, így annak felértékelődése sem következett be.

A munka világában fennmaradt nemek közötti egyenlőtlenséget több indikátor segítségével mérhetjük. Ezek közül a legismertebbek a foglalkoztatási ráta különbségei, a bérkülönbség, az egyenlőtlen munkamegosztás, a gondoskodó munka egyenlőtlen elosztása, a nők kettős terhe, a nemi alapú szegregáció a munkaerőpiacon és a férfiak felülreprezentáltsága politikai és vezetői pozíciókban.

Az egyenlőtlenség újratermelődésében kiemelt szerepe van az ún. *gondoskodási válságnak*, ami Nancy Fraser (2016) szerint azt jelenti, hogy az állami forráskivonások nyomán az ún. reprodukzív feladatok a családokra, és azon belül is a nőkre hárulnak. Ugyanezt a folyamatot másutt refamiliarizációnak hívják (Saxonberg & Sirovatka, 2006). A nők viszont mind gazdasági szükségszerűségből, mind pedig a normák nyomása alatt a munkaerőpiacon is jelen vannak, ami azt eredményezi, hogy a középosztálybeli nők a gondoskodási feladataikat áruvá téve kiszervezik alacsonyabb státusú nőknek (Fraser, 2016). A nagy mennyiségű láthatatlan munka elvégzését teszi az is lehetővé, hogy bár összességében a nők sok társadalomban képzettebbek a férfiaknál, a foglalkozás és ágazat kiválasztása során főként azokat a nők dominálta területeket célozzák meg, amelyek akár munkaszervezésük, akár rugalmasságuk folytán alkalmasabbak a gondoskodói szerep integrációjára, de amelyek egyszersmind rosszabbul is fizetettek.

Begall és szerzőtársai szerint nemcsak a materiális egyenlőtlenségek, a gazdaság és munkaerőpiac szerkezete vagy az állami szociálpolitikák tehetők felelőssé az emancipáció megrekedéséért, hanem szerepe van ebben a sok elemében hagyományos norma- és értékrendnek is. Szerintük azonban nem célszerű elszigetelten vizsgálni az egyes tényezők hatását, hanem ún. többszintű elemzés révén a makro- és mikrotényezőket együttesen, valamint a közöttük kimutatható interakciók szerepét is fel kell tárni. A lehetséges magyarázó tényezőkön túl azonban Begall és társai az ellen is érvelnek, hogy a *genderideológiát* egy dichotóm, kétpólusú, egydimenziós fogalom párral, a hagyományos és progresszív értékek kettősségeként lássuk, hiszen az utóbbi időszakok adatai arra utalnak, hogy sokkal inkább többdimenziós fogalomként kell elgondolni, amelyben egyszerre vallhatnak az egyének hagyományosabb vagy modernebb nézeteket (Begall et al., 2023).

A genderrel, nemi szerepekkel kapcsolatos értékvizsgálatok szinte megkérdőjelezetlenül bomlanak ki az értékvizsgálatok egyik alap-, bár kétségkívül sokszor bírált kutatásának számító Inglehart-kutatásból. Inglehart és Welzel (2005) kétdimenziós kulturális térképe megkülönböztet hagyományos és szekuláris-rationális értékeket, valamint túlélési és önkifejezési értékeket. Míg a hagyományos értékek a vallás és a család fontosságát hangsúlyozzák, addig az önkifejezési értékek a toleranciára és a nemek közötti egyenlőségre helyezik a hangsúlyt. Bár az elmélet jelentős hatást gyakorolt, kritikák érték az elméleti alapok, a fogalmak, a módszertan kidolgozottsága, valamint teleologikus jellege miatt (Haller, 2002; Tausch, 2015).

A nemi szerepekkel kapcsolatos attitűdök azt mutatják, hogy az egyének mennyire támogatják a munka és a családi kötelezettségek megosztását (Davis & Greenstein, 2009; Perales et al., 2018). Ezek az attitűdök befolyásolják a háztartási és gyermeknevelési feladatok elosztását, a párkapcsolati elégedettséget, a gyermekvállalást, a családon belüli erőszakot, valamint a munkavállalást és keresetet (Murinkó, 2014a). A tradicionális nézeteket valló párok hagyományosan osztják meg a feladatokat, ahol a férfi a kenyérkereső, az anya pedig a gyermekgondozó. Az egalitárius párok egyenlőbben vállalnak részt a házimunkából, így az apák aktívan részt vesznek a gyermeknevelésben is (Corrigan & Konrad, 2007; Gaunt, 2006; Murinkó, 2014a). Ugyan-

akkor a nemi ideológiák és a mindennapi viselkedés közötti kapcsolat nem mindig egyértelmű (Gaunt, 2006).

Az individualista magyarázatok legismertebb példája Hakim (2003) preferenciaelmélete, amely szerint a nőknek másra, különösen strukturális okokra nehezen visszavezethető értékrendje, preferenciája van, és mivel ezek között lényeges eltérések vannak, az őket megcélzó közpolitikáknak ezzel számolniuk kell. Hakim mérései szerint a két évtizeddel ezelőtti angol női társadalom nagyjából hasonló méretű otthon- és munkacentrikus csoportokból állt, ám a legnépesebb az ún. alkalmazkodó vagy egyensúlyozó csoport. Ezt az elméletet is többféle kritika érte, leginkább a nemek lehetőségeinek leegyszerűsítése, illetve a gazdasági, kulturális és intézményi tényezők hatásának alábecsülése miatt (Crompton & Harris, 1998; Lewis & Simpson, 2017).

Korunk egyik leghatásosabb ideológiája, az ún. liberális vagy posztfeminizmus, a nők szabadságát, választását és függetlenségét hangsúlyozza, gyakran integrálva ezeket a média és fogyasztói kultúra területeibe (Banet-Weiser, 2018). A posztfeminizmus az egyéni teljesítményre helyezve a hangsúlyt egyszerre ünnepli és elutasítja a feminizmust, figyelmen kívül hagyva a strukturális akadályokat, miközben a nők individualizmusát és a patriarchátustól független „szabadságot” hirdeti (Banet-Weiser, 2018; Budgeon, 2011; Yoong, 2020).

A nemiszerep-elmélet szerint a társadalom szocializálja a férfiakat és nőket a hagyományos nemi szerepeknek megfelelően, és ennek következtében alakul ki a házimunka megosztása (Davis & Greenstein, 2009; Fuwa, 2004; Gaunt, 2006; Glauber & Gozjolko, 2011). Több modell létezik a nemi ideológiák kialakulásának magyarázatára: az expozíciós modell a sztereotípiák szerepét hangsúlyozza a nemi attitűdökben (Perales et al., 2018), míg a kitettségalapú modell az új társadalmi szerepekkel való találkozással magyarázza az attitűdváltozást (Davis & Greenstein, 2009; Kroska & Elman, 2009; Perales et al., 2018). Az érdekalapú modell szerint az attitűdök az egyének érdekeinek változásával módosulnak (Davis & Greenstein, 2009; Kroska & Elman, 2009; Perales et al., 2018), míg a kontrollszemlélet szerint, ha az egyének nemi ideológiája eltér a háttérüktől és tevékenységeiktől, akkor hajlamosak úgy módosítani ideológiájukat, hogy az jobban illeszkedjék ezekhez (Kroska & Elman, 2009).

Románia a legtöbb kelet-európai országgal együtt a közgondolkodásban jobbra a hagyományos értékrendű társadalmak között kap helyet, és ezt empirikus adatok is alátámasztják. A gazdasági mutatók nagy része meglehetősen mély nemi szakadékot mutat mind a foglalkoztatás, vállalkozás és aktivitás, mind pedig a foglalkozási szegregáció tekintetében. Hivatalos Eurostat-adatok szerint a nemi alapú bérrés az egyik legalacsonyabb Európában, bár ezzel kapcsolatban több mérvadó romániai kutató is kétségeket fogalmazott meg, tekintve, hogy a nyugdíjak terén már tekintélyes nemi szakadékot tapasztalni (Băluță, szóbeli közlés). Egy 2013-as, valamint egy 2021-es vizsgálat Romániát az utolsó helyre sorolta európai viszonylatban a különféle mutatók segítségével mért nemiegyenlőség-rangsorokon (Irimie et al., 2013; Guga & Sindereștean, 2021). Az utóbbi, 2021-es kutatás szerint mind a hat vizsgált területen, a munka, pénz, tudás, idő, hatalom és egészség terén hátrányban voltak a nők. Mindazonáltal idehaza elvértve készültek olyan vizsgálatok (illetve elszórtan vonták be az országot olyan nemzetközi összehasonlító vizsgálatokba), amelyek lehetőséget adnának az emberek *genderideológiájának* feltárására. Az alábbiakban e kevés kutatás eredményeit ismertetjük röviden.

Az egyik legkorábbi vizsgálat a 2000-es évek első feléből származik, egy nemzetközi összehasonlítás Pongrácz Tiborné tollából, aki adatokkal is kimutatta a romániai társadalom családcentríkusságát és az ezzel együtt járó konzervatív nézeteket, amelyek szerint a háztartással kapcsolatos feladatok elvégzése női feladat (Pongrácz, 2005). Ennek ellenére nagyobb időtávlatban vizsgálva a romániai társadalom szintjén is kimutatható egy elmozdulás a progresszív, egyenlőségpárti nézetek felé. Sánduleasa a European Values Study három (1990-es, 1999-es és 2008-as) hullámának adatait használta fel a romániaiak nemi szerepekkel kapcsolatos attitűdjeinek vizsgálatára (Sánduleasa, 2014). Az elemzés a nemi attitűdök három dimenziójára összpontosított: a házon belüli és a házon kívüli nemi szerepek egalitárius nézeteire, valamint az anyai foglalkoztatás hatásaival kapcsolatos attitűdökre. Az adatok alapján kijelenthető, hogy a román társadalom egyre inkább az egyenlőbb nemi szerepek felé halad, ám ennek ellenére továbbra is a nők viselik a háztartáson belüli felelőségek nagy részét, ami az anyák és apák eltérő munkaerőpiaci részvételéhez vezet (Sánduleasa, 2014).

A 2018-as Gender Barométer a nemekkel kapcsolatos attitűdök modernizációjának tendenciájára világít rá. A magánéletben betöltött nemi szerepeket illetően konzervatív nézetek dominálnak, míg a közszféra szerepeit illetően progresszívebb viszonyulások tapasztalhatók. A nem túl ezeket a felfogásokat az életkor, az iskolai végzettség, a lakóköznyezet és a családi állapot is befolyásolja (*Gender Barometer. Romania 2018*, 2019). A 2014-es World Values Survey (WVS) felmérése alapján elmondható, hogy a romániai társadalom összességében jobb politikai vezetőnek tartja a férfiakat, mint a nőket, és e véleménycsoportban a férfiak felülreprezentáltak voltak (Rusu & Baboş, 2019). Egy kultúrák közötti elemzés szerint a férfiak házimunkában való részvételének mértékét illetően Romániában kisebb az egyenlőtlenség, mint más országokban (Portugália, Spanyolország, Olaszország, Magyarország stb.). Ez arra utalt, hogy a magánéletben nagyobb egyenlőség volt a nemek között, mint a munkaerőpiacon (Rusu & Baboş, 2019).

Inglehart elméleti modelljére és a World Values Survey (WVS) elemzésére alapuló tanulmányban Rusu azt állapította meg, hogy Románia az első tengely szerint a hagyományos és a szekuláris-racionális értékek között helyezkedik el, és a túlélési értékekhez közel az ingleharti kultúratérkép második tengelyén. A szerző szerint a Romániában mért értékrendeket a generációváltás, valamint az értékek diffúziója is befolyásolta, ugyanis a vidéki, illetve idősebb népesség kevésbé volt elfogadó az egalitarista értékekkel szemben (Rusu, 2023).

Az erdélyi magyarságra jellemző munkaerőpiaci nemi egyenlőtlenségnek, értékrendnek és helyzetének egyik első áttekintése 2011-ből származik. Az *Erdélyi magyar fiatalok. Összehasonlító elemzés* című tanulmány szerint az erdélyi magyar fiatalok jobban ragaszkodnak a hagyományos nemi szerepekhez, mint román társaik (Kiss & Barna, 2011). Kétharmaduk szerint a házimunka, mint a főzés és takarítás, a nők feladata, és ebben a férfiak és nők között is egyetértés van. Országos szinten ez az arány alacsonyabb, 47% (Kiss & Barna, 2011). A gyermekekről való gondoskodás és a bevásárlás terén az országos minta többsége kiegyensúlyozottabb nemi munkamegosztást tart ideálisnak, míg az erdélyi magyarok nagyobb arányban tartják ezeket női feladatnak. A férfiak feladatának inkább a ház körüli javításokat tartják (73%). A fiatalok 18%-a gondolja, hogy a jövedelemszerzés a férfi dolga, míg 81% szerint mindkét félnek hozzá kell járulnia (Kiss & Barna, 2011). Az iskolázottság csak a román fiatalok körében befolyásolja a nemi szerepekről alkotott elképzeléseket. Míg az alacsonyan iskolázottak inkább a hagyomá-

nyos nemi szerepeket tartják elfogadhatóbbnak, a felsőfokú végzettségű román fiatalok liberálisabbak ezen a téren. Az erdélyi magyarok esetében ez kevésbé jellemző: bár a felsőfokú végzettségű magyarok kevésbé tradicionálisak, még mindig jelentős arányban tartják a főzést és takarítást női munkának. Az erdélyi magyar társadalomban a hagyományos nemi szerepek a modernizáció közepette is fennmaradnak (Kiss & Barna, 2011).

Bokor Zsuzsa (2011) arra mutat rá, hogy a modern-tradicionális dichotómia mentén nem minden társadalmi jelenség írható le. Ez a nyugat-európai felfogás a XX. század elejéig uralkodó mintát tekinti hagyományosnak, amelyben a nőt háziasszonyként és anyaként, a férfit pedig kenyérkeresőként láttatja. Ezzel szemben azt, ami ettől eltérő, progresszívnek, modernnek tartja számon, így óhatatlanul normatívan közelítve a kérdéshez. Bokor azt javasolja, hogy ezeket inkább „strukturális kényszerekre adott racionális válaszként” (Bokor, 2011) vizsgáljuk (Bokor, 2011). A tanulmányból kiderül, hogy a fiatalok rövid távú tervei közt nem szerepel kiemelt helyen a házasság és gyermekvállalás, de nagy többségük számára a kiteljesedett élet feltétele a házasság (54,7%) és a gyermekvállalás (58,7%). Tehát az egyéni céljaik elérése után az erdélyi magyar fiatalok azokat a tradicionális normákat követnék, amelyekben szocializálódtak. Új, a hagyományos normákkal ellentétes értékek is megjelentek és előtérbe kerültek, ezt mutatja például azon válaszadók jelentős aránya a populációban, akik a házasságot (43,8%) és a gyermekvállalást (39,7%) „nem fontosnak” jelölték meg. Továbbá a magyar fiatalok esetében a tradicionális nemi szerepekhez való ragaszkodás minden iskolázottsági szinten magasabb, mint a romániai fiatalok esetében, és ez a különbség tovább nő a felsőfokú végzettségűek körében. Bokor szerint az eredmények egyszerre hordozzák egy tradicionális, patriarchális társadalom és egy modern, európai mintájú társadalom jegyeit (Bokor, 2011).

Az Erdélyi magyar feminizmus: érdeklődés hiányában elmarad? című, 2012-es tanulmányban azt vizsgálja a szerző, hogy az Erdélyben élő magyarok számára univerzális élménynek és tapasztalatnak tekinthető-e a patriarchátus, valamint hogy mi magyarázza a nemi szerepekről alkotott nézeteiket (Geambaşu, 2012). A Kárpát Panel adatai alapján Erdélyben egy átlagos hétköznapon egy nő átlagosan 4 és fél, egy férfi pedig átlagosan közel 7 órát dolgozik a munkahelyén. Otthon pedig egy nő közel 5, egy férfi pedig közel 3 órát tölt házimunkával. Az anyák több időt töltenek a gyermekneveléssel, mint az apák: hét közben átlagosan 2 és fél órát, hétvégén 3 órát, míg az apák hét közben másfél, hétvégén valamivel több mint 2 órát. A fizetett munka csökkenti a hétköznapi házimunkára fordított időt, de nem változtat a hétfégi munkavégzésen és a nemek közötti különbségeken (Geambaşu, 2012). Ha a férfi és női vélekedéseket nézzük a háztartási és gyermeknevelési munkák tekintetében, akkor bizonyos kijelentések kapcsán a nők még tradicionálisabbnak bizonyulnak a férfiaknál. A női tradicionalizmust a szerző a magánszférához való ragaszkodásként magyarázza, bár utólagos kutatások szerint az intenzív anyaság normájának erősödése is jelentős szerepet játszhat (Geambaşu et al., 2022). A nők erőteljesebb konzervatív nemi szerepekkel kapcsolatos attitűdjeit nem lehet a nők és férfiak sajátos személyiségjegyeivel indokolni. A hagyományos nemi szerepeket valló egyének több szempontból is hátránnyal indulnak Geambaşu (2012) szerint: idősebbek, gazdasági aktivitásuk alacsonyabb szintű, falun élnek, alacsonyabban iskolázottak.

A sokak számára már-már megvalósultnak, „szükségszerűnek” tűnő nemi egyenlőség tehát nemcsak Romániában, hanem világszerte messze áll a kiteljesedéstől, és egyre többen gondolják úgy a témával foglalkozó szociológusok közül, hogy a fejlődés vagy haladás lineáris, ám lelassult

folyamatként való elképzelése helyett sokkal adekvátabb egyfajta megrekedt forradalomról beszélni. Ennek egyszerre vannak strukturális szintű gazdasági-társadalmi, valamint ideológiai, értékrendbeli okai. Előbbiek között kiemelt, bár nem kizárólagos szerepet játszik a neoliberais, közszolgáltatásokat leépítő állam, amely így egyre nagyobb terheket ró a nőkre, utóbbiak közül pedig az értékrendek, ideológiák konzervativizmusát, adott esetben a sok helyütt bekövetkezett konzervatív fordulatot emelhetjük ki. Ezért is tartjuk fontosnak azt megvizsgálni, hogy a romániai magyarok nemi egyenlőséggel kapcsolatos értékrendje milyen mintázatokkal írható le, illetve milyen törésvonalakat mutat.

3. MÓDSZERTAN

A kutatásban a 2019-es, a European Values Study (EVS) és a kolozsvári Nemzeti Kisebbségkutató Intézet (NKI) által végzett erdélyi magyar kisebbségi felmérés adataira támaszkodtunk. Az adatok másodelemzése azért fontos, mert eddig csak részben dolgozták fel őket, noha átfogó képet nyújthatnak az erdélyi magyarság értékrendjéről. Az adatfelvétel 1106 válaszadó részvételével történt 13 erdélyi megyében, és az összesen nyolcvan kérdés a családdal, munkával, vallással, politikával, egyenlőséggel és más társadalmi kérdésekkel foglalkozik.

Az elemzést SPSS-ben végeztük, ahol a K24-es kérdés hét állításának válaszait elemeztük. Az alkalmazott módszerek közé tartoznak a gyakorisági elemzések, keresztábla elemzések, korrelációk, faktorelemzés és lineáris regresszió. Az empirikus rész először a populáció bemutatásával kezdődik, majd a gyakorisági adatok, a kétváltozós elemzések, a faktorelemzés és végül a lineáris regresszió következik.

4. ELEMZÉS

4.1. A minta ismertetése

Az EVS 2019 erdélyi magyar mintájába 1106 nagykorú személy került be, akiknek szűk többsége nő, és legnagyobb részt 55 év feletti lakos. A minta 40%-a középfokú végzettséggel rendelkezik, és csak egyhatoda diplomás. Ha a településtípus szerinti százalékos eloszlást nézzük, akkor az adatok alapján a falvakban élők felülreprezentáltak, ami azért is jelentős, mivel a falusi közösségek gyakran erősebben kötődnek hagyományos értékekhez és szokásokhoz, mint a városi lakosság. A megkérdezettek többsége foglalkoztatott, illetve házas (1. táblázat).

1. táblázat. *A kutatás mintájának leíró statisztikái, 2019/2020*

Table 1. *Descriptive Statistics of the Research Sample, 2019/2020*

	Elemzés	Százalék (%)
Nem		
Férfi	523	47,3
Nő	583	52,7
Korcsoportok		
18–34	243	22
35–54	402	36,4
55+	461	41,7
Végzettség		
Alapfok	262	23,7
Szakiskola	213	19,2
Középfok	452	40,8
Felsőfok	180	16,2
Településtípus		
Nagyváros	183	16,5
Középváros	200	18,1
Kisváros	201	18,2
Falu	522	47,2
Gazdasági aktivitás		
Foglalkoztatott	559	50,6
Nyugdíjas	359	32,4
Diák	50	4,6
Egyéb, inaktív	133	12
Hiányzó adat	5	0,4
Családi állapot		
Házasság	633	57,3
Nem házasság	473	42,7
Összesen	1106	100,0

4.2. Az erdélyi magyarok nemi szerepekkel kapcsolatos véleménye

Az alábbiakban annak a hét kijelentésnek az eloszlását ismertetjük, amelyekkel a megkérdezettek nemi egyenlőséghez való viszonyulását mérték (2. táblázat).

2. táblázat. *A megkérdezettek nemi szerepekkel kapcsolatos véleménye, a kijelentésekkel való egyetértés mértéke, 2019/2020 (%) (N=1106)*

Table 2. *Respondents' Opinions on Gender Roles, Level of Agreement with the Statements, 2019/2020 (%) (N=1106)*

	Teljesen egyetért (%)	Egyetért (%)	Nem ért egyet (%)	Egyáltalán nem ért egyet (%)	Hiányzó adat (%)	Összesen
Ha egy anya fizetett munkát vállal, azt megcsenvedik a gyermekek	18,9	37,2	33,1	8,3	2,5	100,0
Lehet munkát vállalni, de amit egy nő igazán akar, az az otthon és a gyermekek	26,1	39,4	25,7	5,3	3,6	100,0
Mindent egybevetve, a család élete megsínyli, ha a nő teljes munkaidőben dolgozik	22,5	34,8	30,4	9,4	3	100,0
A férfi dolga pénzt keresni, a nő dolga a háztartásról és a családról gondoskodni	22,7	28,1	34,2	12,7	2,3	100,0
Mindent egybevetve a férfiak jobb politikai vezetők, mint a nők	16,8	23,9	36,5	15,6	7,2	100,0
Az egyetemi végzettség fontosabb a fiúknak, mint a lányoknak	7,8	9,6	49,1	29,6	3,9	100,0
Mindent egybevetve a férfiak jobb gazdasági vezetők, mint a nők	16,0	23,7	37,9	18,0	4,3	100,0

Mint láthatjuk, jelentős konszenzus övezi azt, hogy a magánszférában, a gyermekneveléssel kapcsolatos munkák elsődlegesen női feladatok, aminek lehetőség szerint alá kell rendelni a fizetett munkavállalást is. Ez a meggyőződés nagymértékben esszencialista nézetekre támaszkodik, például a nők „igazi” vágyával érvelve. Legtöbben éppen azt a kijelentést támogatták, hogy összeegyeztethető a munka és a család, de az anyaság kérdése „esszenciálisan” képezi a nőiesség részét. Mindazonáltal ezt a nőknek „előírt” családcentrikusságot nem kísérik hasonló meggyőzések a lányok, nők tanulásával és munkavállalásával kapcsolatban, ahol a válaszadók sokkal nagyobb esélyegyenlőséget éreznek helyénvalónak: a legkevésbé azzal értettek egyet a válaszadók, hogy az egyetemi végzettség fontosabb lenne a fiúknak, mint a lányoknak.

4.3. A nemi szerepekkel kapcsolatos vélemények szociodemográfiai jellemzők szerinti eltérései

Az alábbiakban megvizsgáljuk, hogy a fentiekben bemutatott, javarészt konzervatívabb gondolkodásmódra utaló adatok mutatnak-e eltérést a legfontosabb szociodemográfiai változók szerint: nem, iskolai végzettség, településtípus, életkor, háztartási jövedelem.

A nemek közötti különbségeket bemutató adatok (melléklet 1. táblázat) alapján az alábbiakban figyelhető meg szignifikáns eltérés: a férfiak éppen azokban a kérdésekben tűnnek konzervatívabbnak, amelyekkel kapcsolatban a romániai közvélemény alapvetően progresszíven, egyenlőségpárti módon gondolkodik: a politikai és gazdasági vezetésre való alkalmasság ügyében. A magánszféra vonatkozásában, mondhatni, nagyobb az egyetértés, ugyanis mindkét nem egységesen úgy véli, hogy a nők elsődleges szerepe az otthonhoz kötődik. Mindazonáltal meg kell jegyezni, hogy a kérdések többségében nincs különbség a két nem válaszai között.

A melléklet 2. táblázatában az életkor és a nemi szerepekkel kapcsolatos kérdésekre adott válaszok kapcsolatát láthatjuk. A korcsoportok szerint a legnagyobb arányban a 55 évesek és afölöttiek (41,7%) töltötték ki a kérdőívet, majd a 35–54 évesek (36,4%), és a 18–34 évesek (22%). Az életkor és a kérdések közötti korrelációk alapján általánosan elmondható, hogy az életkor előrehaladtával nő az egyetértés a hagyományos nemi szerepeket támogató kijelentésekkel, mind a magánszféra, mind a munkavállalás vonatkozásában.

A melléklet 3. táblázatában a nemi szerepekkel kapcsolatos kérdésekre adott válaszok és az iskolai végzettség közötti kapcsolat látható. Várakozásainknak megfelelően az iskolai végzettség minden kérdés esetében szignifikáns hatást mutatott. Az alapfokú végzettségűek a diplomásokhoz képest 27,4 százalékponttal nagyobb arányban értettek egyet azzal, hogy lényegében az anyaság teljesen inkompatibilis a fizetett munkavállalással. A második kijelentéssel, miszerint a nő egyetlen aspirációja az otthon és a gyermekek, az alapfokú végzettségűek 78,2%-a, míg a felsőfokú végzettségűek 54,2%-a értett egyet. Az alapfokú végzettségűek kétszer annyian gondolják, hogy a férfi dolga pénzt keresni, míg a nőé a háztartásról és a családról gondoskodni, mint a felsőfokú végzettségűek. A kérdéssel, hogy a család élete megsínyli, ha a nő teljes munkaidőben dolgozik, az alapfokú végzettségűek 70,8%-a egyetértett, míg a felsőfokú végzettségűek körében ez az arány 41,9%. Az egyet nem értés mértéke is az iskolai végzettség szintjének növekedésével csökkent: az alapfokú végzettségűek 29,2%-a nem értett egyet, míg a szakiskolát végzetek 5,2 százalékponttal, a középfokú végzettségűek 14,8, és a felsőfokú végzettségűek 28,8 százalékponttal többen nem értettek egyet ezzel, jelezve az iskolai végzettség szignifikáns hatását.

A nők nyilvános szerepeivel kapcsolatban kisebb különbségek figyelhetők meg: az alapfokú végzettségűek fele-fele arányban vélekedtek arról támogatólag vagy elutasítólag, hogy a férfiak jobb politikai vezetők, míg a felsőfokú végzettségűek inkább nem értettek egyet ezzel. Az alapfokú végzettségűek kétszer magasabb arányban gondolták azt, hogy az egyetemi végzettség fontosabb a fiúknak, mint a lányoknak. A férfiak jobb gazdasági vezetői kvalitásaival az alapfokú végzettségűek 20,5 százalékponttal magasabb arányban értettek egyet, mint a felsőfokú végzettségűek. A felsőfokú végzettségűek utasítják el leginkább ezt az állítást.

Összességében megfigyelhető, hogy az iskolai végzettség magyarázója lehet a nemi szerepekkel kapcsolatos elvárások különbségeinek. Az alacsony iskolázottak tradicionálisan gondolkodnak a nők magánéleti szerepeiről, míg a magasabb iskolázottságúak inkább progresszívebb

értékrendet képviselnek a nők nyilvános szerepeivel kapcsolatban. Az expozíciós modell szerint az oktatás révén történő kitettség hozzájárulhat a nemi sztereotípiák elutasításához, mivel az oktatás az egalitárius eszmékhez való kapcsolódást erősítheti (Davis & Greenstein, 2009).

A melléklet 4. táblázata szerint a különböző településtípusok (nagyváros, középváros, kisváros, falu) lakóinak véleményei különböznek a nemi szerepekkel kapcsolatban, az összes kérdésre magas khí-négyzet-érték és jelentős szignifikancia ($p = 0,000$) mutatja a különbségeket. Általánosságban elmondható, hogy a nagyvárosok lakói liberálisabb, egalitáriusabb nézeteket képviselnek a nemi szerepekkel kapcsolatban, míg a falvak lakói hagyományosabb, konzervatívabb értékrenddel rendelkeznek. A városokban élők inkább elfogadóbbak a nők munkavállalásával és szakmai szerepeivel kapcsolatban, míg a falusiak többnyire a nők hagyományos családi szerepét tartják fontosnak.

Ez a várakozásunk azonban nem teljes mértékben igazolható. Például a nagyvárosiak összességében magasabb arányban vélik azt, hogy a férfiak jobb politikai vezetők, mint a nők (51,2%). A gazdasági vezetéssel kapcsolatos kérdésben is érdekes összefüggést találtunk: a nagyvárosiak támogatják ebben a nők gazdasági kiemelt szerepvállalását. A közepes városokban élő emberek a legtámogatottabbak, feleannyian értenek egyet azzal, hogy a férfiak jobb gazdasági vezetők a nőknél. A kisvárosiak 11,9 és a falusiak 3,2 százalékponttal magasabb arányban utasították el ezt a nézetet. Az egyetemi végzettség tekintetében a falun élő emberek 12,9%-kal magasabb arányban értenek egyet azzal, hogy fontosabb a fiúknak, mint a lányoknak.

A leírtak összességében rávilágítanak arra, hogy bizonyos nemi szerepekkel kapcsolatos vélemények milyen mértékben térnek el a különböző településtípusok lakóinak körében. Általánosságban véve, a nagyvárosok lakói liberálisabb nézeteket képviselnek a nemi szerepeket illetően, míg a falvak lakói hagyományosabb nézeteket támogatnak. A nők munkavállalásával kapcsolatban vannak eltérések, de összességében a városokban élők inkább elfogadóbbak. A politikai és gazdasági vezetői szerepekkel kapcsolatos nézetekben is szignifikáns különbségek mutatkoznak a településtípusok között, a nagyvárosiak konzervatívabbnak mutatkoztak ezekben a kérdésekben.

A melléklet 5. táblázatának adatai a háztartási jövedelem és a nemi szerepekre vonatkozó vélemények közötti korrelációkat mutatják. Az első kijelentésnél mérsékelt, de szignifikáns pozitív összefüggés van: a jövedelem növekedésével nő azoknak az aránya, akik szerint a nők munkavállalása negatív hatással lehet a gyerekekre. A második kijelentésnél a kapcsolat gyenge, de szintén pozitív és szignifikáns, a jövedelem emelkedésével nagyobb arányban értenek egyet azzal, hogy a nő feladata az otthon és a gyermekek gondozása. A harmadik kijelentés és a jövedelem közötti kapcsolat is gyenge, pozitív és szignifikáns, ami arra utal, hogy a magasabb jövedelmű háztartásokban többen gondolják, hogy a nő teljes munkaidős munkavállalása káros hatással van a családi életre. A negyedik kijelentésnél is gyenge, de pozitív és szignifikáns összefüggés mutatkozik: a jövedelem növekedésével nő azok aránya, akik egyetértenek azzal, hogy a férfiak dolgozzanak pénzt keresni, a nők pedig a háztartásról és családról gondoskodni. Az egyetemi végzettséggel kapcsolatos kijelentésnél szintén gyenge, pozitív és szignifikáns kapcsolat van a jövedelem és a vélemények között, ami arra utal, hogy a magasabb jövedelmű háztartásokban valószínűbb az egyetértés azzal, hogy a fiúknak fontosabb a diploma, mint a lányoknak. A politikai és gazdasági vezetői szerepekkel kapcsolatos kijelentések esetén nincs szignifikáns kapcsola-

lat a jövedelem és a vélemények között, ami azt sugallja, hogy e vélemények kialakulását más tényezők is befolyásolhatják.

Összességében, a háztartási jövedelem kismértékben, de befolyásolja a nők magánéleti szerepeiről alkotott véleményeket, ahol a jövedelem növekedése tradicionálisabb megítélést eredményez, míg a nők szakmai szerepeivel kapcsolatos véleményekre ez a hatás már kevésbé figyelhető meg.

A következőkben a vallásosság hatását vizsgáltuk a nemi szerepekről alkotott véleményekre, az előbbi a rendelkezésünkre álló változók közül a templomba járás gyakoriságaként operacionalizálva. Az eredmények szerint (melléklet, 6. táblázat) három kijelentésnél volt szignifikáns kapcsolat a templomba járás gyakorisága és a vélemények között. Az anya fizetett munkájának gyerekekre gyakorolt negatív hatását leginkább a rendszeresen templomba járók fogadták el, míg a ritkán vagy soha templomba nem járók kevésbé értették egyet. A nők anyai vágyát feltételező kijelentéssel mindhárom csoport többsége egyetértett, de a rendszeresen templomba járók magasabb arányban, mint az ünnepeken vagy ritkán járók. Az egyetemi tanulmányok lehetőségét inkább a fiúk számára fenntartó állítást leginkább a gyakran templomba járók, legkevésbé pedig az ünnepeken járók támogatták. Összességében az adatok azt mutatják, hogy a gyakori vallásgyakorlás hajlamos erősíteni a hagyományos nemi szerepeket, míg a ritkán templomba járók valamivel progresszívebbek, bár a különbségek nem nagyok.

Az elemzések során világossá vált, hogy a kétváltozós módszerek nem képesek teljes képet nyújtani a nemi szerepekkel kapcsolatos attitűdöket befolyásoló tényezőkről. Ezért elengedhetetlen egy komplexebb elemzési módszer, jelen esetben a lineáris regresszió alkalmazása. A regresszió lehetővé teszi, hogy több változó együttes hatását vizsgáljuk a függő változóra, ezáltal átfogóbb és pontosabb képet kaphatunk az erdélyi magyarok nemi szerepekkel kapcsolatos értékrendjét befolyásoló tényezőkről.

4.4. A nemi szerepekkel kapcsolatos vélemények magyarázata

A tanulmány célja annak megértése, hogy milyen tényezők határozzák meg az emberek tradicionális vagy progresszív gondolkodását a nemi szerepekkel kapcsolatban. Ahhoz, hogy mélyebben megértsük a gondolkodásmódok közötti különbségeket, szükséges egy összetettebb elemzési módszer alkalmazása. Ezért ehhez először létre kellett hozni egy függő változót a hét kijelentésből, hogy azonosíthassuk azt a látens struktúrát, amely a megkérdezettek fejében a nemi szerepekkel kapcsolatos véleményeket rendszerbe szervezi. Ennek érdekében faktorelemzést végeztünk, hogy megállapítsuk, hány dimenzióra redukálhatók a nemi szerepek a megkérdezettek számára. A faktorelemzés segítségével olyan rejtett vagy nem nyilvánvaló összefüggések és struktúrák tárhatók fel, amelyeket egyébként nehéz lenne észlelni. Ez lehetővé teszi, hogy mélyebb betekintést nyerjünk az adatok mögött rejlő összefüggésekbe és dinamikákba. Az adatok standardizálását követően korrelációs mátrixot készítettünk, amely alapján a főkomponensanalízissel kivontuk a tényezőket. A tényezők rotációját Varimax rotálással végeztük el, hogy a tényezők jobban értelmezhetővé váljanak. Az adathalmazra számított KMO (Kaiser-Meyer-Olkin) értéke 0,822 volt, a Bartlett-teszt szignifikanciaértéke 0,000, ez azt jelenti, hogy az adathalmazunk megfelelően alkalmas a faktorelemzésre.

Az elemzés során két fő faktort sikerült azonosítani, amelyek a nemi szerepekkel kapcsolatos attitűdök főkomponenseit magyarázzák. Az alábbi, 3. táblázat mutatja be az így kapott kompo-

nenseinket. A kijelentések faktorsúlya alapján elmondható, hogy az első faktor lényegében az első három kijelentést sűríti magába, vagyis ez a faktor elsősorban a nemi szerepek magánéleti, főként anyasággal kapcsolatos aspektusaira összpontosít, beleértve a családi és háztartási feladatok megosztását és az ezekkel kapcsolatos elvárásokat. A variancia 30,75%-át magyarázza.

„Az egyetemi végzettség fontosabb a fiúknak, mint a lányoknak” kijelentés esetében a faktorsúly valamivel kevesebb, mint kétszerese a másik faktorban kialakult faktorsúlynak, de határesetként megmarad az elemzésben. Ez a tényező a nemi szerepek nyilvános és munkahelyi aspektusaira utal, beleértve a karrierrel és vezetői szerepekkel kapcsolatos véleményeket és elvárásokat. A második főkomponens a variancia 30,08%-át magyarázza. A faktorelemzés során a két azonosított főkomponens a teljes variancia 60,84%-át magyarázta. Ez az arány arra utal, hogy a változók közötti összefüggések jelentős részét sikerült két tényezőre redukálni, ami megerősíti az elemzés hatékonyságát.

3. táblázat. *A kialakult faktorok és a kijelentésekhez tartozó faktorszókórok*

Table 3. *Identified Factors and Factor Scores Associated with the Statements*

Faktor neve	Állítások	Faktorsúlyok
A nők magánéleti, anyai szerepeivel kapcsolatos elvárások (megmagyarázott variancia: 30,75%)	Mindent egybevetve, a család élete megsínyli, ha a nő teljes munkaidőben dolgozik	0,860
	Ha egy anya fizetett munkát vállal, azt megszenvedik a gyermekek	0,738
	Lehet munkát vállalni, de amit egy nő igazán akar, az az otthon és a gyermekek	0,631
A nők nyilvános, szakmai szerepeivel kapcsolatos elvárások (megmagyarázott variancia: 30,08%)	Mindent egybevetve a férfiak jobb gazdasági vezetők, mint a nők	0,863
	Mindent egybevetve a férfiak jobb politikai vezetők, mint a nők	0,839
	Az egyetemi végzettség fontosabb a fiúknak, mint a lányoknak	0,567*

* kevesebb, mint kétszerese, de elfogadtuk határesetként.

A faktorelemzés eredményei alapján megállapítható, hogy a nemi szerepekkel kapcsolatos vélemények két csoportba sorolhatók: a magánéleti szerepekkel kapcsolatos elvárásokra és a nyilvános szerepekhez való viszonyulásokra. Ezek a tényezők segítenek jobban megérteni a nemi szerepekkel kapcsolatos véleményeket, és az azok mögött rejlő struktúrákat. A faktorelemzés során az azonosított tényezők a teljes variancia 60,84%-át magyarázták, ami azt mutatja, hogy a változók közötti kapcsolatok jelentős részét sikerült két tényezőre redukálni.

A továbbiakban a két elvégzett lineáris regresszióelemzést mutatjuk be. Célunk annak vizsgálata volt, hogy mely tényezők befolyásolják leginkább az emberek véleményét a nők magánéleti és nyilvános szerepeivel kapcsolatban. Az elemzéshez a következő független változókat használtuk: a megkérdezett neme, életkora, iskolai végzettsége (alapfokú, szakiskolai, középfokú, felsőfokú), lakóhelyének típusa (nagyváros, középváros, kisváros/falu), munkaerőpiaci stá-

tusza (foglalkoztatott, nyugdíjas, diák, egyéb/inaktív), családi állapota (házas vagy nem házas), valamint a templomba járás gyakorisága (gyakori vagy ritka). A regresszióelemzés ezeknek a tényezőknek a hatását vizsgálta a két fő attitűdfaktorra: a nők magánéleti és nyilvános szerepeire vonatkozó elvárásokra.

Az első lineáris regressziós modell függő változója a „nők magánéleti szerepeivel kapcsolatos elvárások” volt, és magyarázóereje viszonylag alacsony (korrigált = 0,067), tehát a modellbe bevont változók csupán 6,7%-ban magyarázzák a magánéleti szerepekkel kapcsolatos elképzeléseket. Szignifikáns hatást gyakoroltak a következő változók: a nagyváros, a legfeljebb alapfokú, a szakiskolai és a felsőfokú végzettség, foglalkoztatottság, diákstátus és templomba járás gyakorisága. A függő változót úgy kell értelmezni, hogy minél alacsonyabb az értéke, a megkérdezett annál hagyományosabban gondolkodik a nők magánéleti szerepeiről, magasabb érték esetén pedig egalitáriusabb szemléletet tükröz. A nagyvárosban élők körében pozitív, így a nagyvárosi lakosok szignifikánsan ($p = 0,002$) progresszívebben vélekednek a nők családi szerepeiről, mint más településeken élők. Az iskolázottság is szerepet játszik a magánéleti feladatokkal kapcsolatos gondolkodásban: az alapfokú és szakiskolai végzettségűek negatívan, míg a felsőfokú végzettségűek pozitívan értékelik a családi szerepeket (alapfokú $p = 0,018$, szakiskola $p = 0,026$, felsőfokú $p = 0,004$). A foglalkoztatottak és diákok szignifikánsan pozitívan gondolkodnak a női szerepekről, míg azok, akik gyakran járnak templomba, szignifikánsan ($p = 0,036$) negatívan vélekednek a családi szerepekről.

Az eredmények arra utalnak, hogy a nagyvárosi lakosok, felsőfokú végzettséggel rendelkezők, a foglalkoztatottak és a diákok kevésbé gondolják úgy, hogy a nőiességhez alapvetően kapcsolódna a magánéleti feladatok vállalása, ebben az értelemben modernebb gondolkodásúak. Míg az alapfokú és szakiskolai végzettséggel rendelkezők, illetve akik gyakran járnak templomba, hagyományosabban vélekednek a nők magánéleti szerepeiről.

Összességében megállapítható, hogy minden más változót kontroll alatt tartva a nagyvárosi lét, a felsőfokú végzettség, a foglalkoztatottság és a diáklét magyarázzák a legerősebben a nemi szerepek magánéleti vonatkozásaival kapcsolatos progresszívebb, liberálisabb, egalitáriusabb gondolkodást. A megkérdezettek között elég nagy konszenzus van abban, hogy a magánszférában végzett gondoskodási munka a nők feladata és az elsődleges dolga a nőknek az otthonteremtés, és ezeknek a feladatoknak a munkavállalást is alá kell rendelnie. De ez a felsorolt négy jellemző növeli annak a valószínűségét, hogy az egyén ezt a tradicionális konszenzust, legalábbis részben, megkérdőjelezze. Az alacsonyan iskolázottak és azok, akik így definiálva vallásosabbnak tekinthetők, viszont még erősebben vélik úgy, hogy a nő alapvető szerepe a gondoskodás. Mindezekből tehát kiderül, hogy mely tényezők növelik annak a valószínűségét, hogy valaki nemek szerint differenciáltan, a nemekről alkotott társadalmi képzetek mentén osztaná el az egyes társadalmi feladatokat, a gondoskodó és fizetett, vezető munkákat.

A második regresszióelemzés függő változója a „nők nyilvános és szakmai szerepével kapcsolatos elvárások” volt. Ez a modell is gyenge magyarázóerővel rendelkezik (korrigált = 0,073), ami azt jelzi, hogy a független változók csupán 7,3%-ban magyarázzák a nők nyilvános szerepeivel kapcsolatos elképzelések varianciáját. Szignifikáns hatást gyakoroltak a következő változók: a nagyváros, a középváros, a foglalkoztatott státus és a nem. A függő változók értékei azt mutatják, hogy a válaszadó mennyire tradicionálisan vagy progresszíven gondolkodik a nők szerepéről a nyilvánosságban, például ha egy nő politikai vagy gazdasági vezetői pozícióban van.

A nagyvárosban élők szignifikánsan ($p = 0,032$) tradicionálisabban vélekednek, míg a középvárosiak szignifikánsan ($p = 0,000$) progresszívebben gondolkodnak a nők szakmai szerepeiről. A nagyvárosiak esetében ellentmondásos eredmény látható: bár a nők magánéleti szerepeiről progresszívebben vélekednek, a nyilvános szerepeik tekintetében tradicionálisabbak, és nem támogatják őket a vezető pozíciókban. A foglalkoztatottak szignifikánsan ($p = 0,012$) pozitívan értékelik a nők publikus szerepeit, ami progresszívebb nézőpontot tükröz. A nemi változók alapján megállapítható, hogy a férfiak véleménye szignifikánsan ($p = 0,000$) negatívabb a nők nyilvános szerepeivel kapcsolatban.

Összességében megállapítható, hogy a középvárosi élet és a foglalkoztatottság magyarázzák a legerősebben a nők nyilvános szerepeivel kapcsolatos progresszívebb vélekedéseket. A középvárosban élők és a foglalkoztatottak valószínűbb, hogy megkérdőjelezi a tradicionális konszenzust, miszerint a vezetés és a diploma a nők számára nem megfelelő. Ezzel szemben a nagyvárosban élők és a férfiak erősebben vélik úgy, hogy a nőknek nem feltétlenül való a vezető pozíció a politikai és gazdasági pályákon.

Mindkét regresszioelemzés arra világít rá, hogy az emberek véleményét a nők magánéleti és nyilvános szerepeivel kapcsolatban számos szociodemográfiai tényező magyarázza, mint például a lakóhely típusa, az iskolai végzettség, a nem és a templomba járás gyakoriságával megragadott vallásosság. Meg kell jegyezni, hogy bár a modellek magyarázóereje viszonylag alacsony, mégis jelentős összefüggéseket tártunk fel a vizsgált változók között. A nők magánéleti szerepeivel kapcsolatban a nagyvárosiak például progresszívebben gondolkodtak, míg a nők nyilvános szerepeivel kapcsolatban már negatívabban vélekedtek. A felsőfokú végzettségűek, a foglalkoztatottak és a diákok pozitívan gondolkodnak a nők magánéleti szerepeiről, inkább progresszív nézeteket támogatnak. Az alacsonyan iskolázott és vallásosabb egyének hagyományosan gondolkodnak a nők magánéleti szerepeiről, vagyis szerintük a nőknek a munkavállalásukat alá kell rendelniük a magánéleti szerepeiknek és a gondoskodási feladataiknak. A foglalkoztatottak a nők magán- és publikus szerepeit illetően is progresszívebben gondolkodnak. Végül a férfiak negatívan ítélik meg és nem támogatják a karrierista nőket a modell szerint.

ÖSSZEGZÉS ÉS KÖVETKEZTETÉSEK

A kutatás átfogó célja az volt, hogy feltárjuk az erdélyi magyarok nemi szerepekkel és nemi egyenlőséggel kapcsolatos véleményét, viszonyulásait. Kíváncsiak voltunk, hogy mi jellemzi az erdélyi magyarok gondolkodását a nemi szerepekről, és milyen tényezők magyarázzák a progresszív vagy tradicionális vélekedések kialakulását egy alapvetően tradicionális társadalomban. Kutatásunkra úgy tekintünk, mint ami egy bizonyos fokú űrt is pótol, tekintettel arra, hogy az erdélyi magyarok vonatkozásában a nemi egyenlőtlenség kérdése, a nők helyzete, valamint mindezekkel kapcsolatban az egyének gondolkodásmódja meglehetősen alulkutatott, mindekelőtt talán amiatt, mert egy etnikai kisebbség esetében a nemzetiségből fakadó sajátos helyzet elfed minden egyéb további differenciáltságot, a homogenitás hamis látszatát keltve.

Az természetesen már elemzésünk elkészítése előtt számunkra is, akárcsak a tágabb kutató, de akár laikus közösség számára is ismert volt, hogy a legtöbb volt szocialista társadalomhoz, különösen pedig az erősen vallásosakhoz hasonlóan a romániai lakosság, és azon belül a magyar

kisebbség tagjai körében nemcsak erőteljes a nemi egyenlőtlenség a legtöbb gazdasági, politikai vagy oktatási dimenzióban, hanem a férfiak és nők egyenlőtlenségének kérdésében az egyének inkább konzervatívan gondolkodnak. Adataink ezúttal az EVS 2019/2020-as nemzetközi összehasonlító adatfelvételének erdélyi magyar almintájából származtak, melyeket a kolozsvári Nemzeti Kisebbségkutató Intézet jóvoltából tudtunk elemezni.

Egyik legfontosabb eredményünk az, hogy nem lehet egységesen tradicionálisnak vagy progresszívnek tekinteni a romániai magyar közösséget, nemcsak az egyes társadalmi csoportok közötti véleménykülönbségek miatt, hanem azért sem, mert maguk a vélemények is valójában két dimenzióra bonthatók, amint ez a faktorelemzésből kiderült. A megkérdezettek számára ezek szerint élesen különválik mindaz, amit a nők magánéleti szerepeiről gondolnak, különösképpen az anyaság vonatkozásában, attól, amit a nyilvánosságban, a munkaerőpiacon, szakmai síkon végzett tevékenységükről vélnék. Az adatok arra utalnak, hogy az egyének összességében egalitáriánusabban gondolkodnak a nők szakmai, politikai érvényesülésének lehetőségéről, mint magánéleti gondoskodó szerepükről, de egyáltalán nem magától értetődő az, hogy utóbbi egyfajta tradicionális gondolkodásra utal, vagy pedig az anyai szerep jelentőségét hangsúlyozza egy alapvetően egyenlőtlen, közszolgáltatásokat nem megfelelő mértékben nyújtó államban. Mindazonáltal, bár magyarázó modelljeink gyengék, várakozásainknak és a korábbi elméleteknek megfelelően, minden mást kontroll alatt tartva, a településméret, az iskolázottság, a munkaerőpiaci státusz, valamint a vallásosság is alakítja e meggyőződéseket. A nem mindössze a nyilvános, szakmai szerepek nemi meghatározottságával kapcsolatos nézeteket befolyásolta, mégpedig oly módon, hogy a nők számára inkább elfogadható az, hogy a gazdaságban vagy politikában magas szinten is szerepet vállaljanak.

Maga a két dimenzió, annak különválása, valamint éppen e törésvonal mentén szétartó viszonyulások viszont már önmagukban is jól jelzik a megrekedt forradalom valóságát. A nők perspektívájából nézve, úgyszólván nemektől független egyetértés van a tekintetben, hogy az anyaság, a gyermeknevelés valójában alig összeegyeztethető a fizetett munkavállalással. Ettől függetlenül viszont azt, hogy a nyilvános szerepek nem nemileg meghatározottak, abban a nők magasabb arányban hisznek, mint a férfiak. Úgy tűnik tehát, hogy a nők éppen azt a kettősséget interiorizálták, ami a megrekedt forradalom fogalmából átsejlik, nevezetesen, hogy ugyan bármilyen szakmai pályára alkalmasak, illetve aspirálniuk lehetséges, eközben szinte kizárólag rájuk hárulnak a családi gondoskodási szerepek. A kettős teherből származó feszültségeket nem igyekszik semmilyen intézmény enyhíteni, erre nem léteznek társadalmi megoldások, hanem ennek felelőssége és súlya kizárólag a nőkre hárul. A román társadalomban magával a kettős feszültséggel is individuálisan kell a nőknek megküzdeniük, mint ahogy a férfitársadalom esetlegesen elítélő, leértékelő viszonyulásával is. A korábbi koroktól eltérően pedig a mai nők helyzetét többek között az is nehezíti, hogy az az ideológia vagy mozgalom, amely névleg éppen az ő érdekeiket kellene képviselje, valójában ugyanúgy egyéni megküzdések kialakítására és a strukturális akadályok figyelmen kívül hagyására buzdít.

SZAKIRODALOM REFERENCES

- Banet-Weiser, S. (2018). Postfeminism and popular feminism. *Feminist Media Histories*, 4(2), 152–156. <https://doi.org/10.1525/fmh.2018.4.2.152>
- Begall, K., Grunow, D., & Buchler, S. (2023). Multidimensional gender ideologies across Europe: Evidence from 36 countries. *Gender & Society*, 37(2), 177–207. <https://doi.org/10.1177/08912432231155914>
- Budgeon, S. (2011). The contradictions of successful femininity: Third-wave feminism, postfeminism and “new” femininities. In R. Gill & C. Scharff (Eds.), *New femininities: Postfeminism, neoliberalism and subjectivity* (pp. 279–292). Palgrave Macmillan.
- Corrigan, E. A., & Konrad, A. M. (2007). Gender role attitudes and careers: A longitudinal study. *Sex Roles*, 56, 847–855. <https://doi.org/10.1007/s11199-007-9242-0>
- Crompton, R., & Harris, F. (1998). A reply to Hakim. *The British Journal of Sociology*, 49(1), 144–149. <https://doi.org/10.2307/591268>
- Davis, S. N., & Greenstein, T. N. (2009). Gender ideology: Components, predictors, and consequences. *Annual Review of Sociology*, 35, 87–105. <https://doi.org/10.1146/annurev-soc-070308-115920>
- Fraser, N. (2016). A tőke és a gondoskodás ellentmondásai. *Fordulat*, 24, 89–108.
- Friedman, S. (2015). Still a “stalled revolution”? Work/family experiences, hegemonic masculinity, and moving toward gender equality. *Sociology Compass*, 9(2), 140–155.
- Fuwa, M. (2004). Macro-level gender inequality and the division of household labor in 22 countries. *American Sociological Review*, 69(6), 751–767. <https://doi.org/10.1177/000312240406900601>
- Gaunt, R. (2006). Biological essentialism, gender ideologies, and role attitudes: What determines parents’ involvement in child care? *Sex Roles*, 55(7), 523–533. <https://doi.org/10.1007/s11199-006-9105-0>
- Geambaşu, R. (2012). Erdélyi magyar feminizmus: érdeklődés hiányában elmarad? In A. Papp Z. (szerk.), *Szociológiai mintázatok: Erdélyi magyarok a Kárpát Panel vizsgálatai alapján* (117–140. o.). Nemzeti Kisebbségkutató Intézet – Max Weber Társadalomkutatásért Alapítvány.
- Geambaşu, R., Gergely, O., Nagy, B., & Somogyi, N. (2022). Alapvető anyaság: Az anyai szerep felértékelődése középosztálybeli magyar nők körében az első Covid19-lezárások idején. *Socio.Hu Társadalomtudományi Szemle*, 12(4), 4–29. <https://doi.org/10.18030/socio.hu.2022.4.4>
- Glauber, R., & Gozjolko, K. L. (2011). Do traditional fathers always work more? Gender ideology, race, and parenthood. *Journal of Marriage and Family*, 73(5). <https://doi.org/10.1111/j.1741-3737.2011.00870.x>
- Gregor, A. (2008). „Ha volna két életem...” A szerepkonfliktusból fakadó feszültségek a nyugat-európai, a poszt szocialista országok- és az USA-beli nők között. *Szociológiai Szemle*, 2, 87–110.
- Hakim, C. (1998). Developing a sociology for the twenty-first century: Preference theory. *The British Journal of Sociology*, 49(1), 137–143. <https://doi.org/10.2307/591267>

- Hakim, C. (2003). Competing family models, competing social policies. *Family Matters*, (64).
- Haller, M. (2002). Theory and method in the comparative study of values: Critique and alternative to Inglehart. *European Sociological Review*, 18(2), 139–158. <https://doi.org/10.1093/esr/18.2.139>
- Hochschild, A., & Machung, A. (1989). *The second shift: Working families and the revolution at home*. Penguin.
- Inglehart, R., & Welzel, C. (2005). Value change and the persistence of cultural traditions. In R., Inglehart, & C. Welzel (Eds.), *Modernization, cultural change and democracy: The human development sequence* (pp. 48–77). Cambridge University Press.
- Kroska, A., & Elman, C. (2009). Change in attitudes about employed mothers: Exposure, interests, and gender ideology discrepancies. *Social Science Research*, 38, 366–382.
- Lewis, P., & Simpson, R. (2017). Hakim revisited: Preference, choice and the postfeminist gender regime. *Gender, Work and Organization*, 24(2), 115–133.
- Murinkó, L. (2014a). A nemi szerepekkel és a családdal kapcsolatos attitűdök európai kitekinésben: Értékek és gyermekgondozás. *Szociológiai Szemle*, 24(1), 67–101.
- Murinkó, L. (2014b). Gyermekgondozási munkamegosztás és a nemi szerepek megítélése. *Demográfus Könyvtár*, 2.
- Perales, F., Jarallah, Y., & Baxter, J. (2018). Men's and women's gender-role attitudes across the transition to parenthood: Accounting for child's gender. *Social Forces*, 97(1), 251–276. <https://doi.org/10.1093/sf/soy015>
- Strangleman, T., & Warren, T. (2008). *Work and society: Sociological approaches, themes and methods* (1st ed.) Routledge.
- Tausch, A. (2015). *Hofstede, Inglehart and beyond: New directions in empirical global value research*. https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2606243
- Yoong, M. (2020). Neoliberal feminism, postfeminism and professional identities in the media. In M. Yoong (Ed.), *Professional discourses, gender and identity in women's media* (pp. 63–92.). Palgrave Macmillan.

1. táblázat. A nemi szerepekre vonatkozó kérdésekre adott válaszok, nemek szerint (%)
Table 1. Responses to Gender Role Questions by Gender (%)

	FÉRFIAK						NŐK						Khí- négy- zet- érték	P- érték
	Telje- sen egy- ért	Egyet- ért	Nem ért egy	Egyál- lán nem ért egy	N	Össz.	Telje- sen egy- ért	Egyet- ért	Nem ért egy	Egyál- talan nem ért egy	N	Össz.		
Ha egy anya fizetett munkát vállal, azt meg- szenvedik a gyermekek	17,8	40,4	33,7	8,1	505	100,0	20,8	36,1	34,4	8,7	573	100,0	2,64	0,450
Lehet munkát vállalni, de amit egy nő igazán akar, az az otthon és a gyerme- kek	26,7	42,6	25,1	5,7	495	100,0	27,5	39,4	27,8	5,3	571	100,0	1,60	0,660
Mindent egybevetve, a család élete megkönnyí, ha a nő teljes munkaidőben dolgozik	22,5	37,8	29,4	10,3	503	100,0	23,6	34,3	32,9	9,1	571	100,0	2,51	0,473
A férfi dolga pénzt keres- ni, a nő dolga a háztartás- ról és a családról gondos- kodni	25,2	30,9	32,1	11,7	511	100,0	21,4	26,9	37,6	14,1	569	100,0	6,65	0,084
Mindent egybevetve a férfiak jobb politikai ve- zetők, mint a nők	19,5	29,3	38,4	12,8	492	100,0	16,7	22,5	40,2	20,6	533	100,0	15,15	0,002
Az egyetemi végzettség fontosabb a fiúknak, mint a lányoknak	7,7	12,3	52,0	28,0	504	100,0	8,4	7,9	50,4	33,3	559	100,0	7,90	0,048
Mindent egybevetve a férfiak jobb gazdasági ve- zetők, mint a nők	20,4	28,1	37,9	13,6	501	100,0	13,5	21,8	41,2	23,6	556	100,0	26,43	0,000

2. táblázat. A nemi szerepekre vonatkozó kérdésekre adott válaszok, életkor szerint (%)
Table 2. Responses to Gender Role Questions by Age Group (%)

	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	Kor
1. Ha egy anya fizetett munkát vállal, azt megsemmisít a gyermekek	1	0,480**	0,657**	0,462**	0,250**	0,306**	0,269**	-0,076*
		0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,013
N	1079	1060	1062	1067	1017	1050	1046	1079
2. Lehet munkát vállalni, de amit egy nő igazán akar, az otthon és a gyermekek	0,480**	1	0,546**	0,489**	0,310**	0,326**	0,264**	-0,086**
	0,000		0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,005
N	1060	1067	1053	1056	1006	1038	1035	1067
3. Mindent egybevetve, a család élete megkönnyíti, ha a nő teljes munkaidőben dolgozik	0,657**	0,546**	1	0,528**	0,257**	0,350**	0,282**	-0,067*
	0,000	0,000		0,000	0,000	0,000	0,000	0,028
N	1062	1053	1073	1063	1010	1045	1040	1073
4. A férfi dolga pénzért keresni, a nő dolga a háztartásról és a családról gondoskodni	0,462**	0,489**	0,528**	1	0,478**	0,464**	0,467**	-0,126**
	0,000	0,000	0,000		0,000	0,000	0,000	0,000
N	1067	1056	1063	1081	1019	1053	1050	1081
5. Mindent egybevetve a férfiak jobb politikai vezetői, mint a nők	0,250**	0,310**	0,257**	0,478**	1	0,511**	0,732**	-0,060
	0,000	0,000	0,000	0,000		0,000	0,000	0,056
N	1017	1006	1010	1019	1026	1006	1009	1026
6. Az egyetemi végzettség fontosabb a fiúknak, mint a lányoknak	0,306**	0,326**	0,350**	0,464**	0,511**	1	0,540**	-0,108**
	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000		0,000	0,000
N	1050	1038	1045	1053	1006	1063	1038	1063
7. Mindent egybevetve a férfiak jobb gazdasági vezetői, mint a nők	0,269**	0,264**	0,282**	0,467**	0,732**	0,540**	1	-0,047
	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000		0,127
N	1046	1035	1040	1050	1009	1038	1058	1058
Kor	-0,076*	-0,086**	-0,067*	-0,126**	-0,060	-0,108**	-0,047	1
	0,013	0,005	0,028	0,000	0,056	0,000	0,127	
N	1079	1067	1073	1081	1026	1063	1058	1106

* a korreláció $p < 0,05$ szinten szignifikáns

** a korreláció $p < 0,001$ szinten szignifikáns

3. táblázat. A nemi szerepekre vonatkozó kérdésekre adott válaszok, iskolai végzettség szerint (%)
 Table 3. Responses to Gender Role Questions by Educational Attainment (%)

	Alapfok	Szakkiskola	Középfok	Felsőfok	N	Össz.	Khi-négyzet-érték	p-érték
Ha egy anya fizetett munkát vállal, azt meg-szenvedik a gyermekek**	Teljesen egyetért	23,8	21,9	19,0	10,7	1080	40,81	0,000
	Egyetért	43,7	42,9	36,3	29,4			
	Nem ért egyet	27,4	29,0	34,5	48,0			
	Egyáltalán nem ért egyet	5,2	6,2	10,2	11,9			
Lehet munkát vállalni, de amit egy nő igazán akar, az az otthon és a gyermekek**	Teljesen egyetért	31,6	30,8	25,0	21,1	1067	36,64	0,000
	Egyetért	46,6	43,8	39,1	33,1			
	Nem ért egyet	19,4	22,1	29,1	36,7			
	Egyáltalán nem ért egyet	2,4	3,4	6,8	9,0			
Mindent egybevetve, a család élére meg-snyli, ha a nő teljes munkaidő-ben dolgozik**	Teljesen egyetért	30,0	23,9	22,6	13,2	1072	45,80	0,000
	Egyetért	40,8	41,6	33,5	28,7			
	Nem ért egyet	23,2	28,2	32,8	42,5			
	Egyáltalán nem ért egyet	6,0	6,2	11,2	15,5			
A férfi dolga pénzt keres-ni, a nő dolga a háztar-tásról és a családról gon-doskodni**	Teljesen egyetért	30,3	28,1	21,9	10,7	1080	65,68	0,000
	Egyetért	36,7	33,3	24,7	22,0			
	Nem ért egyet	24,3	29,5	39,1	46,3			
	Egyáltalán nem ért egyet	8,8	9,0	14,3	20,9			
Mindent egybevetve a férfiak jobb politikai ve-zetőik, mint a nők*	Teljesen egyetért	19,0	19,1	18,9	13,5	1026	21,95	0,009
	Egyetért	31,9	25,6	25,9	17,5			
	Nem ért egyet	33,2	43,2	38,0	46,2			
	Egyáltalán nem ért egyet	15,9	12,1	17,2	22,8			
Az egyetemi végzettség fontosabb a fiúknak, mint a lányoknak*	Teljesen egyetért	11,6	9,3	7,4	4,0	1064	23,62	0,005
	Egyetért	14,9	10,3	7,9	8,0			
	Nem ért egyet	49,8	52,0	51,1	52,0			
	Egyáltalán nem ért egyet	23,7	28,4	33,6	36,0			
Mindent egybevetve a férfiak jobb gazdasági vezetőik, mint a nők*	Teljesen egyetért	18,8	17,6	16,7	12,6	1059	27,89	0,001
	Egyetért	32,7	22,5	24,1	18,4			
	Nem ért egyet	33,4	44,6	40,4	40,3			
	Egyáltalán nem ért egyet	15,1	15,2	18,8	28,7			

4. táblázat. A nemi szerepekre vonatkozó kérdésekre adott válaszok, településtípus szerint (%)
Table 4. Responses to Gender Role Questions by Type of Settlement (%)

		Nagy- város	Közép- város	Kis- város	Falu	N	Össz.	Khí-négyzet- érték	p- érték
Ha egy anya fizetett munkát vállalt, azt megsejtenedik a gyermekek	Teljesen egyetért	10,6	21,5	12,4	24,2	1078	100,0	56,196	0,000
	Egyetért	41,4	27,2	46,4	38,1				
	Nem ért egyet	43,6	34,6	34,5	30,1				
	Egyáltalán nem ért egyet	4,4	16,8	6,7	7,6				
Lehet munkát vállalni, de amit egy nő igazán akar, az az otthon és a gyermekek	Teljesen egyetért	14,0	24,3	23,0	34,2	1067	100,0	56,015	0,000
	Egyetért	46,9	37,0	48,0	37,4				
	Nem ért egyet	33,0	26,0	26,5	24,7				
	Egyáltalán nem ért egyet	6,1	12,7	2,6	3,7				
Mindent egybevetve, a család élete meg-sínyli, ha a nő teljes munkaidőben dolgozik	Teljesen egyetért	11,7	27,1	18,5	27,8	1074	100,0	48,661	0,000
	Egyetért	41,9	27,1	33,8	37,8				
	Nem ért egyet	39,1	28,6	37,4	27,0				
	Egyáltalán nem ért egyet	7,3	17,2	10,3	7,5				
A férfi dolgozik pénzt keresni, a nő dolgozik háztartásról és a családról gondoskodni	Teljesen egyetért	12,2	21,2	17,3	30,4	1079	100,0	87,590	0,000
	Egyetért	28,3	22,3	32,1	30,0				
	Nem ért egyet	51,1	29,5	41,8	28,6				
	Egyáltalán nem ért egyet	8,3	26,9	8,7	11,0				
Mindent egybevetve a férfiak jobb politikai vezetőik, mint a nők	Teljesen egyetért	21,3	16,8	15,5	18,2	1027	100,0	48,587	0,000
	Egyetért	29,9	13,0	27,1	28,7				
	Nem ért egyet	37,9	38,6	45,3	37,9				
	Egyáltalán nem ért egyet	10,9	31,5	12,2	15,2				
Az egyetemi végzettség fontosabb a fiúknak, mint a lányoknak	Teljesen egyetért	3,4	6,3	7,8	10,6	1062	100,0	30,372	0,000
	Egyetért	6,3	6,8	10,9	12,0				
	Nem ért egyet	62,5	46,6	54,9	47,4				
	Egyáltalán nem ért egyet	27,8	40,3	26,4	30,1				
Mindent egybevetve a férfiak jobb gazdasági vezetőik, mint a nők	Teljesen egyetért	20,6	14,3	11,4	18,3	1059	100,0	63,367	0,000
	Egyetért	29,1	10,1	26,4	28,1				
	Nem ért egyet	38,3	40,2	45,1	37,8				
	Egyáltalán nem ért egyet	12,0	35,4	17,1	15,7				

5. táblázat. A nemi szerepekre vonatkozó kérdésekre adott válaszok kapcsolata a háztartási jövedelemmel
Table 5. Relationship Between Responses to Gender Role Questions and Household Income

	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	Háztartási jövedelem
1. Ha egy anya fizetett munkát vállal, azt megszenvedik a gyermekek	Pearson-korreláció N	1 1079	0,480** 0,000	0,462** 0,000	0,250** 0,000	0,306** 0,000	0,269** 0,000	0,161** 0,000
2. Lehet munkát vállalni, de amit egy nő igazán akar, az otthon és a gyermekek	Pearson-korreláció N	0,480** 1060	1 0,000	0,489** 0,000	0,310** 0,000	0,326** 0,000	0,264** 0,000	0,184** 0,000
3. Mindent egybevetve, a család élete megkönnyíti, ha a nő teljes munkaidőben dolgozik	Pearson-korreláció N	0,657** 1060	0,546** 1067	1 0,000	0,257** 0,000	0,350** 0,000	0,282** 0,000	0,187** 0,000
4. A férfi dolgozik pénzt keresni, a nő dolgozik a háztartásról és a családról gondoskodni	Pearson-korreláció N	0,462** 1067	0,489** 1056	1 0,000	0,478** 1019	0,464** 1053	0,467** 1050	0,194** 925
5. Mindent egybevetve a férfiak jobb politikai vezetőik, mint a nők	Pearson-korreláció N	0,250** 1017	0,310** 1006	0,257** 1010	0,478** 1026	0,511** 1006	0,732** 1009	-0,001 876
6. Az egyetemi végzettség fontosabb a fiúknak, mint a lányoknak	Pearson-korreláció N	0,306** 1050	0,326** 1038	0,350** 1045	0,464** 1053	0,511** 1006	0,540** 1038	0,079* 909
7. Mindent egybevetve a férfiak jobb gazdasági vezetőik, mint a nők	Pearson-korreláció N	0,269** 1046	0,264** 1035	0,282** 1040	0,467** 1050	0,732** 1009	1 1058	0,047 900
Háztartási jövedelem	Pearson-korreláció N	0,161** 924	0,184** 914	0,187** 917	0,194** 925	0,079* 909	0,047 900	1 937

* a korreláció $p < 0,05$ szinten szignifikáns

** a korreláció $p < 0,001$ szinten szignifikáns

6. táblázat. A nemi szerepekre vonatkozó kérdésekre adott válaszok, a templomba járás gyakorisága szerint (%)
Table 6. Responses to Gender Role Questions by Frequency of Church Attendance (%)

	Hetente/ Havonta	Ünne- peken	Ritkáb- ban, soha	N	Össz.	Khi-négyzet- érték	p-érték
Ha egy anya fizetett munkát vállal, azt megszenvedik a gyermekek	Teljesen egyetért	22,1	12,9	1072	100,0	17,915	0,006
	Egyetért	38,5	43,1				
	Nem ért egyet	32,7	34,1				
	Egyáltalán nem ért egyet	6,7%	9,9				
Lehet munkát vállalni, de amit egy nő igazán akar, az az otthon és a gyermekek	Teljesen egyetért	29,2	23,5	1059	100,0	18,187	0,006
	Egyetért	41,7	40,0				
	Nem ért egyet	24,9	32,6				
	Egyáltalán nem ért egyet	4,2	3,9				
Mindent egybevéve, a család élete megkönnyíti, ha a nő teljes munkaidőben dolgozik	Teljesen egyetért	25,2	20,9	1064	100,0	11,279	0,080
	Egyetért	35,4	34,8				
	Nem ért egyet	31,8	33,0				
	Egyáltalán nem ért egyet	7,6	11,3				
A férfi dolga pénzt keresni, a nő dolga a háztartásról és a családról gondoskodni	Teljesen egyetért	24,6	21,0	1072	100,0	10,255	0,114
	Egyetért	29,6	28,3				
	Nem ért egyet	35,0	36,9				
	Egyáltalán nem ért egyet	10,8	13,7				
Mindent egybevéve a férfiak jobb politikai vezetőik, mint a nők	Teljesen egyetért	18,4	13,9	1021	100,0	11,152	0,084
	Egyetért	28,0	22,9				
	Nem ért egyet	38,8	43,5				
	Egyáltalán nem ért egyet	14,8	19,7				
Az egyetemi végzettség fontosabb a fiúknak, mint a lányoknak	Teljesen egyetért	9,4	5,2	1055	100,0	15,628	0,016
	Egyetért	11,2	8,2				
	Nem ért egyet	52,8	48,1				
	Egyáltalán nem ért egyet	26,6	38,6				
Mindent egybevéve a férfiak jobb gazdasági vezetőik, mint a nők	Teljesen egyetért	17,0	14,8	1050	100,0	5,559	0,474
	Egyetért	25,7	22,2				
	Nem ért egyet	40,3	39,6				
	Egyáltalán nem ért egyet	17,0	23,5				

7. táblázat. A nemi szerepekkel kapcsolatos elvárások magánéleti és nyilvántartásbeli magyarázó modellje (lineáris regresszió)
Table 7. Explanatory Model of Expectations Regarding Gender Roles in Private and Public Spheres (Linear Regression)

Független változók	I. modell (magánélet)		II. modell (nyilvántartás)	
	B	Standardizált β	B	Standardizált β
Konstans	-0,118		0,100	
Kor	-0,002	-0,033	-0,001	-0,028
Településtípus				
Nagyváros dummy	0,267	0,111*	-0,183	-0,075*
Középváros dummy	0,097	0,040	0,369	0,152*
Kisváros dummy	0,105	0,043	0,070	0,029
Iskolai végzettség				
Legfeljebb alapfokú iskolázottság dummy	-0,196	-0,090*	-0,040	-0,018
Szakiskola dummy	-0,180	-0,078*	0,007	0,003
Felsőfokú iskolázottság dummy	0,247	0,100*	0,168	0,067
Munkaerőpiaci aktivitás				
Foglalkoztatott dummy	0,291	0,160*	0,244	0,132*
Nyugdíjas dummy	0,216	0,111	0,063	0,032
Diák dummy	0,411	0,091*	0,080	0,018
Családi állapot				
Házasság dummy	0,020	0,011	-0,065	-0,035
Templomba járás gyakorisága				
Gyakran jár templomba dummy	-0,124	-0,068*	-0,096	-0,052
Nem (1-férfi, 0-nő)				
Férfi	-0,033	-0,018	-0,315	-0,170*
R ²	R ² = 0,067		R ² = 0,073	

*p < 0,05

Benedek Annamária¹ – Pásztor Gyöngyi²

Turisztikai termék a medve?

Medve, turizmus és társadalmi környezet viszonya Zetelakán

Kivonat

A tanulmány Zetelaka községében vizsgálja a medvék és az emberek közötti interakciókat, különös figyelmet szentelve a turizmus hatásaira. A község környezeti és társadalmi szempontból is jelentős barnamedve-populációval rendelkezik, amely a turisták számára vonzó látványosságot jelent. Azonban a medvék és az emberek közötti közeledés nemcsak ökológiai, hanem társadalmi feszültségeket is generál. A tanulmány feltárja, hogy a medvék elfogadottsága a községben attól függ, hogy azok milyen távolságra kerülnek az emberek mindennapi életétől. A turizmus, különösen a fokozódó turistalátogatottság, közvetlen hatással van az ökológiai egyensúlyra és a medvék viselkedésére, ami hosszú távon közösségi és természetvédelmi problémákhoz vezethet.

Kulcsszavak: ember-állat interakciók, turizmus hatása, turizmus branding, medve elfogadottsága, közösségi narratívák, természetvédelem, fenntarthatóság, ökológiai problémák, Zetelaka, társadalmi konfliktusok

Abstract: Is the Bear a Tourism Product? The Relationship Between Bears, Tourism, and the Social Environment in Zetea/Zetelaka

This study examines the interactions between bears and humans in the village of Zetelaka, with a particular focus on the impact of tourism. The village is home to a significant population of brown bears, which attract tourists due to their ecological and social significance. However, the proximity of bears to humans not only generates ecological concerns but also social tensions. The study reveals that the acceptance of bears in the community depends on how close they come to people's daily lives. Tourism, particularly the increasing number of visitors, has a direct impact on the ecological balance and bear behavior, which could lead to long-term community and conservation challenges.

Keywords: human-animal interactions, impact of tourism, tourism branding, acceptance of bears, community narratives, nature conservation, sustainability, ecological issues, Zetelaka, social conflicts

Cikkre való hivatkozás / How to cite this article

Benedek Annamária – Pásztor Gyöngyi (2024). Turisztikai termék a medve? Medve, turizmus és társadalmi környezet viszonya Zetelakán. *Erdélyi Társadalom*, 22(1), 35–48. <https://doi.org/10.17177/77171.292>

- 1 Szociológus, mesteri hallgató, Babeş–Bolyai Tudományegyetem, Szociológia és Szociális Munka Kar. E-mail: annamaria.benedek@stud.ubbcluj.ro
- 2 Szociológus, egyetemi adjunktus, Babeş–Bolyai Tudományegyetem, Magyar Szociológia és Szociális Munka Intézet. E-mail: gyongyi.pasztor@ubbcluj.ro

Erdély Kárpátokkal szegélyezett vidékei nemcsak természeti szépségeikről, hanem jelentős barna medvepopulációjukról is ismertek. A medvék köré szerveződő turizmus azonban nem csupán ökológiai vagy gazdasági kérdés, hanem mélyebb társadalmi dimenziókat is érint. A helyi közösségek mindennapjait meghatározza az ember és a vadállatok közötti interakció, amely gyakran konfliktusokban, félelemben, de akár identitásformáló tényezőkben is megnyilvánul. A turizmus hatása a társadalmi környezetre kettős: míg gazdasági lehetőségeket teremt, addig feszültségeket is generál a természetvédelmi érdekek, a turisták igényei és a helyiek életvitelének között. E tanulmány célja, hogy szociológiai szemszögből vizsgálja meg e komplex viszonyokat Zetelaka községben, kiemelve annak a helyi narratívákra és a közösségi stratégiákra gyakorolt hatásait.

MEDVE, TURIZMUS ÉS TÁRSADALMI KÖRNYEZET VISZONYA. NEMZETKÖZI ÉS ROMÁNIAI TAPASZTALATOK

A biodiverzitás csökkenésének megfékezésében kiemelkedő eredménynek számít, hogy a trófeavadászat betiltása után a barna medvék fokozatosan visszatértek Európába (Swenson, 2023; Moralez-Gonzales, 2020). Ugyanakkor ez a siker nem pusztán a populációk számának növekedésében kellene mérhető legyen, hanem a medvék és az emberi környezet közötti interakciók minőségében, valamint a természetre és társadalomra gyakorolt hatásában is. Az elérhető adatok szerint jelenleg Európa legnagyobb barnamedve-populációja Romániában található.

A biodiverzitás csökkenésével, valamint a medvék emberi tevékenységeknek való kitettségével foglalkozó kutatások (Bombieri, 2023; Cristescu et al., 2019; Csató, 2019; Moralez-Gonzales, 2020; Penteriani, 2016; Pop et al., 2012; Salvatori et al., 2021; Stăncioiu et al., 2019; Thieme, 2019) világosan rámutatnak e problémák fontosságára és összetettségére. Ugyanakkor a kutatások azt az érzést keltik, hogy a szerzők az egyénekre helyezik a felelősséget. Az érintettek egyidejűleg kell megvédjék magukat és tulajdonaikat a medvéktől, illetve a medvéket az embertől. Ez a paradox helyzet – hogy az embereknek meg kell óvniuk azt az állatot, amelytől félnek és amely számukra problémás helyzeteket, kiadásokat okoz – elkerülhetetlenül társadalmi konfliktusokhoz, összeférhetetlenségekhez vezet. Az egyénre irányuló teher mértéke jelentős eltéréseket mutat országonként, különösen gazdasági és politikai kontextusban.

Romániában a barna medve iránti társadalmi és politikai hozzáállás változott az ország gazdaságpolitikai döntéseinek hatására. A szocialista időszakban állami tulajdonlás és központi gazdasági irányítás miatt a medvék elszaporodását és az általuk okozott károkat az állam kollektívan kezelte a maga sajátos formájában. A rendszerváltás után azonban, a magántulajdon erősödésével, a konfliktusok kezelése fokozatosan az egyénekre hárult, ami növelte az érintettség és a feszültségek mértékét (Thieme, 2019).

Az Európai Unióhoz való csatlakozás jelentős változásokat hozott a barna medve védelmében. Az EU-s jogszabályok szerint a medvék megőrzéséhez különleges természetvédelmi területek kijelölése és szigorú vadászati szabályozások szükségesek, amelyek csak különleges esetekben – például emberi élet vagy magántulajdon veszélyeztetésekor – engedélyeznek kivételeket (Ionescu-Lupeanu, 2023). Az uniós csatlakozás ugyanakkor rávilágított arra, hogy Románia nem volt felkészülve a környezetvédelmi elvárások gyors és hatékony teljesítésére. A rendszer-

szintű problémák, az intézményi kapacitás hiánya és a korrupció tovább nehezítették a környezetvédelmi politikák végrehajtását (Buzogány, 2009). Többek között ezzel magyarázható, hogy a barna medve védelméről szóló törvényeket a csatlakozást követő években egészítették ki (Ionescu-Lupeanu, 2023).

Románia a környezetvédelem területén számos kihívással küzdött, különösen a természetvédelmi területek megőrzése kapcsán, ahol jelentős hiányosságok mutatkoztak. Az ország külső segítségre szorult, és olyan szervezetek közreműködésére támaszkodott, amelyek korrupciós ügyeket és illegális fakitermelési tevékenységeket tártak fel, valamint sikeres tiltakozó akciókat indítottak. Ezek az erőfeszítések nemcsak az uniós politikák hatékonyabb végrehajtását segítették elő, hanem a környezetvédelmi mozgalmak láthatóságát és társadalmi támogatottságát is jelentősen növelték (Buzogány, 2009).

A politikai és gazdasági intézkedések alapvetően átalakították a társadalom állatokkal szembeni érzelmeit és attitűdjeit. Ezeket a változásokat a gazdasági, társadalmi és kognitív tényezők együttesen határozzák meg, és ezek alakítják ki az adott közösség „kulturális eltartóképességét” a nagyragadozókkal szemben. Az ilyen átalakulások megértéséhez elengedhetetlen az érintett tényezők és meghatározóik alapos feltárása (Thieme, 2019). Az elmúlt években a romániai tömegmédiával által közvetített információk jelentős mértékben befolyásolták a közvéleményt, valamint az ember és barna medve közötti interakciók társadalmi megítélését. E folyamat egyik kiemelkedő eseménye a 2016-ban ideiglenesen bevezetett vadászati tilalom volt (Sólyom, 2023). A média figyelme ettől kezdve egyre intenzívebben irányult a medvékkel kapcsolatos témákra, legyen szó környezetvédelemről, vadászatról vagy medvéészlelésekről (Neagu et al., 2022; Sólyom, 2023). A szakmai vita fő mozgatórugója a medvepopulációval és természetes élőhelyének eltartóképességével kapcsolatos adathiány, amely jelentős akadályt képez (Pop et al., 2012; Cristescu et al., 2019). Az e kérdéskörben elérhető információk többnyire becsléseken alapulnak, és a vita emiatt gyakran szűk, statikus keretbe szorul, amely akadályozza a mélyebb elemzéseket és kutatásokat, ugyanakkor lehetőséget teremtenek politikai érdekek érvényesítésére.

Hargita megye részt vett egy integrált kutatásban, a Stakeholder platform műhelymunkáin (Csató, 2019), amelynek adatait később nemzetközi összehasonlításban is alkalmazták (Salvator et al., 2021). A medvék védelme és az emberekkel való konfliktusok kezelése érdekében a kutatók a kooperációra és a párbeszédre hívták fel a figyelmet, bevonva az érintett feleket (Salvator et al., 2021). A projektekben részt vevő csoportok között gazdálkodók, vadászok, közigazgatási intézmények, kutatók, környezetvédők és állatjóléti szervezetek voltak. A cél az volt, hogy elősegítsék a konkrét intézkedésekre vonatkozó javaslatok kidolgozását. A kutatás átfogó és holisztikus megközelítést alkalmazott, hangsúlyos szerepet kapott az oktatás és az információcsere. A konfliktusok megelőzése érdekében villanypásztorok telepítését javasolták a medvék távoltartására, amelyet az érintettek, ha lehetőségük volt rá, alkalmaztak is.

A medvék jelenléte nemcsak a média figyelmét keltette fel, hanem a turisztikai vállalkozások is felfigyeltek rájuk (Festi, 2023). A medvék figyelése a spontán medvenézéstől a szervezett turizmusig és ökoturizmus célú gyakorlatokig terjed (Penteriani et al., 2016). Ezek a gyakorlatok már az ember-medve együttélési kutatások kezdeti szakasza előtt megjelentek. A vadállatok megfigyelése szoros kapcsolatban áll a vadgazdálkodással, mint a vadászat kiegészítő tevékenysége vagy alternatívája (Prevolšek et al., 2024). A vadászatot célzó kutatásoknak figyelembe kell

venniük annak környezetre gyakorolt hatásait, beleértve a menedzsmentet, a vadászetikát, a helyi törvényeket és az ellenőrzés szintjét. Mindezek célja a fenntartható gazdálkodás és az ökoszisztémák hosszú távú megőrzése. Az ellenőrzött vadászat segíthet az állatpopulációk szabályozásában, megelőzve a túlnépesedést vagy a mezőgazdasági károkat. A vadászturizmusból származó bevételeket gyakran a természetes élőhelyek és a veszélyeztetett fajok védelmére fordítják. Szlovákiában végzett kutatások szerint a turisták egyre inkább a vadon élő állatok természetes élőhelyükön történő megfigyelését részesítik előnyben az állatkerti látogatásokkal szemben, és hajlandók többet fizetni érte (Prevolšek et al., 2024). A medvemegfigyelés helyi kontextustól, kultúrától és érdekcsoportoktól függ. Bulgáriában például olyan medvemegfigyelési programok működnek, ahol ökológusok és helyiek szerveznek túrákat (Toncheva et al., 2021), míg Kanadában szafarijellegű megfigyeléseken, terepjárókról figyelik a jegesmedvéket (Festi, 2023). Tirolban a spontán fényképezés a jellemző, és a turizmus kiaknázása még az első fázisban van (Festi, 2023). Románia helyzete leginkább a szlovákiai megfigyelésekhez hasonlítható, ahol az ökoturizmus a fenntarthatóságot és a fejlődést képviseli, párhuzamosan a vadászat gyakorlásával (Prevolšek et al., 2024; Toncheva et al., 2021).

A vizsgált területen, Zetelaka községben a vadásztársaság felelős a medvelemek menedzseléséért, amely nemcsak a vadgazdálkodás hatékonyságát biztosítja, hanem pénzügyi haszonnal is jár, mivel egy része visszajut a község gazdaságába. A medvékkel való találkozások egyre gyakoribbá válnak, különösen a szeméttárolók környékén, de előfordulnak a terepjárós túrák során is, valamint a vendéglátó egységek közvetlen közelében is. Az ország egyes részein, így például a medvék élőhelyén kívül is előfordul, hogy az állatokat autókból etetik az utak mellett, bár Zetelaka területén ez a gyakorlat kevésbé jellemző. A helyi közvéleményben elterjedt az a tudás, amelyet a média és a kutatások is hangsúlyoznak, miszerint a medvék etetése rendkívül veszélyes, hiszen az állatokra és az emberekre is súlyos következményekkel járhat. Ennek ellenére a turisták gyakran figyelmen kívül hagyják ezt a figyelmeztetést, ami növeli a kockázatokat mindkét fél számára.

A ZETELAKAI TURIZMUS

Zetelakán a turizmus az elmúlt években jelentős fejlődésen ment keresztül, amelyet elsősorban a természet közelsége, a változatos szálláshelyek és a látványosságok népszerűsége ösztönzött. Kialakulása az 1990-es években kezdődött, kezdetben nem tudatos, inkább alkalmoszerű formában (Gábos, 2005). A 2000-es évek elejére a gazdasági aktivitás, különösen a falusi turizmus területén, egyre meghatározóbbá vált, melyben a társadalmi és kulturális környezet gazdaságformáló szerepe kiemelkedő volt (Csata, 2005). Az évtized folyamán kialakult vendégházhálózat a szomszédi és rokoni kapcsolatok mentén terjedt, ami jelentősen átalakította a település gazdasági struktúráját. Az akkori folyamatok rávilágítanak arra, hogy a vállalkozói aktivitás nem kizárólag a természeti erőforrások meglétéből eredeztethető, hanem jelentős szerepet játszanak benne a helyi közösség gazdasági együttműködésre épülő normatív keretei (Csata, 2005).

A 2023-as adatok alapján Zetelaka község turisztikai szálláshelyeinek kapacitása összesen 703 férőhelyet tesz ki, amely az alábbi kategóriák között oszlik meg: hostelek (90 férőhely), apartmanok és kiadó szobák (30 férőhely), turistaházak (82 férőhely), valamint turistakunyhók

(30 férőhely). A legnagyobb kapacitást azonban az agroturisztikai panziók nyújtják, amelyek összesen 501 férőhellyel rendelkeznek (INSSE, 2024). Ezekhez még hozzájárul 5 kemping, amely tovább bővíti a kínálatot. A polgármesteri hivatal adatai szerint 2024-ben a község teljes szálláskapacitása már 980 férőhelyet ért el. A működő turisztikai szálláshelyek összesített éves kapacitása 178 038 vendégéjszaka volt, amelyből a turisták összesen 30 685 éjszakát használtak ki. Kiemelendő, hogy Zetelaka elsősorban a családias hangulatú agro- és faluturizmusra alapozva érte el ezeket az eredményeket, amely továbbra is a község egyik meghatározó vonzereje.

Az állandó jelleggel működő vendégházak főként a községközponttól távolabb eső területeken találhatók, és nemcsak Zetelakától, hanem egymástól is jelentős távolságra helyezkednek el. Ez gyakran olyan mértékű, hogy bizonyos esetekben gyalogosan nem is megközelíthetők. A turizmus jellege a különböző településeken (például Ivó, Sikaszó és Zeteváralja) változatos képet mutat annak függvényében, mely hónapot vizsgáljuk. A nyári szezon csúcspontján elsősorban gyerektáborok résztvevői, nyaralók, buszos kirándulók és rendezvények vendégei dominálnak, akiknek földrajzi származása változatos, külföldi és belföldi vendégek egyaránt. A decemberi ünnepi időszakban leginkább belföldi turisták látogatják a településeket. A vendégek földrajzi diverzitásának növekedése többdimenziós folyamat eredménye, amely a globalizáció, a növekvő mobilitás, valamint a helyi közösségek turizmusban való aktív részvételének erősödése révén alakul ki.

A turisztikai kínálat növekedése, a változatos szálláshelyek, az egyre bővülő szabadidős tevékenységek köre, mint például biciklis túrák, kajakozás és falmászás, illetve a természet közelsége és a különböző, főként természeti látnivalók hozzájárultak a turisták számának folyamatos emelkedéséhez. A növekvő turizmus ebben a természeti környezetben önmagában is növeli a medvével való találkozás esélyét. A koronavírus-járvány korlátozásainak feloldását követően, amikor a belföldi turisták száma jelentősen megnőtt, olyan helyeken is megfordultak (sátoroztak, lakókocsiban éjszakáztak), ahol ez korábban elképzelhetetlen volt. Ez az időszak hozta magával azt is, hogy a Gát környékén³ például két-három medve vált állandó látogatóvá. Megszokott útvonalakon érkeztek, egyenesen a szeméttárolók felé vették az irányt, ahol elfogyasztották az ételmaradékokat, elhurcolták a szemeteszákákat, majd az erdő közelében szétszórták azok tartalmát. Bár korábban is fordultak már elő medvék a térségben, jelenlétük akkoriban szinte észrevétlen maradt, távol az emberektől. Mára azonban ez megváltozott: esténként a turisták és a kempingezők még aktívan tevékenykednek, miközben a medvék gondtalanul közeliítik meg a sátorozásokat, gyakran bocskokkal együtt. Az állatok akarva-akaratlanul is emberi eredetű élelmiszerhez jutnak, ami miatt egyre kevésbé félnek az emberektől.

A turisták pedig egyre bátrabban közelítenek a medvékhez, hogy autójukból vagy akár közvetlen közeli fotót készítsenek róluk. Ez a jelenség egyike azoknak a problémáknak, amelyek az emberek és medvék együttélésével kapcsolatosak. Bár legfontosabbnak a turisták veszélyeztetettsége tűnik, valójában a helyi közösségek szenvedik meg leginkább a medve közelségének következményeit. Amikor a turistaidőszak véget ér, a medvék nem távoznak a települések környékéről, hanem tovább keresik az emberekhez köthető élelemszerzési lehetőségeket, ezzel tel-

3 Zeteváralja közelében található, a Nagy-Küküllő felső szakaszának egyetlen mesterséges tava, amelynek célja az árvízvédelem és folyószabályozás.

jesen elszokva a vadontól. Utódaikat is ebben a környezetben, az emberek közelségében nevelik fel, ami hosszú távon megakadályozza őket abban, hogy visszatérjenek a természetes élőhelyük-höz.

A KUTATÁS MÓDSZERTANA

A kutatás Zetelaka községén belül zajlott,⁴ különös figyelmet fordítva a község perifériális településeire, ahol a medvék jelenléte gyakori. A vizsgálat elsősorban Ivó, Sikaszó és Zeteváralja településeken zajlott, míg Zetelaka központja, valamint Küküllőmező és Desághátja nem szerepeltek a kutatásban, előbbi térszerkezeti okok, utóbbiak pedig alacsony népsűrűségük miatt. A kutatás kezdetben a medvék és helyi közösségek közötti interakciók vizsgálatára helyezte a hangsúlyt, a terepen szerzett tapasztalatok változtatták meg a kutatás végleges irányvonalát, amely a turizmus jelenségét és szereplőit is a vizsgálat tárgyává teszi, mindezek kölcsönhatását vizsgálva a medvék jelenlétével.

A kutatás fő módszerei a résztvevő megfigyelés, valamint interjúk készítése turisztikai vállalkozókkal, illetve helyi szakértőkkel, azaz olyanokkal, akik foglalkozásukból adódóan szakértői a turizmus vagy a medvekérdés problematikájának. A résztvevő megfigyelés nem csupán hosszas terepen töltött időt jelentett, hanem részvételt olyan eseményeken, amelyek a kérdés szempontjából relevánsak, például turizmusszervezés kapcsán szervezett falugyűlésen. Minden formális vagy spontán, medvékkel kapcsolatos megnyilvánulásról terepnapló készült.

Az első két interjú alanyai helyi szakemberek: egy az önkormányzatnál dolgozó gazdasági referens, akinek a vadkárkezelés beletartozik a feladatkörébe, illetve egy erdőmérnök, a helyi vadásztársulat elnöke, aki a vadgazdálkodással és vadászattal kapcsolatos tapasztalatait és tudását osztotta meg, valamint betekintést nyújtott egy Hargita megyei projekt műhelymunkáiba, amelyben ő maga is részt vett. Kettőjük segítségével lokalizáltuk a gyakori medvejelenlétek helyszíneit is. A további interjúk vendéglátó egységek üzemeltetőivel készültek, helyi kis- és középvállalkozókkal, akik kis időszakos vendéglátó egységektől (kulcsosház) a nagy szállás- és rendezvényszervező komplexumokig változatos vállalkozásokat vezetnek.

MEDVE, TURIZMUS ÉS HELYI TÁRSADALOM VISZONYA ZETELAKÁN

Zetelaka község viszonya a medvékkel kapcsolatos kérdésekhez alapvetően elfogadó, ugyanakkor vegyes érzelmekkel terhelt. A közösség társadalmi narratívája és a medvékkel való kapcsolatának alakulása jól tükrözi, miként fonódik össze a természet közelsége a történelmi emlékezetrel, és hogyan formálja mindez a közösségi gondolkodást. Az erdők és a medvék nem csupán a

4 A tanulmány alapját képező terepmunka teljes mértékben a tanulmány egyik szerzőjének, Benedek Annamáriának a munkája, amelyet a helyi vendéglátásban, főként a Gátnál szerzett hatéves tapasztalat előzött és alapozott meg. Az itt tapasztalt medveészlelésre támaszkodva fogalmazódott meg a kutatás témája is.

község földrajzi környezetének részei, hanem kulturális és történeti szimbólumok is, amelyek mélyen beágyazódtak a helyiek kollektív tudatába. A generációról generációra öröklődő történetek – legyen szó medvékkel való találkozásokról, erdei gyümölcs- és gombagyűjtésről vagy az erdőben végzett munkáról – a természetes környezet szerves részévé tették a medvéket. Ezek a narratívák gyakran pozitív hangvételűek. A váratlan találkozások tiszteletteljes távolságtartás jellemzi, míg a fiktív történetek és humoros anekdoták a medvét sokszor szimbolikus vagy éppen tréfás szereplőként ábrázolják.

A medvékkel szembeni attitűd azonban kettős. Az elfogadás mértéke nagyban függ attól, hogy az állatok milyen térbeli kontextusban jelennek meg. A közösség normái szerint a medvék természetes helye az erdőben van, távol az emberi léteztől és tevékenységektől. Ez a megkülönböztetés mélyen gyökerezik a közösségi gondolkodásban, amely világosan megkülönbözteti „az erdei medvét” – amely a természet részeként tiszteletet érdemel – és „az emberközeli medvét” – amely megsérti a közösség által elfogadott normatív határokat. A problémák akkor kezdődnek, amikor a medvék rendszeresen megjelennek az emberlakta területek közelében. Ez az elfogadásuk fokozatos elvesztéséhez vezet, mivel a közösség számára az ilyen helyzetek már nem a természet tiszteletteljes szemléléséről szólnak, hanem gyakorlati és biztonsági kihívásokat jelentenek. Ez a kettősség mutatja, hogy a medvék helyének és szerepének kérdése mélyen gyökerező, kulturális és ökológiai dilemmát jelent Zetelaka közössége számára.

Részlet egy panziótulajdonossal készült interjúból:

„Ezek a medvék már itt születtek, ezek már nem tudnak megélni. Vannak nagy medvék, akik még mindig ott kint vannak a hegyekben, de az nagyon kevés. Nagy többsége, szerintem 70 százaléka a falu körül van. A másik probléma, hogy a csomó terület úgy maradt, kaszálatlan, felnőtt a friss erdő, és a vadnak ez a kedvenc helye. Tehát könnyen meg tud bújni a kis aljnövényzetben, éjjel meg indul onnan.” (S. E., 40 éves férfi)

Az Ivó völgye kiváló példa arra, hogyan befolyásolja a turizmus az ökológiai egyensúlyt. A térség különösen ismert a nagyszámú kiadó kulcsosházairól, amelyek kínálata a kisebb, 5-8 fő számára alkalmas házaktól egészen a 25-40 fő befogadására tervezett nagyobb kabanákig (víkendházak) terjed. Ezen vendégfogadó egységek többnyire egész évben bérelhetők, és a turisták tevékenységei – például a hangos zenehallgatás és a kültéri sütögetés – folyamatos zavart jelentenek az élővilág számára, évszaktól függetlenül.

A környéken elérhető turisztikai szolgáltatások is hozzájárulnak a környezet terheléséhez. A technológiai fejlődés és a növekvő vendégigények nyomán a szolgáltatók egyre inkább modern szórakozási lehetőségekkel próbálnak vonzóbbá válni, például négykerék-meghajtású járművekkel szervezett kalandtúrákkal. Emellett az épületek felszereltsége is jelentős átalakuláson ment keresztül: a hagyományos vidéki kabanák helyett egyre inkább luxuskörnyezetet kínáló szálláshelyek jelennek meg. Ezek a fejlesztések több látogatót vonzanak, de ugyanakkor súlyos környezeti problémákat eredményeznek.

Az egyre növekvő számú turista jelenléte akaratlanul is hozzájárul a természet károsításához. A gondatlan szemétkelés és az ezzel járó szennyezés nemcsak a tájat rontja, hanem komoly

hatással van az élővilágra is. A vadállatok számára például hozzáférhetővé válnak az emberi eredetű élelemforrások, ami nemcsak vonzza, hanem tartósan az emberlakta területeken maradásra is ösztönzi őket. Különösen igaz ez a medvékre, amelyek így elveszítik természetes táplálékszerzési szokásaikat, és egyre gyakrabban keresik fel az emberek által lakott területeket. Ez a folyamat hosszú távon nemcsak az ökológiai egyensúlyt borítja fel, hanem a vadállatok és emberek közötti konfliktusokat is kielezi, ami mindkét fél számára veszélyes helyzeteket teremthet.

Részlet egy közösségi beszélgetésből:

„Kiszorítottuk az állatokat az erdőből. Míg a hangos zene az erdő mélyén úgy üvölt, és az erdő közepére építünk egy víkendházat, addig a szegény medvének nincs hova menjen.” (S. T., 53 éves nő)

„A kommunizmusban is lehetett medvéket etetni, mi az iskolával mentünk, és pálcával etettük, most is az van.” (I. V., férfi)

A közösség narratívái mélyen átitatottak a múlt és a jelen közötti ellentmondásokkal. Míg a múltban a medvék az erdei ökoszisztéma természetes és elfogadott részei voltak, és az emberekkel való találkozásaik gyakran különleges történetek alapját képezték, addig napjainkban az ember és természet közötti határvonal egyre inkább elmosódik, és ez számos konfliktus forrásává vált. A múltban a medvékkel való találkozások tiszteletteljes távolságtartást és csodálatot váltottak ki, amelyek generációkon átívelő anekdotákban éltek tovább. Ezek a történetek nemcsak az erdő és az élővilág iránti tiszteletet erősítették, hanem kulturális örökségként formálták a közösség természethez való viszonyát. Ezzel szemben a jelenkori valóságban a medvék egyre közelebb kerülnek az emberi tevékenységekhez, ami már nem csupán a természet iránti tiszteletről szól, hanem valós gyakorlati problémák elé állítja a közösséget.

Ez az ambivalens viszony a modernitás kihívásait tükrözi. Az emberek egyrészt érzik felelősségüket a helyzet kialakulásáért, hiszen az emberi tevékenységek – például a gondatlan hulladékkezelés, a túlzott turizmus és a vadak etetése – nagyban hozzájárultak ahhoz, hogy a medvék elszokjanak természetes élőhelyeiktől. Másrészt keresik a módját annak, hogyan lehetne visszaállítani a természetes egyensúlyt, és biztosítani, hogy a medvék ismét távol maradjanak az emberlakta területektől. A helyzet különösen összetett, mivel az emberi jelenlét és a medvék élelemszerzése szorosan összefonódott. A vadak etetése hivatalosan kizárólag a Zetelaka és Társai Vadász- és Horgásztársulat számára engedélyezett, hasonlóan más üdülőhelyek szabályozásához. Ennek ellenére a medvék közvetlenül is élelemhez jutnak az emberek által hátrahagyott hulladékból, vagy a tudatlan etetési gyakorlatok révén. Ez tovább növeli az ember és medve közötti interakciókat, ami mindkét fél számára káros következményekkel jár. A közösség dilemmája tehát nem csupán az élővilág és az ember közötti egyensúly helyreállításáról szól, hanem a természetközelség iránti vágy, valamint a modern technológia és turizmus által teremtett új helyzet közötti feszültség kezeléséről is.

Részletek turizmusban vállalkozókkal készített interjúkból:

„Egy dologért nem tudsz a vendéglátásban felelősséget vállalni, az pedig a vendég viselkedése.” (M. E., 43 éves nő)

„Kicsit hibáztatom, tudod, az embereket is, nem szabadna semmiféle enni-valót betenni a kukába.” (A. A., 68 éves nő)

A helyi közösség medvékhez való viszonyulása és azok turizmusra gyakorolt hatása éles kontrasztban áll az olyan régiók branding stratégiáival, mint például a Prahova-völgye, ahol a medvék turisztikai szimbólumként és vonzerőként jelennek meg. Míg egyes területeken a medvék képi megjelenítése és a hozzájuk kapcsolódó termékek – például hűtőmágnesek, plüssfigurák vagy más emléktárgyak – népszerűvé váltak, Zetelaka községben a medvék turisztikai szerepe sokkal visszafogottabb. A községben csak néhány kulcsosház visel medvékre utaló nevet, ami jelzi, hogy a medvék tematikus megjelenítése nem jellemző. Az ilyen elnevezések inkább kivételek, mintsem a turizmus alapját képező jelenségek. Hasonlóképpen, a helyi emléktárgypiac gyakorlatilag nem létezik, és a medvék mint turisztikai szimbólumok tudatos használata szinte teljesen hiányzik. Ez az attitűd jól tükrözi a közösség általános hozzáállását, amely szerint a medvék helye az erdőben van, távol az emberek mindennapi környezetétől.

Ez a megközelítés egyfajta pragmatikus gondolkodásra utal: míg más régiókban a medvék jelenlétét tudatosan integrálják a turizmus narratívájába, addig Zetelaka úgy tűnik nem kívánja őket a turizmus központi elemévé emelni. Az ilyen döntés mögött húzódhat az a félelem, hogy a medvék túlzott emberközelsége fokozhatja a konfliktusokat, valamint negatívan hat az állatok természetes életmódjára.

Az egyetlen számottevő turisztikai szolgáltatás, amely közvetlenül kapcsolódik a medvékhez Zetelaka térségében, az a **medveles**. Bár ez a tevékenység jelen van a régió turisztikai kínálatában, szerepe marginális marad. Noha szórólapok, bannerek és hirdetések igyekeznek népszerűsíteni, a medveles nem vált a környék meghatározó turisztikai attrakciójává. Az egyik ok a szolgáltatás korlátozott vonzereje, amelyet a vendéglátóhelyek üzemeltetői is gyakran megemlítenek. Sokan úgy vélik, hogy a medveles önmagában nem elég vonzó ahhoz, hogy jelentős mértékben fellendítse a helyi turizmust.

Az alacsonyabb érdeklődés egyik magyarázata a medvék gyakori jelenléte. Mivel a turisták, különösen a belföldiek, már a panziók és vendégházak teraszáról is könnyen megfigyelhetik a medvéket, maga a medveles élménye számukra kevésbé számít különlegesnek. Ez különösen igaz a nyári és téli turisztikai csúcsszezon idején, amikor az emberi tevékenység vonzza a medvéket a lakott területek közelébe. Ennek ellenére a medvelesek értéke nem csupán a medvék látványában rejlik, hanem abban a garantált élményben, amelyet a természetes környezetben nyújtanak. A medvelesek lehetővé teszik a turisták számára, hogy biztonságos körülmények között, irányított módon figyeljék meg a medvéket, akár bocsokkal együtt. Az ilyen élmények különösen vonzóak a természetfotózás szerelmesei számára, akik egyedi és minőségi képekkel szeretnének emléket őrizni. Ezek a szolgáltatások alkalmasak arra is, hogy elkerüljék a véletlenszerű találkozások veszélyeit, ami növeli a medvelesek iránti érdeklődést.

Érdekes paradoxon, hogy a helyiek körében gyakran felmerül az aggodalom, miszerint a medvelesek hozzájárulnak a medvék emberi környezethez való közeledéséhez. Egyesek szerint

ezek a tevékenységek olyan táplálékszerzési minták kialakulását eredményezhetik, amelyek miatt a medvék egyre inkább az emberi lakóterületek közelében keresnek ételmet.

Részlet egy panziótulajdonossal készített interjúból, aki minden nap találkozik medvékkel:

„A medveles úgymond eddig egy fő turisztikai kínálat volt, de úgy látszik, hogy azért ez nem elég. Bizonyos vendégkört érdekel a medveles, a másikat viszont nem. Többnyire a külföldieket, a magyarországiakat, többnyire őket érdekli, de ott is változó, mert elsősorban énszerintem a medveles drága is azért, amit szolgál. [...] Nem hoz annyi vendéget, hogy most mind jöjjünk medvét nézni... Abszolút nem jó reklám. Tehát aki ezt úgy látja, szerintem rosszul látja. [...] Ezt kellene megoldani. Etetni kint messze-messze, azért vad, mert a vadonba' kell tartani, és neki a helyét tiszteletben tartani.” (S. E., 40 éves férfi)

Ez az idézet is tükrözi a helyiek vegyes érzéseit: miközben a medvelesek gazdasági hasznot hozhatnak, a hosszú távú ökológiai és társadalmi hatásuk sokszor kedvezőtlenek. Ez a dinamika ismét rávilágít a természetközeli turizmus és a fenntarthatóság közötti feszültségek összetett voltára.

A medve és az emberi társadalom viszonyának egy másik fontos vonatkozása a vadgazdálkodás, amelynek helyzete a térségben összetett és számos kihívással terhelt, különösen a 2016-ban bevezetett vadászati tilalom következményei miatt. A tilalom következtében a vadásztársulatok elvesztették egyik legfontosabb bevételi forrásukat, a vadászatból származó jövedelmet. Bár alternatív bevételi forrásokat, például vadmegfigyelést és más természetjáró tevékenységeket próbáltak bevezetni, ezek nem tudják teljes mértékben pótolni a kiesést. Ez a gazdasági helyzet nemcsak a vadásztársulatok pénzügyi stabilitását veszélyezteti, hanem hosszú távon hatással lehet az egész vadgazdálkodási rendszer fenntarthatóságára is. A vadászat bevételeinek csökkenése a vadállomány fenntartásához szükséges források csökkentéséhez vezethet, ami negatívan befolyásolhatja a helyi ökoszisztémát és a vadállatok védelmét. A vadgazdálkodásban jelentkező pénzügyi hiányosságok hosszú távon a fenntartható erdő- és természetvédelmi gyakorlatokat is veszélyeztethetik.

A vadásztársulat elnökének szavai jól mutatják a helyzet törekenységét:

„Így most nem mondanám, hogy csödbe' vagyunk, de, de mi ki vagyunk centizve a költségekkel.” (B. J., 60+ éves férfi)

Az interjúk és terepnaplók elemzése alapján világossá vált, hogy a helyiek környezetvédelmi hozzáállása erőteljesen lokális, és önálló cselekvésre épül. A közösség tagjai gyakran úgy érzik, hogy ők ismerik legjobban a környezetüket, és képesek azt megvédeni. Ez a szemlélet azonban a gyakorlatban a környezetvédelmi intézményekkel való együttműködés hiányosságához vezet, mivel a helyiek hajlamosak arra, hogy saját maguk kezeljék a környezeti problémákat, elzárkózva a külső szakértők vagy szervezetek segítségétől. Bár a közösség erőfeszítései helyi szinten a

védelmi intézkedések irányába mutatnak, a hatékony együttműködés és szakértelem nélkülözése hosszú távon akadályozza a környezetvédelmi problémák megfelelő kezelését.

A környezetvédelmi intézmények helyi jelenléte és kapacitása gyakran nem elégséges ahhoz, hogy megfelelően reagáljanak a felmerülő problémákra. A kárfelméréseknél és helyzetfelméréseknél gyakran kiderült, hogy a felelős környezetvédelmi szervezetek nem rendelkeznek elegendő erőforrással, szakértelemmel vagy jelenléttel ahhoz, hogy azonnali és hatékony intézkedéseket hozzanak. A községben dolgozó környezetvédelmi szakemberek jellemzően külsős személyek, akik nem szoros részesei a helyi közösség mindennapjainak. Ez a távolság csak tovább mélyíti a bizalmatlanságot és megnehezíti az együttműködést, hiszen a helyiek nem érzik magukénak a környezetvédelmi tevékenységeket, és gyakran idegenként tekintenek a külsős szakemberekre.

Egy másik fontos aspektus a helyiek környezetvédőkkel szembeni viszonyulása, amelyet gyakran negatívan értékelnek. A „zöldek” kollektív fogalma gyakran a városi emberekhez kapcsolódik, akik a saját otthonaik kényelméből, főként a média és a tömegkommunikációs eszközök segítségével próbálják befolyásolni a medvékkel kapcsolatos döntéseket. Az interjúk során több helyi is kifejezte, hogy a „zöldek” számukra távoli, külső érdekeket képviselő csoportot jelentenek, akik gyakran Brüsszelhez vagy nemzetközi szervezetekhez kapcsolódnak. A helyiek sok esetben nem tudtak konkrét szervezeteket vagy személyeket említeni a „zöldek” kifejezés kapcsán, ám határozott véleményük volt róluk, amelyet leginkább a média közvetítése alapján alakítottak ki. Ez a távolság és a bizalmatlanság csak tovább fokozza az együttműködés nehézségeit, mivel a helyiek úgy érzik, hogy az ő életükbe és problémáikba hozzá nem értők próbálnak beleszólni.

Részlet egy turisztikai szereplővel készített interjúból:

„Mikor a nagy pénztámogatást fölveszik erre a medvekérdésre, osztán ve-lünk itt mi lesz? Akik a medvék közt élnek, azokkal sokkal szomorúbb, hogy nem törődnek, mert a zöld, amelyik védi a medvét Brüsszelben, itt-ott, az nem lakott itten, vagy nem látott medvét se. Ezeket a zöldeket volt ilyen, hogy ki-hívták, de azok nem jöttek el, nem jöttek ide beszélgetni és látni, hogy mi van itt.” (S. A., 43 éves férfi)

Ez az elképzelés tovább növeli a helyi közösség és a környezetvédelmi szervezetek közötti távolságot, és akadályozza az érdemi párbeszédet. A helyiek szemében a „zöldek” nem partnerek, hanem egyfajta ellenfélként jelennek meg, akik kívülről, helyismeret és közvetlen érintettség nélkül próbálnak beleszólni a helyi ügyekbe. Ez a narratíva különösen erősödik a medvékkel kapcsolatos konfliktusok kapcsán, ahol a helyiek úgy érzik, hogy a külső érdekek előtérbe helyezik az állatok védelmét az emberek biztonságával szemben.

Ez az elképzelés tovább növeli a helyi közösség és a környezetvédelmi szervezetek közötti távolságot, jelentős akadályt jelent az érdemi párbeszéd kialakításában. A helyiek számára a „zöldek” nem együttműködő partnerek, hanem inkább egyfajta ellenfelek, akik kívülről, helyismeret és közvetlen érintettség nélkül próbálnak beleszólni a közösség ügyeibe. Ez a dinamikus feszültség különösen a medvékkel kapcsolatos konfliktusokban válik nyilvánvalóvá, ahol a helyiek úgy érzik, hogy a külső érdekek például a medvék védelmét sokszor a helyiek biztonsága

és életminősége elé helyezik. A medvék és az emberek együttélésének témája így nem csupán környezetvédelmi problémává válik, hanem a közösségi értékek és a helyi életmód védelmének kérdésévé is. Az ilyen megközelítés tovább mélyíti a helyiek és a környezetvédelmi szervezetek közötti szakadékot, és lehetetlenné teszi a kölcsönös megértést és hatékony együttműködést.

A vadgazdálkodók és a környezetvédelmi szervezetek célja elvileg közös: az élőhelyek és az ott élő fajok megőrzése és fenntartása. Mégis a médiában gyakran olyan kép jelenik meg, amelyben ez a két csoport egymásnak feszül, miközben mindkettő a természet védelmét szolgálja. A különböző médiumok, mint a televíziók, újságok és online platformok, gyakran hozzájárulnak ennek a feszültségnek a kiélezéséhez, hiszen különböző érdekeket képviselnek, és más-más narratívákat közvetítenek (Neagu et al., 2022; Sólyom, 2023). Emellett a politikai nyomás is szerepet játszik, mivel az érdekcsoportok és döntéshozók között gyakran heves viták zajlanak a medvevédelem és a vadgazdálkodás kérdéseiről. Ez a politikai tényező tovább bonyolítja a helyzetet, mivel a nyilvános diskurzus gyakran nem a tényleges, érdemi párbeszédet helyezi előtérbe, hanem inkább ideológiai, politikai állásfoglalásokat és sztereotípiákat erősít. Ennek eredményeként az érdemi viták és a közös megoldások keresése háttérbe szorul, és a helyzet még inkább polarizálódik.

Részlet a vadásztársulat vezetőjével, erdőmérnökkel készült interjúból a politikai helyzetről:

Ötvenvalahány cikkem, szimpóziumom (szűkebb körű tudományos tanácskozás), megjelenésem volt eddig. És mondhatnám, hogy csak részsikereket értünk el. A politikum nem akarja. A példám az volt, hogy az egyik – nem mondom a nevét a magyar sajtónak – elektronikus sajtón megjelent cikk, én voltam, aki generálta a cikket. Az volt a címe, hogy Nincs politikai akarat a medvekérdés megoldására. Rászóltak a médiára, hogy változtassa meg a címet: Nem volt politikai akarat. Mert közben váltás történt, de pontosan azok szóltak rá, akik érezték, hogy baj van. (B. J., 65 éves férfi)

A jelenlegi helyzet sem a medvék, sem a helyi lakosok számára nem fenntartható, és a problémák megoldása már nem oldható meg egyszerű, rövid távú intézkedésekkel. A problémás egyedek eltávolítása például súlyos következményekkel járhat a populációra nézve, és csak tudományos és gyakorlati együttműködés révén lehetne kezelni. Az ilyen típusú együttműködések hiánya azonban eddig akadályozta a hatékony és hosszú távú megoldások kialakítását.

Összegzésként elmondható, hogy Zetelakán mind a turizmus, mind a közösség szempontjából paradox helyzet alakult ki: a település és annak környezete kedvező élőhelyet biztosít a medvék számára, ami turistákat vonz, ám a turizmus hatásait – mint a környezeti károk, a zajszennyezés és a gondatlan szemétkelés – a helyi lakosok érzékelik. A turisták ideiglenesen élvezik a természeti szépségeket és a medvék megfigyelését, majd távozásukkor maguk mögött hagyják a negatív következményeket. Ez a helyiek számára megnehezíti, hogy fenntartsák azt a poszthumanista szemléletet, amely az emberek és a vadállatok egyenrangú együttélését hangsúlyozza.

A település jövőképében a medveturizmus szerepe kisebb lesz, mint az emberek és környezetük biztonsága. A megoldás érdekében elengedhetetlen, hogy a helyiek és a turisták egyaránt

tiszteljék a medvék élőhelyét, és aktívan támogassák a természetes folyamatok előmozdítását. Ez magában foglalja az erdők megőrzését, a medvék számára elérhető természetes táplálékforrások fenntartását és az emberi tevékenység környezeti hatásainak minimalizálását. A hosszú távú megoldások kidolgozása érdekében szükség van a közösségi részvételre, az oktatás és szemléletformálás erősítésére, valamint a helyi és külső szakértők közötti szorosabb együttműködésre. A helyiek támogatásával megvalósuló kezdeményezések olyan kiegyensúlyozott megoldásokat hozhatnak, amelyek biztosítják a medvék és az emberek számára egyaránt megfelelő életkörülményeket.

SZAKIRODALOM REFERENCES

- Bombieri, G., Penteriani, V., Almasieh, K., Ambarlı, H., Ashrafzadeh, M. R., Das, C. S., ... & del Mar Delgado, M. (2023). A worldwide perspective on large carnivore attacks on humans. *PLOS Biology*, 21(1), e3001946. <https://doi.org/10.1371/journal.pbio.3001946>
- Cristescu, B., Domokos, C., Teichman, K. J., & Nielsen, S. E. (2019). Large carnivore habitat suitability modelling for Romania and associated predictions for protected areas. *PeerJ*, 7, e6549. <https://doi.org/10.7717/peerj.6549>
- Csata, Zs. (2005). A vállalkozások megjelenésének társadalmi meghatározottsága a Székelyföld falvaiban. *Erdélyi Társadalom*, 3(2), 91–112.
- Csató, É. (2019). Medve-ember konfliktusok Hargita megyében (szakdolgozat). Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem, Csíkszereda.
- Festi, G. (2022). Wildlife watching tourism: A semiotic gushing over the Trentino case of the bear. *E|C*, 36, 142–152.
- Gábos, E. (2005). Vendégszerzők és vendégfogadók. Hálók a turizmusban – Zetelaka esete. *Erdélyi Társadalom*, 3(2), 135–146.
- Institutul Național de Statistică (2024). Capacitatea de cazare turistică existentă pe tipuri de structuri de primire turistică, județe și localități [Data set]. Tempo Online. <http://statistici.insse.ro:8077/tempo-online/#/pages/tables/insse-table>
- Ionescu-Lupeanu, M. B. (2023). The legal regime of the brown bear species (*Ursus arctos*) in Romania. *Revista Universul Juridic*, 135.
- Kiss, T., Barna, G., & Deák, A. (2013). Székelyföldi turisztikai régió? Kérdőíves, fókuszcsoporthoz és statisztikai vizsgálat a székelyföldi turizmusról. Editura ISPMN.
- Morales-González, A., Ruiz-Villar, H., Ordiz, A., & Penteriani, V. (2020). Large carnivores living alongside humans: Brown bears in human-modified landscapes. *Global Ecology and Conservation*, 22, e00937. <https://doi.org/10.1016/j.gecco.2020.e00937>
- Neagu, A. C., Manolache, S., & Rozyłowicz, L. (2022). The drums of war are beating louder: Media coverage of brown bears in Romania. *Nature Conservation*, 50, 65–84. <https://doi.org/10.3897/natureconservation.50.75909>
- Penteriani, V., López-Bao, J. V., Bettega, C., Dalerum, F., del Mar Delgado, M., Jerina, K., ... & Ordiz, A. (2017). Consequences of brown bear viewing tourism: A review. *Biological Conservation*, 206, 169–180. <https://doi.org/10.1016/j.biocon.2016.12.036>

- Pop, I. M., Chiriac, S., Bereczky, L., Berde, L., & Sandu, R. M. (2013). Evaluarea riscurilor ridicate de prezența urșilor în zonele locuite. Editura Green Steps.
- Prevolšek, B., Roškar, T., & Gačnik, M. B. (2024). Analysis of hunting tourism: A case study of Slovenia (Prelekija region). *Studia Ecologiae et Bioethicae*, 22(2).
- Salvatori, V., Balian, E., Blanco, J. C., Carbonell, X., Ciucci, P., Demeter, L., ... & Young, J. C. (2021). Are large carnivores the real issue? Solutions for improving conflict management through stakeholder participation. *Sustainability*, 13, 4482. <https://doi.org/10.3390/su13084482>
- Sólyom, A. (2023). Nagyragadozók a médiában. Sajtóelemzés. In R. K. Bakó & L. Nistor (Eds.), *Kötődések: Helyi közösségek egy globalizálódó világban* (pp. 51–93). Scientia Kiadó.
- Stăncioiu, P. T., Dutcă, I., Bălăcescu, M. C., & Ungurean, Ș. V. (2019). Coexistence with bears in Romania: A local community perspective. *Sustainability*, 11(24), 7167. <https://doi.org/10.3390/su11247167>
- Thieme, N. (2022). Ember-medve konfliktusok vizsgálata négy székelyföldi faluban (mesteri szakdolgozat). Babeș-Bolyai Tudományegyetem, Kolozsvár.
- Toncheva, S., Fletcher, R., & Turnhout, E. (2022). Convivial conservation from the bottom up: Human-bear cohabitation in the Rodopi Mountains of Bulgaria. *Conservation and Society*, 20(2), 124–135. https://doi.org/10.4103/cs.cs_21_21

Kürti Tünde¹

Munka: gazdaság és moralitás. Modern vállalati szférában dolgozó erdélyi fiatalok perspektívái

Kivonat

A tanulmány során a munka értelmezéseit és a munkavégzési módok változásait vizsgálom, modern vállalati szférában dolgozó erdélyi fiatalok nézőpontjain keresztül. A kutatás empirikus adatait a fiatalokkal végzett egyéni, félig strukturált interjúk és az általuk kitöltött személyi adatlap által szolgáltatott információk képezik. A kutatás első kérdése során a környezet hatásait vizsgálom arra vonatkozólag, hogy mit jelent számukra a munka, és hogyan határozzák meg az értelmes munka fogalmát. A második kérdés esetében arra voltam kíváncsi, hogy milyen szempontok szerint élvez prioritást a munka gazdasági jellege a morális jelleggel szemben, illetve milyen formában változtatna az életszervezésükön, ha az anyagi javak munka nélkül is adottak lennének. A harmadik kérdést arra az etikai dilemmára alapozom, amely az erőforrás kizsákmányolásán, ezáltal az emberi méltóság kérdésén alapszik. Az eredmények azt mutatják, hogy a korai szocializációs közegekben szerzett tapasztalatok meghatározzák, hogy mit jelent az egyén számára a munka – a család és a tanárok szerepe vált hangsúlyossá annak tekintetében, hogy milyen elvek szerint szervezik meg munkájukat és a közösségekben való részvételüket. Utóbbinak jelentősége van annak okán is, hogy eleve adott anyagi javak mellett is kötelességüknek éreznék, hogy a közösség javára cselekedjenek. A tanulmány egyik fontos állítása: a munkavégzés morális jellege nem tűnik el teljesen a modern munkaerőpiac szabályai ellenére sem.

Kulcsszavak: értelmes munka, emberi méltóság, feltétel nélküli alapjövedelem, közösség, fiatal munkavállalók, vállalati szféra

Abstract: Work: Economy and Morality. Perspectives of Young Transylvanians in the Contemporary Corporate Sector

This study examines the evolving nature of work and work practices through the perspectives of young professionals from Transylvania employed in the contemporary corporate sector. Empirical data were collected through individual semi-structured interviews with participants and information derived from personal data forms they completed. The first research question investigates how environmental factors shape participants' perceptions of work and their definitions of meaningful work. The second explores the balance between the economic and moral dimensions of work, focusing on how participants might reorganize their lives if material wealth were accessible without the necessity of employment. The third question addresses an ethical dilemma concerning resource exploitation and its implications for human dignity. The findings indicate that early socialization experiences, particularly within familial and educational settings, play a significant role in shaping individuals' perceptions of work. Furthermore, even in the presence of material wealth, participants expressed a strong sense

¹ Antropológus, néprajzkutató, a Debreceni Egyetem Néprajz és kulturális antropológia PhD-programjának doktorandusza. E-mail: tunde.krt@gmail.com

of moral obligation to contribute to their communities. One of the study's central claims is that the moral dimension of work does not entirely disappear, despite the rules of the modern labor market.

Keywords: meaningful work, human dignity, unconditional basic income, community, young professionals, corporate sector

Cikkre való hivatkozás / How to cite this article

Kürti Tünde (2024). Munka: gazdaság és moralitás. Modern vállalati szférában dolgozó erdélyi fiatalok perspektívái. *Erdélyi Társadalom*, 22(1), 49–63. <https://doi.org/10.17177/77171.291>

BEVEZETŐ

A munka tudományos meghatározása, valamint társadalmi és egyéni megítélése változatos formákat öltött az idők során. A téma kapcsán gyakran felmerülnek a munka gazdasági és morális jellegéből fakadó kérdések, azonban különbség fedezhető fel annak tekintetében, hogy e két minőség mikor, milyen arányban határozta meg a munka lényegi pontját.

A hagyományos társadalmakban a gazdasági tevékenységeket a kulturális-társadalmi alapelveken és a morális elképzeléseken alapuló szabályok szerint szervezték meg. Gazdasági szempontból a munka csupán a létfenntartás eszköze volt. Az emberek azért dolgoztak, hogy élhessenek – ez változott meg mára, amikor az ember azért él, hogy dolgozhasson. Az iparosodás és a polgárosodás elszakította a gazdasági tevékenységeket az addig megszokott társadalmi-erkölcsi rendtől (Fél & Hofer, 1997; Polányi, 2004; Szabó, 2006), ezáltal egyre inkább elterjedt az a munkafogalom, amely a munka gazdasági jellegét helyezi előtérbe. Megjelentek azok a fegyelmezési és ellenőrzési technikák, amelyek a munkavégzés hatékonyságát, ezáltal a hasznot célozták növelni olykor több, de általában kevesebb sikerrel. Azt ugyan elérték a nagy üzemek, hogy az egyén az állandó tevékenység látszatát keltse – ha úgy tetszik, megdolgozzon a pénzért –, azonban a jól végzett munka örömet tekintve sokakban hiányérzet maradhatott a nap végére. Feltehetjük tehát a kérdést: valóban maga a munka megléte adja az ember méltóságát? Beszélhetünk a munka méltóságáról, ha az ember úgy érzi, tevékenységének célja, hogy valahogy elteljen a munkanap, azonban azzal semmilyen morális hasznot nem termel? Az egyén egyik fő motivációja, hogy közösségének hasznos tagja lehessen. Így ma már nem csupán a *jól fizető*, de az *értelmes munka* végzése az, ami privilégiumnak számít, ám ahogy a tanulmány során is kiderül: ez a két faktor csak ritkán jár kéz a kézben, ugyanakkor nem lehetetlen célkitűzés e kettőség megeremtése.

Mivel egyre több gazdasági és erkölcsi kérdést vet fel a munkaerőpiac és a humán erőforrás működése, így nem meglepő, hogy egyre több tudományág kezdett foglalkozni ennek tanulmányozásával. Napjainkban a munkahelyi kutatásokban kitüntetett figyelmet kapnak a fiatal munkavállalók. Közülük is leginkább az a csoport, akiket *Y generációként*² ismerhettünk meg. Ennek egyik oka, hogy eddig nem vélték akkora különbséget felfedezni a munkavégzést, elvá-

2 Az adatfelvétel során az 1982–1995 között születetteket helyeztem fókuszba. A róluk szóló szakirodalmak, illetve a tömegmédia őket nevezi Y generációnak. A tanulmány a 2022–2023-as tanévben

rásokat és karriert illetően, mint köztük és a náluk idősebb munkavállalók között. A téma azért keltette fel az érdeklődésem, mert annak ellenére is csak lassan veszítik érvényüket a róluk megfogalmazott sztereotípiák, hogy ez a generáció már felnőtt – a legidősebb tagjai 42 évesek. A kutatás során igyekeztem árnyaltabban áttekinteni, hogy milyen háttértényezők alakítják az egyén döntéseit, munkahelyi viselkedését, munkavégzési sajátosságait.

A tanulmány során két folyamatot követtem végig: a munka jelentésének és a munkavégzési módoknak a változásait, illetve hogy a fiatal munkavállalók, hogyan vették fel és tartják a lépést a jelenleg is folyamatban lévő változásokkal. A megfogalmazott kérdéseim: (1) Az őket körülvevő környezet miként befolyásolta vagy befolyásolja azt, hogy mit jelent számukra a munka, és hogyan határozzák meg az értelmes munka fogalmát? (2) A gazdasági, megélhetést biztosító jellegén kívül milyen más szerepet tulajdonítanak a munkának – dolgoznának-e akkor is, ha olyan mennyiségű pénzhez jutnának, amely munka nélkül is biztosítaná a megélhetésüket életük hátralévő részére? (3) Hogyan lehet megtalálni a vállalatok morális útvesztőiből a lehetséges kiutat – hogyan lehet fejlődni és tanulni ezekben a helyzetekben akár egyénként, akár közösségként?

A tanulmányban egy rövid elméleti áttekintés után ismertetem a kutatás módszertanát és a főbb témaköröket, majd bemutatom a kutatásban részt vevő személyeket. Az eredmények és a következtetések megfogalmazása után a tanulmányt a felhasznált szakirodalmak listájával zárom.

I. ELMÉLETI ÁTTEKINTÉS

1.1. Változások a munka világában és az értékrendben

A munka meghatározása, a hozzá való viszonyulás, illetve az életben betöltött szerepe nagy átalakulásokon ment át az évszázadok során. Korábban a munkavégzést negatív jelentéstartalommal ruházták fel, mivel megfosztotta az egyént annak lehetőségétől, hogy a társadalom teljes jogú tagja legyen. Ezzel szemben a modern társadalmakban a munkavégzés lehetősége – azon belül is a jó minőségű munka – számít privilégiumnak (Török, 2009; Török, 2014). A munka esztétikai vizsgálata révén a foglalkozások két csoportba sorolhatók: amit a kifinomultság, iskolázottság, hivatás, jó ízlés jellemez és azok, amelyeket szükségből fogadnak el, akiknek nincs más választásuk (Bauman, 2005). Bár a munka már nem csupán a fizikai tevékenységekre korlátozódott, aki továbbra is kétkezi munkát végzett, aligha tudott elvonatkoztatni a korábbi negatív jelentéstartalomtól: a munka fáradtságos, kemény és gyötrelmes. További fontos változás, hogy a 19–20. század a pénzkereső munkára szűkíti le a munka értelmezését (Kocka, 2001; Török, 2014). A munkavégzés által biztosítjuk magunk számára a tiszteletet, ha ennek lehetősége elvész, akkor az emberi érték kérdőjeleződik meg.

Ebből kiindulva az emberek valószínűsíthetően „nem mennének el a munka temetésére” akkor sem, ha a megélhetésüket másképp is meg tudnák oldani. A jólétet és az önértékelést ál-

megírt és megvédett mesteri disszertációm átdolgozása. Bár a dolgozat középpontjában az Y generáció állt, a tanulmány során nem kívánom ezt a megnevezést használni.

talában nem pusztán a megélhetésért végzett munka emeli; a munka önmagában még nem erkölcsi érték, hanem értéke annak gondoskodó tartalmában rejlik. Az, hogy az emberek szabadon dönthessenek az általuk végzett munka típusáról úgy, hogy ne a megélhetésük legyen a tét, az egyik érv a feltétel nélküli alapjövedelem javaslata mellett. Célja, hogy a társadalomban való részvételre ne a szervezett munka világába való bekapcsolódás legyen az egyetlen mód. Továbbá nagyobb teret biztosítana az értelmes, de jelenleg alulfizetett munkáknak, és felszámolhatná az értelmetlen munkavégzéseket (Török, 2009; Standing, 2012; Graeber, 2018).

Az etikai megközelítés szerint egyetlen munkát sem lehet értelmetlennek nevezni. Ha valaki elvégezi a kötelességeit, akkor a munkaadója már elégedett vele. Azonban, amint elkezdtek esztétikai szempontból is vizsgálni a munkavégzéseket, a közöttük lévő különbözőségek hangsúlyosabbak lettek (Bauman, 2005). Az értelmes munka már olyan pozitív pszichológiai állapot, amelyben az ember azt érezheti, hogy a munkájának célja és értelme túlmutat az egyéni érdeken. Értelmetlen munkának nevezhetjük azt a munkakört, amelyben az egyénnek nincs, vagy kevés lehetősége van arra, hogy hatékonyan kihasználja képességeit (Graeber, 2018; Albrecht et al., 2021).

A munka világában végbemenő változások számos új társadalmi problémával állítottak szembe minket, vagy élesítettek fel már meglévőket. Ilyen problémák az egyenlőtlenség, a munkanélküliség, illetve a kivándorlás jelensége. Átalakult továbbá a háztartások szerkezete, a családon belül betöltött szerepek, valamint a generációk közötti szolidaritás is új színezetet kapott. Azonban, hogy megértsük a ma emberének munkához való viszonyulását, nem elegendő, ha csupán a modern társadalmak munkameghatározásait vesszük alapul, hisz ez az emberi civilizációnak csak egy rövid szakasza. Ehhez hasonlóan az egyén munkához való viszonya sem határozható meg csupán a jelenén keresztül (Török, 2014).

1.2. A korai tapasztalatok és a fiatalok munkavégzése közötti kapcsolat

A világban történő változások a különböző generációk viselkedésén, szokásain, munkavégzésein mérhetők le a legjobban. Az iparosodás előtt a gazdaságok nagy része három generációt fogott össze. Ezekben a családi-gazdasági egységekben a gyerekek is ellátták a koruknak megfelelő feladatokat (Nemes, 2019). A leglényegesebb még nem az, hogy mekkora hasznot termelnek, hanem játékosan kipróbálhatják magukat egyes munkafolyamatokban. Velük együtt nő a felelősség is. Kivételt képeznek azok az esetek, amikor valamilyen kényszerhelyzet áll elő, így idejekorán el kell végezzenek olyan munkákat is, amelyek meghaladják a fejlettségi szintjüket. Azonban a hagyományok, az értékek és a normák megismerése mind a munkavégzésen keresztül alakult. A munka morális értékke és a szocializációs folyamat részévé vált (Fügedi, 1991; Fél & Hofer, 1997; Deáky, 2015).

Napjainkban az emberi erőforrást érintő kutatásokban kitüntetett figyelmet kapnak a *fiatal munkavállalók*.³ A kirívó különbségek mellett nehéz észrevenni, hogy sokuk rendelkezik olyan tulajdonságokkal, értékekkel, mint idősebb munkatársaik. Munkavégzésükre még erősen jellemző a lineáris gondolkodás – egy olyan világban kezdtek el tanulni, ami megkívánta az

3 A tanulmányban (Steigervald, 2020) és (Nemes, 2019) generációs meghatározásai alapján a 29–42 év közötti, ipszilonos munkavállalókra hivatkozok ekképpen.

egymás utáni gondolkodást, tervezést (Steigervald, 2020). A magyar származású Karl Mannheim szociológus volt az első tudós, aki már nemcsak szociológiai, hanem fejlődéslelektani szempontból is foglalkozott a különböző nemzedékek sajátosságaival. Alapfeltevése az volt, hogy minden élmény a korai évelekben kialakult személyiségre épül – mindent, ami új, ahhoz viszonyítunk, amit a kezdetektől ismerünk (Nemes, 2019). Ezt erősíti meg a fejlődépszichológia is, hangsúlyozva, hogy minden olyan hatás, amely gyerek- és fiatalkorban ér minket, meghatározza azt, hogy milyen felnőtté válunk (Roth & Vincze, 2010).

2. A KUTATÁS MÓDSZERTANA

A kutatás célkitűzése az volt, hogy a megfogalmazott kérdések által feltárjam, milyen tényezők és miként határozhatják meg a fiatalok munkafogalmát, munkával kapcsolatos attitűdjeit és munkavégzési sajátosságait. A vizsgálat keretében 2022 decembere és 2023 januárja között 23 félig strukturált interjút készítettem, összesen 312 oldalnyi empirikus anyagot dolgozva fel az elemzés során. Az adatgyűjtés részben Kolozsváron, személyes találkozás révén valósult meg, illetve részben az online tér lehetőségei által. A kutatás első vizsgált kérdéséhez kapcsolódóan többek közt arra voltam kíváncsi, hogy milyennek látták gyerekként a felnőttek munkáját, melyek voltak azok a tevékenységek, amelyekbe őket is bevonták. Mi alapján hozták meg a továbbtanulásra/szakmaválasztásra vonatkozó döntéseiket – volt, aki direkt módon irányt mutatott nekik, vagy indirekt módon példát? Illetve eddigi tapasztalataik alapján hol húznának határt az értelmes és az értelmetlen munkavégzések között. A második kérdésre vonatkozóan arról beszélgettünk, ha nem számítana a fizetés, akkor mi az a munka, amit legszívesebben végeznének, és ez mennyire térne el a jelenlegitől? Dolgoznának akkor is, ha a megélhetésükhöz szükséges anyagiak eleve adottak lennének? Végül a harmadik kérdés esetében arról beszélgettünk, hogy mennyire érzik hivatásuknak a munkájukat, illetve a munkavégzésüknek melyik része az, ahol leginkább megélik a hivatásorientált munkavégzés élményét is?

A résztvevők között 13 nő és 10 férfi szerepelt. Az átlagéletkor 30 év – a legfiatalabb 27, a legidősebb 35 éves. A munkaerőpiacon eltöltött időt nézve 14 év a leghosszabb idő, míg 2 év és 8 hónap a legrövidebb. A jelenlegi munkahelyen eltöltött idő szempontjából 10 év a legtöbb, 4 hónap a legkevesebb. A 23 személyből hatan vannak, akik még egyszer sem váltottak munkahelyet. A legtöbb idő, amit valaki eltöltött ugyanazon a munkahelyen, 10 év volt.

A szülők munkavégzési módját tekintve tíz esetben említhetjük mindkét szülő esetében a fizikai munka végzését: szakmunka és földművelés. Ugyancsak tíz esetben fordult elő, hogy mindkét szülő szellemi munkát végez – az esetek többségében itt is előfordul a földművelés, mint „hobbi”. Három személy esetében különbözik a munkavégzés módja: két esetben az édesanya szellemi munkát végez, az édesapa pedig fizikait, egy esetben pedig fordítva. A megkérdezettek közül 16 személy vette ki jelentősebben részét a szülők, nagyszülők munkavégzéséből, ami legtöbb esetben a földművelést foglalja magába, és/vagy műhelymunkákat.

Az adatfelvételen részt vevő személyeket az alábbi táblázatban ismertetem – ez alapján hivatkozom rájuk az elemzés során. A kutatásban részt vevő személyek mind Erdély különböző településeiről származó, vállalati szférában, Kolozsváron munkát vállaló, magyar nemzetiségű fiatalok.

1. táblázat. Az interjúban részt vevő személyek
Table 1. The participants of the interview

Sorszám	Azonosító	Nem	Életkor	Foglalkozás
1	A	férfi	33	informatikai projektmenedzser
2	B	nő	31	marketingigazgató
3	C	férfi	30	építőmérnök – projektkoordinátor
4	D	nő	29	solution architect, associate manager
5	E	nő	33	építőmérnök
6	F	nő	27	programozó, team lead
7	G	nő	32	IT-toborzó
8	H	nő	32	könyvelő, financial analyst
9	I	férfi	28	számítógépmérnök
10	J	nő	27	programozó
11	K	férfi	28	Java-programozó
12	L	férfi	27	programozó
13	M	nő	27	IT-elemző
14	N	nő	28	manufacturing & automation associate
15	O	férfi	31	automatizálás elemző
16	P	nő	28	IOS-programozó
17	Q	férfi	35	mérnök, technológiai igazgató
18	R	nő	31	építőmérnök, projektkoordinátor
19	S	nő	28	programozó
20	T	nő	27	vegyésmérnök
21	U	férfi	32	adatelemző
22	W	férfi	28	QA automatizálási mérnök
23	X	férfi	34	programozó

3. A KUTATÁS EREDMÉNYEI

3.1. A gyermek- és serdülőkori munkatapasztalatoktól a fizetett munka vállalásáig

Arra a kérdésre, hogy milyen tapasztalatok voltak meghatározók arra vonatkozóan, hogy mit gondolnak a munkáról, miben látják az értelmét, illetve mi az a munka, amit el szeretnének vállalni, két meghatározó közeget emeltek ki. A családot, mint elsődleges szocializációs színteret – szülőket, nagyszülőket, rokonokat –, illetve egy vagy több tanáruk munkavégzési stílusát, magatartását. Nemcsak azt lesték el a tanártól, hogy az adott szakmát hogyan kell művelni – figyelembe véve, hogy ahol megjelenik példaként, ott sem feltétlenül az adott szakmát vitték tovább – például nem tanít közgazdaságtant, de közgazdász lett –, hanem úgy vélik, hogy magatartásuk, problémamegoldásuk több esetben is meghatározta, hogy a jelenben ők miként végzik csoport- vagy felsőbb vezetői feladataikat.

„Nyilván valamilyen szinten a szüleim voltak az elsődleges példaképek, de ennél erősebb példaképem volt egy liceumi tanárom, aki miatt aztán... aki által itt vagyok, ahol. Elsősorban emberként, mert következetes volt, és korrekt. Amit mondott, azt be is tartotta. Tetszett, hogy neki volt gyakorlati tapasztalata is amögött, amire tanított minket. Nemcsak elmondott valamit elméletben, hanem el tudta magyarázni pontosan, hogy ez miért működik vagy nem működik a gyakorlatban. Leginkább ezek miatt volt példa.” (B., marketing-igazgató)

Hasonlóan határozza meg Körmendy (2018) is a szellemi közeg és az emberi viszonyok fontosságát. Az egyén felelőssége mellett hangsúlyozza a családi közeg és az oktatási rendszer felelősségét is. Ha ezekben a közegekben a kooperálás, a tisztelet, a képzettség, a motiváltság mintaként jelenik meg, akkor a felnővekvő nemzedék is elsajátítja ezeket a magatartásokat, akár indirekt módon is.

Az elemzés során olyan tevékenységekre fókuszáltam, melyeknek célja a nevelés, a hagyományok és az értékek megismertetése, illetve a munkavállalásra való felkészítés. Ennek ellenére nem tekintek el a kényszerhelyzetektől sem, amikor a gyermekmunkaerőt is jobban igénybe vették. A válaszadók között a munkával kapcsolatos korai élmények esetében két csoport különíthető el. (1) Azok, akik falun nőttek fel, kezdetben a fizikai munkát látták, így az első munkával kapcsolatos személyes tapasztalatuk is a mezőgazdasággal, az állattartással, illetve a ház körüli teendőkkel volt kapcsolatos. Ahogy Fél & Hofer (1997) és Fügedi (1991) munkájában is olvashatjuk, kisgyerekkorban még nem az a lényeg, hogy hasznot termeljenek, hanem hogy koruknak megfelelő szinten kipróbálják magukat egyes munkafolyamatokban. Ahogy nőnek, úgy nő a felelősségük is.

„Volt egy minivedrem, összesen beleférhetett két vagy három pityóka. Hogy ne is unatkozzak, de ha már ott vagyok, csinálhatok is valamit, mindig én szedhettem össze a legnagyobbakat. Legalább nem kellett nézzék, hol bókál-szok, mi történik.” (E., építőmérnök)

„Ahogy nőttem, úgy nőttek a feladatok is. Édesapám mellett megtanultam kaszálni, szöveget mérni, lemezeket hajlítani.” (T., vegyészmérnök)

(2) Aki már gyerekként is városon szocializálódott, kisebb házimunkákról számoltak be. Aki nyáron több időt töltött falun, a nagyszülőknél szintén megtapasztalta a mezőgazdasági, illetve ház körüli munkavégzést is. Néhányan sokáig nem tudták, mivel foglalkoznak a szüleik, mit jelent az, hogy dolgozni. Ennek oka az is, hogy a faluval ellentétben városon elvált egymástól az otthon és a munka helyszíne, így nekik kevésbé volt rálátásuk ennek gyakorlati megvalósulására. Kivételt képeznek azok, akiket a szülők néha bevittek a munkahelyükre. A gyerekek és a serdülők munkatapasztalatait tehát meghatározza az adott település sajátossága, lehetőségei, az iparosodás mértéke, valamint a megélhetési lehetőségek (Deáky, 2015).

Ami a gyermekmunka és a kényszer kapcsolatát illeti, olyan élethelyzetekről beszélünk, amikor az elvégzendő feladatok súlya meghaladja a gyermek érzelmi, értelmi és fizikai fejlettségét

(Deáky, 2015). Ebben az esetben három példát tudok megemlíteni. (1) A család szűkösebb körülmények között élt, így a gyerekeket is jobban bevonták a mezőgazdasági munkába. Városon előfordult, hogy a serdülők már diákmunkát vállaltak. (2) Az egyik szülő korai elhalálozása okán megváltoztak a családban betöltött szerepek. Két történetet ismertem meg, amelyben már kamaszként magukra kellett vállalják részben az édesanya szerepet, illetve a háztartás vezetését. (3) Végül az elvándorlás/kivándorlás jelenségét említhetem meg, amikor a jobb megélhetés érdekében a férfi munkaerő elkezdett az otthontól távol munkát vállalni. Gyakorlatban ez leginkább falun hozott változást. Attól, hogy a fő munkaerő távol volt, a gazdaság még nem állt meg, így felértékelődött a gyermekmunka, illetve a női munkaerő is. Városon a fiúk számára inkább szimbolikus jelentése volt annak, hogy ők lesznek a ház urai, de a gyakorlatban ez kevésbé jelentett többletfeladatot.

(1) Szűkösebb életkörülmények: *„Egy évre rá mentem én is a gyárhoz, ahol ő dolgozott. Így tudtam megkeresni a számítógépemnek a felét. Igazából az volt az öröme az egésznek, hogy amiért te dolgozol, azt jobban becsülöd.”* (X., programozó)

(2) Egyik szülő korai elhalálozása: *„Édesanyám sajnos meghalt, amikor tizenegy éves voltam, szóval utána vigyáztam a húgomra, vittem óvodába, vettem ki, segítettünk főzni, takarítani, meg ilyesmit.”* (M., IT-elemző)

(3) Elvándorlás/kivándorlás jelisége: *„Azt mondták, hogy rám hárul a felelősség, hogy vigyázzak a lakásra, ami jó érzés volt (...) Sok valóság nem volt benne.”* (K., Java-programozó)

Pályaválasztás esetén azt, hogy hol nőtt fel valaki, milyen jellegű munkát végeztek a szülők, szintén meghatározónak tekintették a válaszadók. A paraszti gazdálkodásban a nevelés célja az volt, hogy a gyerekek megtanulják azokat a munkafolyamatokat, amelyek révén később követhetik szüleiket a gazdaságban (Deáky, 2015). Nem újak azok az esetek, amikor a fiatalok nem akarják a szüleik életét élni. Ez már nem vonzó életpályamodell számukra, a föld már nem nyújtja azt a biztonságot, mint régen. Esetükben kivétel nélkül első generációs értelmiségiekről beszélünk, így számukra a pályaválasztás is nagyobb nehézséget jelentett, mivel nem volt minta az új életformára. Sokkal jellemzőbb a pályaváltás, mint azok esetében, akik értelmiségi szülők gyerekei, így több iránymutatást kaptak, nagyobb kapcsolati tőkével rendelkeztek már korábban is, ezáltal szinte egyből el tudtak vállalni egy stabilitást, anyagi jólétet biztosító munkát. Azonban az utóbbi esetben is előfordult az, hogy a szülők szerették volna, ha gyermekük az ő szakmájukat választja.

„Nem okolnám magamat teljesen, mert nem nagyon volt, aki kihozzon belőlem többet (...) Közben rájöttem, hogy én nem fogok tudni mást csinálni azon kívül, amit szeretek, és váltanom kell ismét.” (W., QA automatizálási mérnök)

Többen félték attól, milyen lesz munkát vállalni, emiatt akár késleltették is a munkaerőpiacra való kilépést. Szüleiken azt látták, hogy nem szeretik, amit csinálnak. A munka az örökös panasz forrása, kényszer, ami szükséges a megélhetéshez. Említésre került – inkább fizikai munka esetében –, hogy nem fáradtnak látták a szüleiket, hanem sokkal inkább azt, hogy már bele-

fáradtak a munkába. Tapasztalatuk, hogy a munkának soha nincs vége, kitölti az egész életet. Ennek oka az is, hogy esetükben a munka nem vált el az otthonától, nem volt meghatározott kezdete és vége, hanem a sajátos szabályai szerint került megszervezésre.

„A szőlőt eladták szerencsére, de nem volt soha az, hogy le lehet ülni két percre, hanem mindig van valami, amit csinálni kell. Én azt nem akarom csinálni semmiképp, hogy a munka legyen az életem.” (K., Java-programozó)

A gazdaságokban a felnőttek gyakran annak tudatában szervezték meg a munkát, hogy korlátozott mennyiségű erővel gazdálkodnak, épp ezért figyeltek arra, hogy minél kevesebb erő fogyjon közben. Illetve minden munkafolyamat után gondoskodni kellett arról, hogy az erő megújuljon (Fél & Hofer, 1997). A munka természete mindig is úgy alakult, hogy időnként teljes erőbedobást igényelt, aztán volt lehetőség kicsit megpihenni, apránként felkészülni az új, nagyobb feladatokra. A mezőgazdaságban ez ma is így történik: a zsúfoltabb periódust mindig egy nyugodtabb követi (Graeber, 2018), de ugyanez a dinamika található meg egyes vállalatok munkaszervezésében is.

„Ritkán van rá lehetőség, de nincs is feltétlenül szükség arra, hogy szünetet tarts. Miután a projektet befejeztük, utána egy ideig még van a tesztelés, a karbantartás, meg akármi, ami már nem annyira stresszelő, ha nincsenek nagy problémák.” (K., Java-programozó)

Ilyen esetben lehetőség adódhat a túlterhelés és a kimerültség elkerülésére. A krónikus kimerültség fogalma azt követően került be a köztudatba, hogy Herbert Freudenberger 1974-ben megalkotta a *burnout* fogalmát, ami nem egy állapotra, hanem egy folyamatra utal. Ugyanis egy erőforrás kiegészése sem azonnal, hanem egy bizonyos időintervallumon belül történik meg. Ha az emberi szervezetet vesszük jól működő energiaforrásnak, akkor a test-lélek-szellem hármásának természetes és folyamatos elgyengülését, elhasználását, illetve a vitalitás csökkenését jelenti. A személyközpontú megközelítés szerint érzelmi, fizikai, mentális elfáradást jelent. A szervezetközpontú megközelítés szerint a kiegésző hosszantartó foglalkozási stressz következtében kialakult tünetegyüttes (Kollár, 2014). A megkérdezettek közül többen beszámoltak arról, hogy már a húszas éveik közepén a kiegésző tüneteit tapasztalták magukon. Ezek között szerepelt a teljesítménycsökkenés, depresszív állapotok, illetve egészségügyi panaszok, amelyek miatt többen is igénybe vették a szakemberek segítségét. Azokban az esetekben, ahol egyáltalán nem számoltak be hasonló élethelyzetről, megjegyezték: a fejlődést fontosnak tartják, ahogy azt is, hogy jól végezzék a munkájukat, azonban a közvetlen környezetük védőhálaként szolgál számukra szükség esetén, így van megfelelő szintű biztonságérzetük. Akik pályakezdőként nem rendelkeztek hasonló háttérrel, sokkal intenzívebben élték meg a mindennapi stresszt, mert úgy érezték, ha nem teljesítenek átlagon felül, szétesik minden. A stabilitás megteremtése sokkal hosszabb időt vett igénybe, ha nem volt olyan személy a környezetükben, akihez iránymutatásért fordulhattak. A kiegészőről szóló szakirodalmak a humán szférában, erőteljes érzelmi igénybevétellel dolgozók érintettségét emelik ki leginkább, de ahogy láthatjuk, más munkakörökben is megjelenhet.

„A burnout akkor történt, amikor nagyon sok meetingem volt. Tényleg abszolút semmit nem csinálsz, csak hallgatsz a süketsegeket, nyolc órából hatot. Volt egy meeting, úgy felhúztam magam, hogy kiléptem, miközben beszéltek hozzám. Azon a napon nem dolgoztam többet. Írtam a menedzseremnek, hogy veszek ki egy szabadnapot, mert az agyam úgy éreztem, hogy elrobban. Elmentem, lefeküdtem aludni délelőtt tizenegykor (...) Kell ügyelni, mert úgy megijedsz magadtól, amikor úgy érzed, hogy nem vagy képes semmire. Csak fekszed le, és ne is gondolkodj.” (A., informatikai projektmenedzser)

„Nálam úgy nyilvánult meg, hogy bekapcsoltam a laptopot, de effektív nem csináltam semmit. Nemcsak egy napról, hanem egy periódusról van szó.” (D., solution architect, associate manager)

Hasonló állapotokhoz vezethet az is, amikor a munkavállaló azt érzi, hogy munkavégzésének a gazdasági haszonszerzésen túl nincs egyéb értelme. Az értelmetlen munka két meghatározása szerint ide tartoznak azok a munkák, amelyeknek nincs kézzelfogható eredménye, és haszna nem mérhető az egyén érdekein kívül. Egy másik szempont szerint értelmetlenek a repetitív munkák, amelyeket ma már gond nélkül lehetne automatizálni (Graeber, 2018). Az értelmes és értelmetlen munka meghatározásának kérdésében a válaszadók között három csoport alakult ki. Azok a személyek, akik gyerekként a fizikai munkával találkoztak, inkább az első meghatározás szerint határozták meg az értelmes munkát: (1) az, aminek van kézzel fogható produktuma, emberek hozzák létre, és másokra is hat valamilyen formában. Akiknek a szülei inkább szellemi munkát végeztek, (2) az automatizáció-robotizáció-digitalizáció, illetve az üzlet szempontjából közelítik meg a kérdést. Értelmes munka az, amit nem tudnak elvégezni a robotok. Az üzlet szempontjából az *Uber példája* került említésre, ahol anyagi javakra tesz szert a fejlesztő és a sofőr, valamint megoldódik a problémája annak, aki igénybe veszi a szolgáltatást. Mivel minden érintett profitál belőle, értelmes munkának nevezhető. (3) Ez azonban nem jelenti azt, hogy sehol nem jelent meg mindkét nézőpont. Ők képezik a harmadik csoportot.

3.2. Előtérben a munka gazdasági jellege

Egy 2021-ben, angol és indiai fiatalok körében elvégzett kutatás következtetései szerint az anyagi függetlenedést követően a fiatalok gyakran szembesülnek azzal, hogy el kell tekinteniük attól, hogy mi lenne számukra a vágyott munka, annak érdekében, hogy a megélhetéshez szükséges kiadásokat fedezni tudják. Ekkor már maguk is megtapasztalják, hogy milyen stresszforrás lehet a pénz, pontosabban annak hiánya (Duara et al., 2021). A fokozódó szorongást egyesek azzal igyekeztek csökkenteni, hogy kitolták az oktatási rendszerben való bennmaradás idejét, azzal is időt nyerve, mielőtt kiléptek a munkaerőpiacra.

„Kicsit mindig késleltettem, hogy mikor kezdek dolgozni, mert féltem, hogy de rossz lesz. Majd meg is fogod látni, hogyha kérdezel ilyesmiről, hogy nem egyből informatikaegyetemre jöttem, váltottam, megkezdtem többet. Közben egy kicsit visszamaradottnak éreztem magamat a többiekhez képest, akik már harmadéven elkezdtek dolgozni.” (W., QA automatizálási mérnök)

A munkavégzés gazdasági jellegét tekintve a megkérdezettek arról számoltak be, hogy jelenleg sikerként élik meg, hogy már nem kell aggódniuk az anyagiak miatt. Azonban a folyamatban, ahogy eljutottak erre a szintre, már fellelhetőek különbségek. A szerencsésebbek elsősre el tudtak foglalni egy olyan állást, ami megfelelő anyagi körülményeket teremtett, és lehetőséget nyújtott a fejlődésre. A kevésbé szerencsések közül került ki az a réteg, akiket Standing (2012) nyomán prekariátusként ismerhettünk meg: alkalmi, rövid távú vagy ideiglenes munkákat vállaló emberek, akiknek a jövedelmük viszonylag alacsony és bizonytalan. A válaszadók közül az utóbbi csoportba tartoztak azok a személyek, akik (1) nem tudtak egyből elhelyezkedni a szakmájukban a szegényes románnyelv-tudás és kapcsolati tőke hiánya miatt. Ezek a tapasztalatok motiválták őket a nyelvtanulásra, a továbbképzésre és kapcsolatépítésre. Egy másik csoport, (2) akik saját szakterületükön dolgoztak, azonban ez nem biztosított számukra stabil munkaviszonyt és jövedelmet. Ennek okán történt a szakmaváltás, amikor már elsődleges szempont volt a biztonság megteremtése mind az anyagiak, mind a szerződéskötés minősége terén. Az utolsó csoportot (3) képezik azok, akik bár maguk választottak pályát, de miután befejezték tanulmányaikat, nem szerettek volna elhelyezkedni az adott szakmában. Így, amíg rájöttek, hogy mi lenne számukra a megfelelő életpálya, önként vállaltak el ilyen jellegű munkákat.

„Voltam futár, azt imádtam, csak nagyon keveset kerestem. Nyilván, amikor felvesznek valahova egy háromszor akkora fizetésért, nem fogod azt mondani, hogy de én vezetni szeretek. Feketén fizettek, de az nagyon jó munkahely volt, nagyon szerettem. Nem éreztem azt, hogy dolgozok. Úgy éreztem, hogy vezetek, és még fizetnek is érte. Nem fizettek sokat, de már az öröm volt, hogy valaki örül, hogy vezetek neki.” (N., manufacturing & automation associate)

Végül minden esetben a munka gazdasági jellege került előtérbe, ez azonban nem zárja ki a munka morális jellegére való igényt. Egyaránt törekednek arra, hogy (1) mások számára is értéket teremtsenek, kivívják mások elismerését, illetve hogy (2) a megélhetésen túl a fogyasztói magatartást is minél inkább gyakorolják. Azonban ahhoz, hogy új státusszimbólumokat szerezzenek – ami már nem csak a tárgyakat foglalja magába, hisz a szabadidő eltöltése is kapitalizálódott – pénz szükségeltetik. Ennek megszerzéséért pedig munkát kell vállalni. Olyat, amiért fizetnek, és lehetőleg jól fizetnek.

(1) Értékkeremtés: *„Olyan embereket tanítok, akik máshonnan jönnek, és épp átszakosodnak. Az motivál, hogy saját tapasztalatból tudok átadni, és segítek olyan embereket, akik hamarabb ott hagynák a próbálkozást.” (W., QA automatizálási mérnök)*

(2) Fogyasztói magatartás: *„Ha mondjuk a legújabb telefont meg akarom venni, akkor nem fogok három hónapot vacillálni rajta. Lehet, hogy megveszem impulzívan, és akkor ez így oké (...) Inkább úgy érzem, hogy egy munka, amit el kell végezni, amiért pénzt kapsz, abból a pénzből lehet csinálni dolgokat.” (A., informatikai projektmenedzser)*

Az, hogy dolgoznának-e akkor is, ha nem számítanának az anyagiak, a feltétel nélküli alapjövedelem javaslatával volt a leginkább megragadható. A kérdésre adott válaszok kivétel nélkül igenlők voltak, még úgy is, hogy nem a lehetséges alapjövedelem összegével számoltak, hanem

a jelenlegi fizetésüket tekintették eleve adottnak. A válaszok alapján három csoportot tudtam elkülöníteni. (1) Akik ugyanazt csinálnák, mint most, csak kevesebb óraszámban. (2) Valami teljesen más jellegű munkát vállalnának, amit jelenleg nem engedhetnek meg maguknak, mivel az életszínvonalukban jelentős visszaesést eredményezne az adott munkakör anyagi megbe-csültsége okán. (3) Végül, akik valami mással foglalkoznának, viszont nem tudták megnevezni, hogy mi érdekeli őket igazán. Ettől függetlenül úgy gondolják, hogy az anyagiakért cserébe kötelességük lenne a közösség javára cselekedni, hisz a jutalomnak így van értelme a végén.

Mivel az állandó juttatás leginkább csak az alapszükségleteket elégítené ki, nagy eséllyel az embereknek továbbra is szándékukban állna a munkavállalás. Azonban többen vállalatnak olyan munkát is, amelyre bár hivatást most is éreznek, de az adott munkakör anyagi megbe-csültsége miatt nem lennének biztosítva a megszokott körülmények. Ilyenek az „embertől em-berig” típusú munkák, amelyet ma túlnyomó részt nők végeznek, ezért is nevezik ezeket rózsaszín galléros munkáknak. A válaszadók esetében a férfiak közül többen is vállalnának a humán szférában munkát, ha a juttatások kedvezőbbek lennének, és nem vonná maga után azt, hogy veszélybe kerül a majdani családfenntartó szerepük, hanem ugyanolyan anyagi körülményeket tudnának biztosítani, mint amire jelenleg képesek.

3.3. Morális: a munka a közösségben nyer valódi értelmet

A munkaorientációk meghatározása Bellah és munkatársai (1985) nevéhez fűződik. Tekint-hetünk munkánkra állásként, ami az anyagiakat biztosítja; karrierként, ami során a személyes fejlődés is célunkká válik; illetve beszélhetünk hivatásorientált munkavégzésről, amelyben már megnyilvánul a foglalkozás iránt érzett lelki hajlam. Egyes munkavégzések esetében egyértel-műen feltételezhető a hivatástudat. Jelen esetben arra voltam kíváncsi, hogy egy alapjában véve számítógéphez kötött munkavégzés során milyen formában valósul meg a hivatásorientált munkavégzés élménye is.

A válaszokból kiindulva az értelmiségi, szellemi-irodai munkát végző munkavállalók eseté-ben is akkor jelenik meg a hivatás érzése, amikor a megszokott tevékenységeik mellett olyan feladatokat is elláthatnak, amelyek mások számára is hasznos generálnak. Azokat a tevékenysé-geket, amelyek során lehetőségük van tanítani, mentorálni, esetleg pályakezdőknek segíthetnek felzárkózni, hivatásként élik meg, mert túlmutat a csupán pénzkereső tevékenységen. Mind-emellett fontosnak tartják a cégen kívüli közös társadalmi felelősségvállalást is: elmennek vért adni, szemetet szedni, fát ültetni, de arra is volt példa, hogy hátrányos helyzetű gyerekeket ta-nítottak számítógép-használatra.

„Tanítottunk több héten keresztül egy osztályt (...) Olyan emberek jöttek és sikeresen elkészítettek egy prezentációt, akik azelőtt három hónappal még azt kérdezték, hogy tettem szöközt (...) Amikor látom, hogy huszonhat gyermek-ből tíz már képes egy prezentációt bemutatni, mert mi ott voltunk és tanítottuk őket, az nagyobb sikerélmény mindennél.” (O., automatizáláselemző)

Mivel a vállalatok felismerték, hogy ezek az élmények előmozdítják a munkahelyi jólétet és jó hatással van a munkamorálra, egyes helyeken igyekeznek támogatni és honorálni az akciókat. Akár úgy, hogy közösen szerveznek valamit, de arra is található példa, ha valaki igazolja, hogy

közösségi munkában fog részt venni, az adott napra fizetett szabadnapot kap. Működik azonban egy belső erkölcsi megfontolás is, amely szerint az egyén önmagának húz egy határt, amit akkor sem lép át, ha nagyobb anyagi haszonra tehetne szert, viszont a tevékenységével közvetve vagy közvetlenül árt másoknak.

„Mindig kapok ilyen munkaajánlatokat, annyi pénz van bennük. A fogadási és a szerencsejáték-iparban, és nem. Nem tudnék egy sor kódot se írni nekik, tudván, hogy mások pénzt veszítenek ebből, és életek meg családok mennek tönkre sokszor emiatt. Szóval nem, ilyenkor nem érdekel a pénz.” (W., QA automatizálási mérnök)

A résztvevők kivétel nélkül kifejezték igényüket a jó munkaközösségre. Azok, akik gyerek- illetve serdülőkorban az intézményi kereteken kívül kevésbé voltak részesei egy aktív közösségnek, úgy fogalmazták meg, hogy legyen kire számítani szükség esetén, és ők is rendelkezésre állnak, ha segíteni tudnak. Azonban kevésbé van igényük a személyes kapcsolatra, így közülük többen inkább preferálják az otthoni munkavégzést. Akik részesei voltak egy közösségnek, olyannak, amit leginkább a munka tartott össze – gondoljunk például a kalákában végzett munkákra, aminek gyerekként még többen részesei voltak –, inkább a személyes jelenlétet és kapcsolattartást támogatják. Jellemzőbb, hogy járvány után, amint lehetett, visszamentek az irodába, és csak szükség esetén dolgoznak otthonról. Azonban egyetértés született abban, hogy akár cégen belül, akár otthon történik a tevékenység: *„a munka a közösségben nyer valódi értelmet”* (Körmendy, 2008: 2). Akkor beszélhetünk értelmes munkáról és emberi méltóságról egy vállalaton belül, ha az biztosítja a munkavállalók számára az elvégzett munkával arányos anyagi javakat, a belső motivációt és az elköteleződést – ezáltal növeli az önbecsülést, a hasznosság, illetve a valahová tartozás érzését (Körmendy, 2018).

4. KÖVETKEZTETÉSEK

A kutatás első kérdésének megválaszolásakor azon munkával kapcsolatos történeteket, tapasztalatokat összegeztem és elemeztem, amelyeket gyerek- és serdülőkorukból idéztek fel a válaszadók. A kérdések között szerepelt például, hogy mi az, ami leginkább meghatározza, hogy mit jelent számukra a munka, hogyan választottak szakmát, hogyan viszonyulnak a munkához, immár aktív pénzkeresőként. Az adatok feldolgozásakor két csoportot tudtam elkülöníteni. Ezek alapján a család és a tanárok szerepe vált hangsúlyossá. Az egyén saját felelőssége mellett Körmendy (2018) is az emberi viszonyok fontosságát hangsúlyozza arra vonatkozóan, hogy munkavégzésükben kiemelkedő teljesítményt tudjanak nyújtani. Erre erősít rá a fejlődépszichológia is, hangsúlyozva: minden olyan hatás, ami a korai évevekben, illetve fiatal felnőttként ér minket, meghatározza azt, hogy felnőttként milyen magatartást tanúsítunk az élet különböző területein (Roth & Vincze, 2010).

Másodszorban arra voltam kíváncsi, hogy a gazdasági jellege mellett milyen egyéb szerepet tölt be az életükben a munka – vállalnának-e bármilyen munkát, ha a megélhetésükhöz szükséges anyagiak nélküle is biztosítva lennének. A válaszok alapján három csoport volt elkülönít-

hető, viszont abban nem volt különbség, hogy mindenki tevékeny maradna ezt követően is, fizetett munkavégzés keretén belül. Mindez annak ellenére, hogy nem egy olyan alapjövedelemmel számoltak, ami a létfenntartásra elegendő, hanem a kérdést szabadon úgy értelmezték, hogy a jelenlegi jövedelmük lenne adott munka nélkül is. Mivel az alapjövedelem csak az alapszükségleteket elégítené ki, úgy vélik, hogy az emberek továbbra is elköteleznék magukat a munka mellett. A különbség talán abban mutatkozna meg, hogy milyen jellegű munkát vállalnának (Nemes, 2019). Következő érvként említhető meg, hogy mivel a modern ember megszokta a (túl)fogyasztást, nem valószínű, hogy beérné kevesebbrel akkor sem, ha azért cserébe nem kellene dolgoznia (Bauman, 2005). Harmadikként Oláh (2021) következtetését emelném ki, aki az ügyeink feletti személyes kontroll fontosságát hangsúlyozza. Az anyagiak az egyik legszemélyesebb részét képezik az életünknek, így az emberek fenyegetettségként élhetik meg azt, hogy egy alapjövedelem által kiszolgáltatottak lehetnek. Bár úgy vélik, hogy rövid távon kedvező lenne, hogy szünetet tarthassanak, hosszú távon mégsem tudják elképzelni, hogy semmilyen munkát ne vállaljanak – „*A Napnál fűtő? Abban teljesen benne lennék most. De hosszú távon nem tudom elképzelni, hogy ne foglalkozzak valamivel.*” (T., vegyészmérnök)

A harmadik kérdés esetében arra kerestem a választ, hogy a modern vállalati szféra szabályai mellett miként lehet megőrizni a munka morális jellegét is. A válaszok alapján azt a következtetést tudtam levonni, hogy amikor munkájuk kiegészül olyan tevékenységekkel is, amelyek által mások jólétére is pozitív hatást gyakorolnak, akkor azt hivatásként élik meg, és úgy érzik, munkájuknak tényleg van értelme. Ezek a tevékenységek cégen belül is megvalósulnak tanítás, mentorálás formájában, vagy cégen kívül vállalt közösségi akciók keretén beleül. A vállalatok felismerték ennek pozitív hatását a munkahelyi jólétre, ezáltal a teljesítményre is, így igyekeznek támogatni és honorálni ezeket az akciókat.

A paraszti világról elmondhatjuk, hogy a mindennapokat, így a munkavégzést is a morális elvek határozták meg. A piac szerepének növekedésével már a 19. századtól megfigyelhető ennek megbomlása, átalakulása (Szabó, 2006). Összegzésként kijelenthető, a munka gazdasági jellege vált elsődlegessé, azonban ez nem jelenti azt, hogy a munkavállalók moralitására való igénye eltűnt volna. Azonban, ahogy sok minden más, úgy ezeknek megvalósulása is átalakult.

SZAKIRODALOM REFERENCES

- Albrecht, S. L., Green, C., & Marty, A. (2021). Meaningful Work, Job Resources, and Employee Engagement. *Sustainability*, 13(7), 4045. <https://doi.org/10.3390/su13074045>
- Bauman, Z. (2005). A munkaetikától a fogyasztás esztétikájáig. *Replika*, 51(5), 221–237.
- Bellah, R. N., Madsen, R., Sullivan, W. M., Swidler, A., & Tipton, S. M. (1985): Habits of the heart. *University of California Press*, 3–24.
- Deáky, Z. (2015). *Gyermekek és serdülők munkája Magyarországon a 19. századtól a második világháborúig*. Gondolat Kiadó.
- Duara R., Hugh-Jones S., & Madill A. (2021). „Forced adulthood”: An aspect of ‘quarterlife crisis’ suffered by young English and Assamese adults. *Qualitative Studies*, 6(1), 11–37.
- Fél, E., & Hofer, T. (1997). *Arányok és mértékek a paraszti gazdálkodásban*. Balassi Kiadó.

- Fügedi, M. (1991). *A gyermekmunka a matyóságnál. Herman Ottó Múzeum Évkönyve.*
- Graeber, D. (2018). *Bullshit munkák.* Typotex Kiadó.
- Han, B. C. (2010). *A kiégés társadalma.* Typotex Kiadó.
- Kahneman, D., & Deaton, A. (2010). High income improves evaluation of life but not emotional well-being. *Proceedings of the National Academy of Sciences (PNAS)*. 107(38).
- Kocka, J. (2001). Az európai történelem egyik problémája: a munka. *Korall*, 5–6.
- Kollár, Cs. (2014). A munkahelyi kiégés (burnout- szindróma) elméleti megközelítése, kutatási irányai és közgazdaságtudományi aspektusa. *Fluentum*, 1(13), 1–18.
- Körmendy, L. (2018). Munka és társadalom. *Valóság*, 61(7), 1–15.
- Nemes, O. (2019). *Generációs mítoszok – hogyan készülünk fel a jövő kihívásaira?* HVG Könyvek.
- Oláh, E. (2021). A feltétel nélküli alapjövedelem megítélésének empirikus elemzése YouTube hozzászólásokon keresztül. *Metszetek*, 13(3), 68–93.
- Polányi, K. (2004). *A nagy átalakulás. Korunk gazdasági és politikai gyökerei.* Napvilág Kiadó.
- Roth, M., & Vincze, A. (2010). *Bevezetés a fejlődéslélektanba.* Presa Universitară Clujeană.
- Standing, G. (2012). Prekariátus. Lakosokból állampolgárok? *Fordulat*, 19(3), 29–51.
- Steigervald, K. (2021). *Generációk harca – hogyan értsük meg egymást?* Partvonal Kiadó.
- Szabó, Á. T. (2006). Morális elvek az erdélyi falusi gazdálkodásban. *Tabula*, 9(2), 187–212.
- Török, E. (2009). A banausziától a bér munkáig. Változások a munka értelmezésében. *Szociológiai Szemle*, 19(4), 43–67.
- Török, E. (2014). *Munka és társadalom – a munka jelentésváltozásai a bér munkán innen és túl.* L'Harmattan Kiadó.

Novákné Pintér Gabriella¹ – Dávid-Kacsó Ágnes²

Magyarországi nevelőszülők által észlelt nehézségek és stratégiák ezek kezelésére

Kivonat

Tanulmányunk célja, hogy átfogó képet adjon a magyarországi gyermekvédelmi rendszerről, különös tekintettel a nevelőszülői gondozásra és a gyermekek rezilienciájának alakulására. A tanulmány bemutatja a jelenlegi intézményi struktúrát és a nevelőszülői gondozás specifikus kihívásait. Különös figyelmet fordít a nevelésbe vételt megelőző időszakban szerzett traumatikus tapasztalatok károsító hatására. A kutatás tematikus tartomelemzés segítségével feltárja a nevelőszülők felkészültségét, a viselkedési problémák kezelését, valamint a szabadidős tevékenységek és a megküzdési technikák szerepét a gyermekek rezilienciájának fejlesztésében. Az eredmények alapján javaslatokat fogalmaz meg a nevelőszülők támogatására és a gyermekvédelmi rendszer hatékonyságának növelésére.

Kulcsszavak: gyermekvédelem, reziliencia, viselkedési problémák, kötődés, nevelőszülők, biológiai család, szabadidő

Abstract: Challenges Perceived by Foster Parents in Hungary and Their Strategies for Coping with Them

The study aims to provide a comprehensive picture of the Hungarian child protection system, particularly regarding foster care and the evolution of children's resilience. The study presents the current institutional structure and the specific challenges of foster care. It pays special attention to the effects of the traumatic experiences accumulated in the birth family. The research uses thematic content analysis, exploring the preparedness of foster parents, the management of behavioral problems, and the role of leisure activities and coping techniques in developing children's resilience. Based on the results, it formulates proposals to support foster parents and increase the efficiency of the child protection system.

Keywords: child welfare, resilience, behaviour issues, attachment, foster parents, biological family, leisure activities

Cikkre való hivatkozás / How to cite this article

Novákné Pintér Gabriella – Dávid-Kacsó Ágnes (2024). Magyarországi nevelőszülők által észlelt nehézségek és stratégiák ezek kezelésére. *Erdélyi Társadalom*, 22(1), 65–89. <https://doi.org/10.17177/77171.293>

- 1 Szociális munkás, Új Kezdet Gyermekvédelmi Alapítvány. E-mail: ujkezdetgyermekvedelem@gmail.com
- 2 Egyetemi adjunktus, Babeş-Bolyai Tudományegyetem, Magyar Szociológia és Szociális Munka Intézet. E-mail: agnes.david@ubbcluj.ro

I. BEVEZETÉS

A nevelőszülői tevékenység hosszú távon számos kihívást és tanulságot rejt magában, mind szakmai, mind érzelmi szempontból. Ez a munka sokszor rendkívül megterhelő, hiszen a nevelőszülőknek változatos helyzetekkel és komplex problémákkal kell szembenéznük, miközben a szükséges támogatás és elismerés gyakran nem áll rendelkezésre. A nevelőszülők szerepe sokféle feladatot foglal magában, beleértve olyan gyermekek nevelését, akik később örökbefogadásra kerülnek, illetve visszatérnek vér szerinti családjukhoz. Az állami és egyházi hálózatok egyaránt sajátos működési jellemzőkkel bírnak, mindegyik rendszer különböző előnyöket és nehézségeket kínál. A nevelőszülők széles körben osztják azt a tapasztalatot, hogy a szakmai támogatás, az érzelmi terhelés kezelése és az elismerés hiánya gyakori problémák. Ezek a kihívások egységesen jelennek meg a nevelőszülői közösségekben, amelyek megoldása kiemelten fontos a hatékony működés és a gyermekek megfelelő gondozása érdekében. Ezek a kihívások nemcsak a mindennapi teendők elvégzésében, hanem a hosszú távú gondoskodás és a gyermekek fejlődésének biztosításában is megjelennek. Az adminisztratív akadályok, a források hiánya és a támogatási rendszerek hiányosságai mind hozzájárulnak ahhoz, hogy a nevelőszülői munka sokszor küzdelmes legyen. A képzési rendszer elméleti alapja, főleg a 60 órás, nem készíti fel a nevelőszülőket a rájuk nehezedő feladatra, és gyakorlati szempontból számos hiányosságot mutat. A viselkedési problémák kezelésére való felkészítés, a traumát átélt gyermekekkel való bánásmód, valamint a konfliktuskezelési technikák oktatása nem kap hangsúlyt a jelenlegi tananyagban. A gyermekvédelmi rendszerben tapasztalható súlyos kapacitáshiány miatt az ellátásba kerülő gyermekek számára gyakran nincs elegendő nevelőszülői hely. Ennek következtében a szolgáltatók sokszor arra kényszerülnek, hogy a lehető legtöbb gyermeket egy nevelőszülőre bízzák, ami túlterheli őket mind fizikailag, mind érzelmileg. Ez a gyakorlat nemcsak a nevelőszülők kimerüléséhez vezet, hanem hosszú távon veszélyezteti a gyermekek megfelelő gondozását és fejlődését is. Az anyagi támogatás elégtelensége is tovább súlyosbította a helyzetet, ellehetetlenítve a nevelőszülői munkát, ami jelentős mértékű felmondáshoz vezetett, ezzel is súlyosan sértve a gyermekek érdekeit. A hálózatok nem helyeznek megfelelő hangsúlyt a támogatás biztosítására, ami gyakran a nevelőszülők magára hagyatottságának érzését erősítette. A kialakult problémák gyökerét gyakran a szociális rendszer hiányosságaiban kell keresni, mivel az elégtelen forráselosztás, a támogatási rendszerek működésképtelensége és az adminisztratív akadályok mind hozzájárulnak a nevelőszülők és a gyermekvédelem nehézségeihez. Ezeket a gondokat tovább súlyosbítja, hogy a kormány vezetése során hozott döntések sok esetben nem szakemberek véleményére vagy alapos szakmai elemzésre alapulnak, ami hosszú távon tovább mélyíti a rendszer válságát (Rácz, 2017).

Mindezek miatt a jelenlegi rendszer alapvető reformokra szorul.

1.1. Az állami gondozás

Az állami gondozásba vétel olyan családokat érint, amelyek nem tudják teljesíteni a gyermekvédelmi törvény által előírt feltételeket. Csak akkor kerülhet sor az állami gondozásba vételre, ha ezek a feltételek nem rendezhetők megfelelően. Például abban az esetben, ha a gyermek súlyos elhanyagolásnak, fizikális vagy szexuális bántalmazásnak van kitéve.

Magyarországon a gyámügyi igazgatásról szóló 1997. évi XXXI. törvény (Gyvt.) szabályozza a gyermekvédelem alapvető szabályait, és kihangsúlyozza, hogy a gyermekeket 12 éves korig nevelőszülőnél kell elhelyezni.

1.1.1. Nevelőszülőség általános jellemzői

A nevelőszülő olyan, legalább 24. életévét betöltött személy, aki a gyermekvédelmi rendszerben lévő gyermeket saját családjába fogadja, és biztosítja harmonikus pszichikai, fizikai, valamint érzelmi fejlődését. Nemcsak otthonát, hanem mindennapi életét is megosztja a gyermekkel, ezáltal elősegítve a mély érzelmi kötődés kialakulását. Feladata, hogy a gyermek optimális fejlődéséhez minden területen hozzájáruljon, különösen az érzelmi és társadalmi készségek fejlesztése révén (1997. évi XXXI. törvény, 54. §).

A nevelőszülők tevékenysége hivatalosan a Területi Gyermekvédelmi Szolgálat (Tegyesz) vagy egyházi fenntartók irányítása alatt zajlik. Az ellátás jogi keretei pontosan meghatározzák a nevelőszülők jogait és kötelezettségeit. Jogilag azonban nem rendelkezhetnek a gyermek felett, ezt a feladatot kijelölt gyám látja el. A nevelőszülővé váláshoz képzés szükséges. Ezen túlmenően a nevelőszülők számára folyamatos szakmai támogatást kell nyújtani. A nevelőszülői hivatás nem csupán a gyermekek fizikai biztonságának megteremtéséről szól, hanem a szeretetteljes és támogató környezet kialakításáról, amely lehetővé teszi a gyermek számára, hogy egészséges és kiegyensúlyozott felnőtté váljon. A nevelőszülők jogilag nem rendelkezhetnek a gyermekek törvényes ellátásáról, kizárólag gondozási feladataik vannak. A nevelőszülői státusz munkaviszonynak számít, ezért minden hónapban fizetést kapnak. Fontos megjegyezni, hogy a gyermek biológiai szülei, amennyiben három hónapon keresztül nem tartanak kapcsolatot a gyermekkel, a törvény szerint elveszíthetik jogukat, és a gyermeket örökbeadhatónak nyilvánítják.

Az örökbefogadás és a nevelőszülőség olyan gyermekvédelmi megoldások, amelyek különböző célokat és jogi kereteket szolgálnak. Az örökbefogadás végleges és átfogó kapcsolatot hoz létre, amely jogilag és érzelmileg is teljes családi státuszt biztosít a gyermek számára. Ezzel szemben a nevelőszülőség ideiglenes gondozási forma, amely átmeneti megoldást kínál a gyermek számára, amíg végleges döntés nem születik az elhelyezéséről.

A nevelőszülőség célja gyakran az, hogy a gyermek visszatérhessen a vér szerinti családjához, vagy hogy felkészítsék őt egy esetleges végleges elhelyezésre, például örökbefogadásra. A két forma közötti különbségek az időtávban is megmutatkoznak. Az örökbefogadás tartós megoldás, amely a gyermek számára hosszú távú érzelmi és fizikai biztonságot teremt, míg a nevelőszülőség átmeneti gondoskodást biztosít, és célja a gyermek aktuális szükségleteinek kielégítése. A Központi Statisztikai Hivatal (KSH) 2023-as adatai szerint az állami gondozásban lévő gyermekek átlagosan 1-5 évet töltenek nevelőszülőknél vagy gyermekotthonokban. Az adott évben összesen 23 215 gyermek részesült szakellátásban, közülük 15 922-en nevelőszülőknél, ami 2429 fős növekedést jelent a 2013-as adatokhoz képest. Ezzel szemben az örökbefogadások száma továbbra is elenyésző, ami rámutat a gyermekvédelmi rendszerben élő gyermekek hosszú távú elhelyezésének kihívásaira.

1.1.2. Nevelőszülőknél élő gyermekek sajátosságai

A nevelőszülőknél élő gyermekek pszichés problémái általában négy fő kategóriába sorolhatók: a nevelésbe vételt megelőző időszakból származó lelki sérülések, a nevelésbe vétel által

okozott trauma, a nevelőotthonban töltött időszakból fakadó nehézségek, valamint a nevelőszülői elhelyezés során felmerülő problémák (Kálmánchey, 2001).

Wilson (2006) megvizsgálta a szakemberek felfogását az érintettek körében. Megállapította, hogy a legnagyobb probléma az, hogy a gyerekek stabil háttérrel szerettek volna, ám a nevelőszülőség nem az, hiszen folyamatosan változhat az elhelyezés helyszíne. A viselkedési problémákra sem volt megfelelő a nevelőszülői elhelyezés. Inkább kényszerhelyzet, ami a származási családba való visszahelyezést készítette elő (Wilson, 2006).

2. NEVELŐSZÜLŐI GONDOZÁS SAJÁTOS KÉRDÉSEI

2.1. A nevelésbe vételt megelőző időszakból származó lelki sérülések

A nevelésbe vételt megelőző időszakban a gyermekek gyakran olyan körülmények között élnek, amelyek komoly lelki sérüléseket okozhatnak. Ezek a sérülések mélyen befolyásolják a gyermekek érzelmi és pszichológiai fejlődését, és hatással lehetnek későbbi életükre és társadalmi beilleszkedésükre (Iwaniec, 2006).

A gyermekek már a méhen belül is érzékelik és a nem kívánt, elhanyagolt, terhesség károsító hatásait későbbiekben negatívan elszenvedik. Depresszív reakciók alakulhatnak ki (Liu et al., 2023).

A terhesség közben elfogyasztott alkohol, dohányzás, kábítószer, helytelen táplálkozás is súlyosan károsítja a gyermek testi, lelki fejlődését. Az alkoholt fogyasztó anya gyermeke kisebb súlyú, értelmi fejlődése elmaradt, sajátos arcvonásai vannak (Liu et al., 2023).

2.2. Szülés utáni időszakból származó károsító hatások

Az elhanyagolás több területen is jelentkezhet, pl.: szoptatás hiánya, anyagi gondok, rossz táplálkozás, nem megfelelő lakhatás. Ez olyan károsító hatás, amely a gyerekekben állandó feszültséget okozhat (Iwaniec, 2006).

Az értelmi elhanyagolás és az ingerszegény környezet súlyos következményekkel járhat a gyermek fejlődésére nézve. Ha nincsenek játékok, nincs kommunikáció, és a gyermek nem rajzol, az jelentős értelmi elmaradást okozhat. Ennek következtében a beszédfejlődés késik, és a tájékozódási készségek fejlődése is nagy lemaradást mutat (Iwaniec, 2006).

Serdülőkorban egyénileg is meg tapasztalhatóak a különbségek, az érzés és viselkedés változásai. Azok a gyerekek, akiknél atipikus kötődési mintázat figyelhető meg, gyakran kerülnek gondba. Az érintett személyek közötti kommunikáció vagy társas érintkezés gyakorisága és minősége alacsony. Ez jelentheti, hogy ritkán beszélgetnek, kevés közös tevékenységet folytatnak, és minimális a kölcsönös kapcsolatuk, ami negatívan befolyásolhatja a kötődési folyamatot és a kapcsolat minőségét. A kötődési problémák hatásaként megjelenhet a harag, verbális agresszió, hazudozás, állatok kínzása, súlyos alvászavarok, hiperaktivitás, lopás. A rajzokban az agresszió, játékaikban a gyűlölet jelenik meg. Mindig másokat hibáztatnak (Howe & Fearnley, 2003). Viselkedésük megtervezett, rendezett, aminek célja, hogy minél kevesebbet függjön a szülőtől (Ibrahimi & Dervishi, 2018).

Az elhanyagolásnak súlyos személyiségkárosító hatása van. Lazább személyiségstruktúra jellemzi, hiszen nincsenek meg a támpontok, nincsenek határok a nevelés folytán, ez a kriminali-

tás felé sodorhatja a személyt, akár az erkölcsi érzék hiánya is fennállhat (Howe & Fearnley, 2003). Nincs összetartás a családban, nem figyelnek egymásra. Ennek pedig érzelmi és viselkedési zavar lehet a következménye (Kálmánchey, 2001).

Beigazolódtott, hogy a kötődési zavar összefügg a mentális gondokkal és a viselkedésproblémákkal (Quiroga & Hamilton-Giachritsis, 2015). Az átmeneti gondozásban részt vevő gyermekek élményei és azoknak a kötődési stílusok kialakulására gyakorolt hatásai kulcsfontosságúak annak megértésében, hogyan fejlődnek és hogyan alakulnak ki kapcsolataik későbbi életükben. A gondozásba kerülés gyakran magában foglalja a családból való kiemelését, ami önmagában is mély hatással lehet a gyermek kötődési mintáira és érzelmi stabilitására (Miranda et al., 2019).

A biológiai családban elkövetett bántalmazás mind fizikálisan, mind lelkileg megterheli a gyermeket.

A gyermekbántalmazás bármely formája jelentősen növeli a mentális zavarok, például a depresszió, szorongás és evészavarok kialakulásának kockázatát (Kuritárné Szabó, 2005).

A bántalmazott gyermekek gyakran nem tudják teljes mértékben kibontakoztatni képességeiket, különösen az értelmi és nyelvi területeken, mivel az elégtelen stimuláció és a krónikus félelem akadályozza fejlődésüket. Nehezen ismerik fel és szabályozzák érzelmeiket, gyakran káros megküzdési módokat választanak, mint az alkohol vagy önsértés, és hajlamosak szélsőséges érzelmi állapotokra (Kuritárné Szabó, 2005). Kapcsolatteremtési készségeik is súlyosan sérülnek: bizalmatlanság, fokozott fenyegetésszelés, erőszakosságra való hajlam és empátiahiány jellemzi őket (Ibrahimi & Dervishi, 2018). A bántalmazás növeli a szomatikus elváltozások, például a szív- és daganatos, légzőszervi megbetegedések és a diabétesz kockázatát is, gyakran az egészségkárosító viselkedésformák, mint a dohányzás vagy elhízás következményeként. Emellett növeli az egészségügyi kiadásokat, csökkenti a munkaképességet, és hozzájárul a társadalmi problémákhoz, például a bűnözés és családon belüli erőszak továbbadásához. Bár sok gyermek komoly következményekkel küzd, vannak, akik jelentős rezilienciát mutatnak, amit többek között a személyiségjegyek, a megküzdési stílus és a támogató környezet segíthet elő (Kuritárné Szabó, 2005).

Az elhelyezés mindig nagy feladat a befogadó család számára. A legnagyobb gondot a más-ság elfogadása jelenti: eltérőek a szokások, és a gyerek olyan családi háttérrel érkezik, ami miatt a testi-lelki fejlődése nagy lemaradást mutathat. A nevelőszülők és örökbefogadók képzése nem elégíti ki a gyakorlati követelményeket, különösen a traumás gyermekekkel való foglalkozásban ez is megnehezíti a másság elfogadását (Bányai, 2016). Bizonyos családi struktúrák, mint az egyedülálló szülők vagy a mostohaszülők jelenléte, növelhetik a problémás viselkedések kockázatát a serdülők körében (Hoffmann, 2006). A befogadó család sok esetben mást várt, ezért előfordulhat, hogy elégedetlen lesz, amit a gyermek megérez (Kálmánchey, 2001). Megváltozik a család élete, a nyugalom felborul. A biológiai gyerekek féltékenyek lehetnek, hiszen meg kell osztoznuk a szüleiken, és az újonnan érkező gyerekek problémáinak kezelése további terhet ró a családra. A nevelésbe kerülő gyerekek gyakran a biológiai szüleikhez kapcsolódó negatív érzéseiket a nevelőszülőkre vetítik (Kálmánchey, 2001). Nagy problémát okoz, hogy a nevelőszülők hálát várnak, ám a talajvesztett, összezavarodott gyerek erre nem képes. A múltbéli traumák miatt nehezen alakul ki a bizalom, így a gyerekeknek sok időre van szükségük, hogy nevelőszüleikhez kapcsolódhassanak (Kálmánchey, 2001). Annak ellenére, hogy nem képes

kimutatni a szükségleteit, a gyerekek érintésre, simogatásra, dédelgetésre van szüksége. Minden, amiben élt, megváltozott körülötte. Szeretne megfelelni állandóan, de igazán nem is tudja, mit várnak tőle. Ilyen körülmények között az alkalmazkodási folyamat másfél-két évet is igénybe vesz (Kálmánchey, 2001). A folyamat az ismerkedéssel kezdődik, ahol azt kell megítélni, hogy egy családdá tudnak-e válni. Ebben az időben a gyerek folyamatosan próbál megfelelni, a legjobb oldalát mutatja, de ez nem a valódi énje. Ezt a kezdeti az időszakot „mézesheteknek” is hívják. Ezután a gyermek elkezd próbára tenni a nevelőszülő határait. Leginkább arra kíváncsi, hogy a család elbírja-e őt a nehézségeivel együtt (Kálmánchey, 2001).

Az élettörténeti munka (LSW) segíthet a gondozott és örökbefogadott gyermekeknek a múltjuk megértésében, érzelmeik kezelésében és kapcsolataik erősítésében (Hooley et al., 2016). A gyermekek felfedezhetik és feldolgozhatják saját történeteiket, ami létfontosságú ahhoz, hogy megértsék, honnan jöttek, és mi formálta őket azzá, akik ma. A személyes történetek, fényképek és fontos dokumentumok összegyűjtése segíthet abban, hogy a gyermek összekapcsolja múltját és jelenét, aminek köszönhetően koherensebb identitást alakíthat ki. Ez különösen fontos azok számára, akik nehéz körülmények közül, például elhanyagolás vagy bántalmazás miatt kerültek gondozásba (Hooley et al., 2016).

A nevelőszülői elhelyezés sajátosságaiból adódóan speciális témák jelennek meg. Az egyik ilyen téma az átmenetiség: ez az elhelyezés átmeneti, nem végleges megoldás, ez szorongást okoz, hiszen a gyerek nem tudja, mire számíthat. Így fél, hogy csak bizonyos feltételekkel maradhat, például jól kell viselkednie, tanulnia. A gyermek lojális a biológiai családjához, ezért megterheli a „kettős hovatartozás”. A nevelőszülői család értékei különbözhetnek a biológiai családtól és megtörténhet, hogy a nevelőszülők a gyerekek identitását, kulturális hovatartozását akarják megváltoztatni (Rácz, 2012). Sokszor érzik a nevelt gyerekek, hogy nem tagjai a családnak, főleg, ha egykorúak a biológiai gyerekekkel. A családrajzokról sokszor lefelejtik magukat (Kálmánchey, 2001).

Komoly problémát jelent a nevelőcsalád számára a biológiai családdal való kapcsolattartás. Ha évekig nem voltak találkozások, ezek megrendítőek nemcsak a gyermek, hanem minden résztvevő számára. A biológiai család féltékennyé válhat, amikor látja, hogy a gyerek kötődik az új családjához, és támadóvá válhat a nevelőszülővel szemben (Elek, 2006). A nevelőszülő és a biológiai szülők között sokszor rivalizálás alakul ki, ami a gyerekekben lojalitáskonfliktust okoz, a nevelőszülő pedig hálátlanságnak érzi a gyermek reakcióját (Kálmánchey, 2001). A gyermek két tűz közé kerül. Minél többet találkozik a biológiai szüleivel, annál többször érez bizonytalanságot, mivel nem tudja, hogy mi vár rá, meddig marad a nevelőszülőnél. Sok esetben a biológiai szülő hitegeti a gyermeket a hazakerülésével kapcsolatban. Egyes gyermekek még akkor is gondozójukat teszik felelőssé például egy elmaradt látogatásért, ha az anyjuk nem jelenik meg (Kálmánchey, 2001). Az emocionálisan visszautasító és fizikailag súlyosan bántalmazó környezetben felnövő gyermek számára a kiszámíthatóság jelent biztonságot (Howe & Fearnley, 2003). A biológiai családban elszenvedett bántalmazás következtében a gyerek leállítja a kötődési viselkedést, hogy minimalizálja a függést a felnőttektől, és maximalizálja a biztonságot (Howe & Fearnley, 2003). Ennek következtében vagy elkerüli a kapcsolatokat, vagy válogatás nélkül barátságos az idegenekhez, mivel szüksége van nagyon sok interaktív kontaktusra (Purvis et al., 2007).

3. A BIOLÓGIAI CSALÁDJUKBÓL KIEMELT GYERMEKEK REZILIENCIÁJA

3.1. A biológiai családtól való különválás

Ha a család nem tudja biztosítani az alapvető szükségleteit a gyermeknek, akkor kerül sor a gyermek kiemelésére. Először ideiglenes jelleggel bír, ám ha a veszélyeztetettség nem szűnik meg, a kiemelés hosszú távú, ebben az esetben lép funkcióba a nevelőszülői hálózat. E rendszer célja, hogy biztosítsa a gyerekek elhelyezését egy otthonhoz hasonló családi légkörben, és teljes körű ellátását. A rendszer nagy hangsúlyt fektet a fiatalok életvezetési és társadalmi beilleszkedési elősegítésére és a biológiai szülők kapcsolattartására (Kothencz et al., 2009).

3.2. Reziliencia és megküzdési technikák

Az intézetben felnőtt személyek három típusba sorolhatók a gyermekvédelmi rendszer elhagyása után. Stein (2008) felosztása szerint az első típusba a sikeresek tartoznak, akik képesek megküzdeni hátrányaikkal és problémáikkal. Jellemzően közép- vagy felsőfokú végzettséggel rendelkeznek, jól teljesítettek az iskolában és a munkahelyen, életük kiegyensúlyozott, kapcsolataik szerteágazóak, és stabilitás jellemzi őket. A második típus a túlélők, akiknek élete bizonytalan. Gyakran igénylik a jóléti támogatásokat, és magas munkanélküliségi arány jellemző rájuk. Gyakran lesznek hajléktalanok, és sokuk képesítés nélkül hagyja el a gyermekvédelmi rendszert. Munkájuk alulfizetett vagy alkalmi. A harmadik típus az áldozatok, akik súlyos traumáik miatt bizalmatlanok másokkal szemben, és gyakran küzdenek függőségekkel. Hajlamosak bűnözésre vagy annak áldozataivá válnak, prostitúcióra kényszerülnek, magányosak és gyakran mentális betegségekkel küzdenek. Szükségük van komplex segítségre az intézmény elhagyása után (Stein, 2008; Rác, 2020).

A fiatalok rezilienciáját elősegítő kulcsfontosságú tényezők között szerepelnek a meleg családi kapcsolatok, pozitív iskolai tapasztalatok, tervezési és irányítási képesség, valamint támogató kortárs kapcsolatok (Luthar & Cicchetti, 2000). Az elhelyezések változtatásai gyakran kihívások elé állítják a gondozásban lévő fiatalokat. Emiatt elveszítik az életükben a stabilitást és a biztonságot, ami megnehezítheti az életüket, például az iskolai tanulmányaikban, a baráti kapcsolataikban és az életük általános menetében való folytonosságot. Ezért kiemelhető, hogy a stabil gondozási környezet és az elhelyezési folyamatok tervezettsége és az igényekhez való igazodása kiemelkedő fontosságú a gondozásból kikerülő fiatalok rezilienciájának és életminőségének javításában (Luthar & Cicchetti, 2000).

Azok a fiatalok, akik stabil elhelyezésben részesülnek, nagyobb valószínűséggel találnak folytonosságot életük különböző területein. A pozitív élmények és támogató kapcsolatok hozzájárulnak az identitásformáláshoz és az énhatékonyság fejlesztéséhez, de minden fiatal egyedi és eltérő tapasztalatokkal rendelkezik.

A gondozásból kilépő fiatalok életében kulcsszerepet játszik az utógondozás. A támogató kapcsolatok, mentorok és kulcsfontosságú munkavállalók segítik az ellenálló képességüket.

3.3. A szabadidő és a nehézségekkel való megküzdés kapcsolata

A 90-es évektől jelentősen növekedett az igény jól használható játékok és sporttevékenységek iránt, főleg a szegényebb, hátrányosabb településeken (Halpern, 2000). Az okok egyértelműek, hiszen más lehetőségük nem volt programokon részt venni. Sőt, az érdeklődés felhasználásukra.

nálható a tanulási stratégiák fejlesztésére is. Az ember életében fontos az élményszerzés, ami örök nyomot hagy az emlékezésben, inspirál a jövő megtervezéséhez, örömet ad, ami pedig a depresszió megelőzésében is fontos szerepet tölt be. Ezért van nagy jelentősége annak, hogy szakember tervezze meg a tevékenységet, hogy az említett szerepét betölthesse, és hozzájáruljon a veszélyeztető viselkedések elkerüléséhez (Kátainé, 2017).

Az iskola utáni foglalkozások javítják a tanulási stratégiákat (Monin & Miller, 2001). A Csíkszentmihályi (2001) által megfogalmazott flow-állapot fontos jelentőséggel bír az emberi élet elején. Az átélt élmény következtében a fiatal motiválttá válik az adott tevékenység végzésre (Tibori & Kraiciné, 2004). Ezért a gyermekvédelmi gondoskodásban különösen fontos, hogy a gyerekek és fiatalok minőségi programokon tudjanak részt venni, ami fejleszt a megküzdési stratégiájukat. Az iskola és az új gondozási hely új lehetőségeket nyit meg a szabadidős és a tanórakon kívüli tevékenységekben, ezáltal új barátokat, kapcsolatokat, lehetőségeket nyújtanak. Mindez érzelmi fejlődést, kompetenciák elsajátítását biztosítja, ami elősegíti a megküzdési stratégiájuk fejlődését (Blackburn & Newman, 2002).

A család és a szokásrendszerek mintázatot adnak, amit a gyermek lát. Kiemelkedő fontosságú, hogy a nevelőszülő megfelelően szervezze a gyermek szükségletének megfelelő szabadidős tevékenységét (Füle, 2002). A gondozásba került gyerekek gyakran berögzült, negatív sémákkal rendelkeznek, és ezt a negatív folyamatot kell pozitív irányba megváltoztatni. Bizonyos nevelőszülők készségei, mint például a gyermekközpontú nevelés, jelentős különbséget tudnak tenni a gondozási helyzetek sikerességében. Ezek a nevelőszülők kevésbé tapasztalnak meghiúsult elhelyezéseket, és hozzájárulnak a gyermekek boldogságának, viselkedésének és kapcsolatainak javulásához (Wilson, 2006).

A belső egyensúly megtartását több megküzdési technika is segíti. Az áramlatélmények olyan autotelikus tevékenységekről szólnak, ahol elfeledkezhetünk az idő múlásáról és a környezetünkről (Bagdy, 2007). A kihívások által fejlődnek a képességeink és a tudásunk, a sport és testmozgás az egyik vitalitásgenerátor, amely pozitív biológiai hatásokkal jár. A relaxáció és segítő magatartás is a megküzdési technikák közé tartozik (Bagdy, 2007). Boldogságfokozó módszerek közé tartozik a hála, jó cselekedetek, az optimizmus, a társas kapcsolatok ápolása, apró örömek élvezete, meditáció és testmozgás (Lyubomirsky, 2008). A spirituális érdeklődés, a vallásosság pozitívan kapcsolódik a szorongás és a depresszió ellen való küzdelemhez (Witvliet et al., 2005).

A serdülők hobbitevékenységei, mint például a sport, a tánc, a kézművesség, zenehallgatás jelentős szerepet játszanak a stresszel való megküzdésben (Bagdy, 2011). Az önmagukért végzett tevékenység jótékony hatással van a mentális jólétre és az énképerősítésre. A flow-élmények, azaz az áramlatban való élés, amikor valaki teljesen elmerül egy tevékenységben, hozzájárulnak a serdülők mentális erősségéhez és rugalmasságához. Fontos a serdülők rezilienciájában, hogy meg tudják bocsátani a múltbeli sérelmeket, megbántásokat, elengedjék a negatív érzéseket, mert ez erősíti az önbecsüléseket (Bagdy, 2011). Az optimizmus által képesek újraértelmezni negatív életeseményeket. Összességében látható, hogy a hobbitevékenységeknek komplex szerepe van a serdülők rezilienciájában, és segíthetnek nekik a stressz és az élet nehézségeivel való hatékonyabb megküzdésében (Csíkszentmihályi, 2001).

4. A JELEN KUTATÁS CÉLJA, HELYSZÍNEI, MINTAVÉTELE, MÓDSZEREI

4.1. A kutatás célja

A jelen kutatás célja, hogy felmérje a nevelőszülők felkészültségét a náluk elhelyezett gyermekek érzelmi és kognitív fejlesztésére.

Kutatási kérdés: a nevelőszülők miként látják szerepüket a nevelt gyermekek fejlesztésében, és mennyire tartják felkészültnek magukat a hozzájuk helyezett gyerekek speciális problémáinak kezelésében.

4.2. A kutatás módszertana

A kutatási kérdés megválaszolása minőségi kutatás segítségével történt. Magyarországon a gyermekvédelem megyei és országos autonómiával szerveződik, jellemzői így változnak. Vizsgálatunkat Somogy megyében végezzük, ahol több nevelőszülői hálózat is működik. A nevelőszülői interjúkat igyekeztünk vegyesen felvenni, hiszen a hálózatok között magas a vándorlás. Éppen ezért úgy döntöttünk, hogy két egyházi fenntartású nevelőszülői hálózat és az állami fenntartású hálózat nevelőszülőivel fogunk interjút készíteni. Az interjúk felvétele 2023 nyarán történt.

4.3. A minta bemutatása

Tizenkét személlyel készítettünk interjút, életkoruk szerint a pontos eloszlás: négyen 30–39 évesek, ugyanennyien tartoznak a 40–49 éves korosztályba, hárman 50–59 évesek, és egy személy 60–69 év közötti. A nemek szerinti eloszlás: tíz nő és két férfi. Nyolc személy tíz vagy annál kevesebb éve lett nevelőszülő, míg a maradék négy személy több mint tíz éve van a pályán. Kevésbé fontos ismérv volt a lakóhely szerinti feloszlás, városban élők négyen, falvakban heten, községben pedig egy ember élt. Iskolai végzettséget nézve egy általános iskolát végzett, három szakmunkás, három szakiskolai és egy-egy személy főiskolai és egyetemi diplomával rendelkezik. A nevelőszülők többsége (kilenc személy) a 250 órás tanfolyamon vett részt, ketten 60 órás tanfolyamot végeztek, és közülük egynek volt 500 órás a tanfolyama.

5. A KUTATÁS EREDMÉNYEINEK BEMUTATÁSA

Az interjúk feldolgozása tematikus tartalomelemzéssel történt (Braun & Clarke, 2006). Az azonosított témákat az 1. táblázatban mutatjuk be.

1. táblázat. Az interjúkban azonosított témák és altémák
Table 1. Topics and Subtopics Identified in the Interviews

Témák	Altémák		
Felkészületlenség			
Nevelőszülői nehézségek	Viselkedésproblémák		
	Örökbefogadás		
	Biológiai családdal való kapcsolattartás		
	Kötődési zavarokból adódó nehézségek	Deviancia	
		A testi tudatosság zavarai	Balesetre való hajlam A testi higiénia zavarai
Nevelőszülők stratégiái	Biztonságos légkör kialakítása	Biztonságos fizikai környezet	
		Testi kontaktus	
		Példamutatás	
	A gyermek vágyaira való érzékeny reflektálás		
	Példamutatás		
	Testi kontaktus		
	Fegyelmezés	Határok állítása	
		Time out	
		Büntetés kiválasztása	
		Természetes következmények	
	Érzelmek kezelése	Segítség az érzelmek kifejezésében	
		Negatív érzelmek elviselése	
	Szakember segítségének igénybevétele		
	Az identitás erősítése	Élettörténet könyve	
	Oktatás és tanulmányok támogatása		
	A felfedezés bátorítása		
Szabadidős tevékenységek a gyerekek rezilienciájának fejlesztésére	Kreatív tevékenységek		
	Olvasás		
	Mozgásos tevékenységek		

Az alábbiakban bemutatásra kerülnek az 1. táblázatban összefoglalt témák.

5.1. Az interjúkban azonosított témák

5.1.1. Felkészületlenség

Az egyik téma, amely az interjúkból körvonalazódott, a nevelőszülők azon helyzetekre való felkészültségére vonatkozik, amelyekkel a gyermekek nevelése során találkoztak. A nevelőszülők felkészületlensége különösen a viselkedési problémák és a kötődési zavarok kezelésében érezhető. Az interjúk rávilágítottak arra, hogy a képzések során kevés hangsúlyt fektetnek a gyakorlati helyzetek szimulációjára és a valós élethelyzetek modellezésére. Hiányoznak azok a folyamatosan működő támogatási rendszerek, amelyek a nevelőszülői hálózatok szakmai segítségét biztosítanák.

A 12 megkérdezettből 7 válaszadó elmondta, hogy nem voltak felkészülve a kihelyezés után a viselkedési problémák kezelésére:

„A tanfolyamon senki nem mesélt arról, hogy gyerekek így tudnak viselkedni. Semmilyen információm nem volt erről, és azt se gondoltam, hogy senkire se számíthatok.” (nő, 2 éve nevelőszülő, 60 órás tanfolyam)

„Úgy érzem, hogy a tanfolyam nem készített fel kellőképpen a gyerekek fogadására.” (nő, 7 éve nevelőszülő, 250 órás tanfolyam)

„Mindegyik gyermeknek magatartásbeli problémái voltak megérkezésükkor, amit szinte lehetetlen volt kezelni. Én férfiként egyáltalán nem voltam erre felkészülve.” (férfi, 7 éve nevelőszülő, 250 órás tanfolyam)

5.1.2. Nevelőszülői nehézségek

A következő témakör, amely az interjúkból körvonalazódott, a nevelőszülők által tapasztalt nehézségekre vonatkozott.

5.1.2.1. Viselkedésproblémák

Hét nevelőszülő számolt be a náluk elhelyezett gyermekek viselkedési és érzelmi problémáiról:

„Az egyik legnagyobb nehézsége a gyermekek beilleszkedésének az lehet, hogy korábbi negatív élmények miatt nehezen építik ki a bizalmat. Nem képesek nyitni felnőttek vagy más gyerekek felé.” (nő, 7 éve nevelőszülő, 250 órás tanfolyam, 1)

Több nevelőszülő is beszámolt a náluk nevelkedett gyermek agresszív viselkedéséről:

„A velük egyidős gyerekek szülei szeretnék távol tartani a saját gyermeküket a neveltektől, ugyanis ők hajlamosak arra, hogy agresszívan álljanak másokhoz. Nem egyszer hívtak be az iskolába verekezés miatt. Otthon is folyamatosan ordibálnak, egymást ütik-verik.” (férfi, 7 éve nevelőszülő, 250 órás tanfolyam, 3)

„A korukbeliek nem szívesen játszanak velük, mert erőszakosak és lopósak. Többször hoztak haza olyan játékot, ami nem az övék, én pedig szégyenszemre vihettem vissza az óvodába/iskolába.” (nő, 7 éve nevelőszülő, 250 órás tanfolyam, 1)

5.1.2.2. Örökbefogadás

Volt egy nevelőszülő, aki az örökbefogadás körülményeit kifogásolta. Szerinte a hatósági eljárás túl gyors lefolyású, és a nevelőszülők nem kapnak elegendő felkészülési időt arra, hogy a gyerekektől megfelelően búcsút vegyenek:

„Az a helyzet, hogy a legtöbb nevelőszülő, akit ismerek, beleértve magamat is, nem érezte magát felkészültnek az első egy-két neveltnél. [...] Szintén senki sem szólt arról, hogy a neveltjeinket alig pár nap alatt, mindenféle előzetes értesítés nélkül, akár külföldre is örökbe adhatják. Amikor nevelőszülő lettem, a legelső neveltem egy csecsemő volt, akit ötéves koráig neveltem. Közben jöttek-mentek más neveltek, de ő maradt. Nyilván nagyon megszerettem, és ő is engem. Aztán egyik nap jött a hír, hogy Olaszországba viszik tőlem, úgy, hogy sem a nyelvet nem beszéli, és a örökbefogadó párral sem ismerkedett meg közelebbről. A kislány hosszasan sírt, hogy nem akar elmenni, én pedig teljesen összetörtem. Akkoriban arra gondoltam, hogy elhagyom a pályát. (nő, 10 éve nevelőszülő, 60 és 250 órás tanfolyam, 9)

5.1.2.3. Biológiai családdal való kapcsolattartás

A megkérdezett nevelőszülők által megemlíttet nehézségek között található a biológiai családdal való kapcsolattartás is. Egyes válaszadók erőfeszítéseket tettek ezeknek a találkozókknak a minél jobb megszervezéséért, mivel érzékelik ezek pozitív hatásait a gyerekekre:

„Gyakran szervezünk programokat a biológiai szüleivel. Például áthívjuk őket ünnepekkor egy ebédre, vagy kimegyünk labdázni a parkba. Érdekes módon ilyenkor lenyugszik.” (nő, 4 éve nevelőszülő, 250 órás tanfolyam, 7)

Akadtak olyanok is, akiknek kifejezetten rossz a kapcsolata a szülőkkel. Úgy gondolják, hogy nincsenek jó hatással a gyerekekre nézve, illetve nem mutatnak elegendő érdeklődést az irányukba. Ez a konfliktus rámutat arra, hogy a jelenlegi rendszer nem rendelkezik megfelelő eszközökkel a nevelőszülők számára a biológiai családokkal való konstruktív kapcsolattartás elősegítésére.

„Szerintem a biológiai szülők figyelme hiányzik neki, igyekszem tartani velük a kapcsolatot, de a szülőket nem nagyon érdekli a gyerekek sorsa vagy érzelmei. Nagyon ritkán hajlandóak csak találkozni.” (nő, 9 éve nevelőszülő, 250 órás tanfolyam, 8)

„Eleinte próbálkoztam bevonni a biológiai szüleiket a nevelésbe, de egyszerűen kiállhatatlanok, és semmiféle felelősségtudatuk nincsen. Nem figyelnek a

higiéniaára. Amikor a gyerekekkel vannak, nem foglalkoznak velük, csak a telefonjukat nyomkodják, és inkább nekünk, nevelőszülőknek próbálnak panaszkodni, hogy éppenséggel milyen egyéni problémáik vannak. Olyan csúnyán beszél az apa a feleségével a gyerekek előtt, hogy nem győzzük terelni a szót. Őszintén szólva, nem szeretem, amikor látogatóba jönnek.” (nő, 7 éve nevelőszülő, 250 órás tanfolyam, 1)

5.1.2.4. Kötődési zavarokból adódó nehézségek

A kötődési zavart okozó viselkedésproblémák miatt, azt tapasztaltuk, hogy több gyermek jelenlegi gondozóját hibáztatja az őt ért múltbéli sérelmekért. Erre Howe és Fearnley (2003) is felhívja a figyelmünket.

„Mindenért engem hibáztat. Akkor is, ha nem jön el a láthatásra az anyja, szintén engem hibáztat.” (nő, 4 éve nevelőszülő, 250 órás tanfolyam, 7)

Interjúalanyaim beszámoltak arról, hogy az óvodáskorú gyermekek mozgáskoordinációja elmarad az elvárhatótól:

„A kisebbek, az ovisok igen mozgékonyak. Nagyon sok energiájuk és kapkodó mozdulataik vannak, állandóan rohagnak. A hiperaktivitás nagyon magas.” (nő, 10 éve nevelőszülő, 60 és 250 órás tanfolyam, 9)

A nevelőszülők többsége folyamatosan kapcsolatot tart az orvosi rendelőkkel, mert a náluk elhelyezett gyermekek folyamatosan baleset szenvednek, megsérülnek, önmagukat veszélybe sodorják, nincs veszélyérzetük.

5.1.2.5. A testi tudatosság zavarai

A testi tudatosság zavaraival küzdő gyerekek nevelése komoly kihívást jelent a nevelőszülők számára. Ezek a gyerekek gyakran nem érzékelik a veszélyhelyzeteket, és döntéseik gyakran vezetnek sérülésekhez. Az alábbi idézetek két nevelőszülő tapasztalatait mutatják be, akik folyamatosan aggódnak a gyerekek testi épségéért, és igyekeznek megelőzni a baleseteket.

„Mindig aggódnom kell értük, mert olyan döntéseket hoznak, amik miatt gyakran bajuk esik. Csak a tavalyi évben háromszor jártam velük orvosnál törött vagy repedt csonttal.” (férfi, 11 éve nevelőszülő, 60 és 250 órás tanfolyam, 12)

„Sajnos az egyik szeret magas helyekről leugrálni, nem is fél attól, hogy megsérülhet.” (nő, 24 éve nevelőszülő, 60 és 500 órás tanfolyam, 6)

Testi tudatosság zavarairól több nevelőszülő is beszámol kihelyezés után, és sokuknak folyamatosan nehéz a gyerekek személyes higiéniáját fenntartani.

„Nálunk ugye az egyikük például rendszeresen bepisil, nem hajlandó fürdeni, és emiatt sajnos büzőlög.” (nő, 6 éve nevelőszülő, 250 órás tanfolyam, 5)

„Meglepett az is, hogy az akkor hároméves kisgyerek semmit nem tud, se beszélni, se egyedül enni, nem volt szobatiszta, és komoly koordinációs problémája volt. Csak pépeset evett. Az akkor ötéves testvére pedig alig volt tőle nagyobb, csont és bőr volt. Ő se volt szobatiszta.” (nő, 7 éve nevelőszülő, 250 órás tanfolyam, 1)

5.1.2.6. Érintések elutasítása

Az érintések elutasítása különösen megnehezíti a nevelőszülők számára, hogy érzelmi támogatást nyújtsanak a rájuk bízott gyerekeknek. Az ilyen helyzetekben a fizikai kontaktus hiánya miatt nehézségek adódnak a vigasztalásban és az érzelmi kötődés kialakításában.

„Az érintést elutasítják, nehéz őket vigasztalni.” (nő, 7 éve nevelőszülő, 250 órás tanfolyam, 1)

Az azonosított témák következő csoportját azok a stratégiák jelentik, amelyeket a nevelőszülők az általuk nevelt gyerekek érzelmi és kognitív szükségleteinek a kielégítése érdekében alkalmaznak.

5.1.3. Nevelőszülők stratégiái

5.1.3.1. Biztonságos légkör kialakítása, biztonságos fizikai környezet megteremtése

A nevelőszülők számára kiemelt fontosságú, hogy biztonságos és kényelmes fizikai környezetet teremtsenek a rájuk bízott gyerekek számára. Egy jól kialakított gyerekszoba nemcsak a testi épségüket biztosítja, hanem hozzájárul a lelki jóllétükhöz is.

„Olyan gyerekszobát próbáltam kialakítani nekik, ami kényelmet és biztonságot ad. Megengedtem nekik, hogy érdeklődési körük szerint akár dekorálhatják is.” (nő, 8 éve nevelőszülő 250 órás tanfolyam, 4)

5.1.3.2. A gyermek vágyaira való érzékeny reflektálás

Az egyik nevelőszülő a válaszadók közül úgy próbálta a gyermek lopásproblémáját kezelni, hogy figyelt a gyermek vágyaira:

„A lopásügyletekből tanulva, próbálom megadni neki azt, amire vágyik. Persze mértékkel. Abban bízom, hogy legalább ezt a rossz szokását elhagyja.” (nő, 7 éve nevelőszülő, 250 órás tanfolyam)

5.1.3.3. Példamutatás

A nevelőszülők számára a példamutatás kulcsfontosságú eszköz a gyermekek nevelésében és fejlődésében. A gyerekek gyakran a felnőttek viselkedéséből tanulnak, ezért a nevelőszülőknek következetesen jó példát kell mutatniuk mindennapi tevékenységeik során. Az alábbi idézet egy

nevelőszülőtől származik, aki mind a higiéniai szokások, mind az aktív életmód terén igyekszik pozitív mintát nyújtani a rábízott gyermekek számára.

„Példát mutatok nekik. Próbálom ellenőrizni, hogy az idősebb megfelelően mossa-e a fogát, elmegy-e fürdeni. Gyakran beszélek neki a tisztaság fontosságáról, és hogy ez mennyire fontos ahhoz, hogy be tudjon illeszkedni. A picit gyakran viszem játszani játszóbázisba, próbálom kicsit aktivizálni, egyelőre nem sok sikerrel.” (nő, 5 éve nevelőszülő, 250 órás tanfolyam, 11)

5.1.3.4. Testi kontaktus

A testi kontaktus fontos szerepet játszik a gyermekek érzelmi fejlődésében és biztonságérzetük kialakításában. A nevelőszülők számára különösen fontos, hogy gyengéd érintésekkel, ölelésekkel és biztatással támogassák a rájuk bízott gyermekeket.

„Próbálom többször megölelni, biztatni és ölbe venni.” (nő, 6 éve nevelőszülő, 250 órás tanfolyam, 5)

5.1.4. Fegyelmezés – Határok állítása

A határok állítása és a következetes fegyelmezés elengedhetetlen a gyermekek egészséges fejlődéséhez és biztonságérzetéhez. A nevelőszülőknek meg kell találniuk az egyensúlyt a szigor és a megértés között, hogy világos szabályokat és elvárásokat fogalmazzanak meg a gyerekek számára.

„Büntetni nem szoktuk, csak fegyelmezni és a határokat pontosítani.” (férfi, 7 éve nevelőszülő, 250 órás tanfolyam, 3)

5.1.4.1. Time out módszer

A time out módszer hatékony eszköz lehet a gyermekek fegyelmezésében és viselkedésük korrekciójában. Ez a módszer lehetőséget biztosít a gyerekek számára, hogy megnyugodjanak és átgondolják tetteiket. A nevelőszülők különböző módokon alkalmazzák ezt a technikát, a gyerekek egyedi igényeihez és félelmeihez igazodva.

„Ha nagyon nem bírnak magukkal, szobafogságra ítélem őket.” (férfi, 7 éve nevelőszülő, 250 órás tanfolyam, 3)

„Amikor a kisebb rosszkodik, mivel fél egyedül lenni, ezért csak egy székre ültetjük le, meghatározott időre.” (nő, 6 éve nevelőszülő, 250 órás tanfolyam, 5)

Azon gyermekek esetében, akiket nem lehet fegyelmezni, a veszekedések helyett bevált módszernek tűnt a *felajánlott büntetések kiválasztási lehetősége*. Így maguk dönthették el, hogy melyiket választják, és megmaradhatott az az érzésük, hogy mindezt ők kontrollálták.

„Nem tudtuk büntetni az idősebbet, mert mindent kézben akart tartani, ezért úgy döntöttünk a férjemmel, hogy kiválaszthat három büntetésformából egyet. Sokszor elpakoltatjuk vele a szobáját, vagy az állatokat kellett rendeznie, vagy kocsit mosni. Volt választási lehetősége.” (nő, 5 éve nevelőszülő, 250 órás tanfolyam, 11)

5.1.4.2. Természetes következményekkel való szembesítés

Volt példa, amikor a nevelőszülő megengedte a gyermeknek, hogy ne készítsen leckét, ám szembesítette őt a következményekkel. Meghagyva neki a döntési jogot.

„Próbáltam felelősségre tanítani, ezért rendszeresen hagyom, hogy ne készítsen leckét, az ő szégyene, ha egyest kap.” (nő, 8 éve nevelőszülő, 250 órás tanfolyam, 8)

5.1.4.3. Negatív érzelmekkel való megküzdés

Voltak nevelők, akik nem ijedtek meg a gyerekek érzelmeinek a hevesességétől. Igyekeztek a megfelelő viselkedést különválasztani.

„Hirtelen haragú, ezért ha dühbe jön, megengedtük neki, hogy bátran vezesse le, ezért vettünk neki egy bokszzsákot.” (nő, 8 éve nevelőszülő, 250 órás tanfolyam, 4)

„Volt olyan eset, amikor szembefordult velem, szorongatta a kezemet, mert ideges volt. Én mindezt próbáltam kontrollálni, és visszaszorítottam a kezét. Mivel bennem nagyobb erő volt, és közben elmondtam neki, hogy ha nekem ő fájdalmat okoz, én sem fogom ezt hagyni, és közben tudtára adtam, hogy szeretjük.” (nő, 5 éve nevelőszülő, 250 órás tanfolyam, 11)

5.1.4.4. Támogatás az érzelmek kifejezésében

Ez a megközelítés segít a gyerekeknek abban, hogy kifejezzék érzéseiket és gondolataikat.

„Sokszor beszélgetünk az érzéseiről, hogy tudja, semmi baj nincs azzal, ha nyíltan beszél róluk.” (nő, 9 éve nevelőszülő, 250 órás, 2)

Súlyosabb esetekben a nevelőszülők szakember segítségét kérték.

„Mivel nem tudjuk kontrollálni az érzelmeit és viselkedését, pszichológushoz vittük. A terápián jól érezte magát, sokat változott a viselkedése.” (férfi, 7 éve nevelőszülő, 250 órás tanfolyam, 3)

„Ezen felül a hálózat biztosított számunkra mese- és bábterápiát. Ide szertem elhordani őket, mert saját kortársaik között érzik, hogy nincsenek egyedül.” (férfi, 7 éve nevelőszülő, 250 órás tanfolyam, 3)

5.1.5. Az identitás erősítése

Egy alany szerint meg kell tanítani az nevelőszülőket arra, hogy a gyermek érdeklődése saját múltjuk iránt teljesen természetes, és nem a gondozójuk ellen irányul. Reális információkkal kell ellátni a gyerekeket a nevelőszülői elhelyezés körülményeiről.

„Sok nevelőszülő szereti elhanyagolni a gyerekek identitásának megerősítését, de én úgy gondolom, hogy nagyon fontos számukra, hogy kapcsolódni tudjanak a gyökereihez, és tisztában legyenek azzal, hogy miért kerültek gondozás alá.” (nő, 9 éve nevelőszülő, 250 órás tanfolyamot végzett, 8)

5.1.5.1. Élettörténetkönyv/napló használata

Az interjúalanyok közül tízen használnak aktívan élettörténetkönyvet, ami tartalmazza a fontos információkat a gyerekekről, a nevelőotthonba való bekerülés előtti éveket és annak körülményeit, valamint a nevelt gyermek jelenlegi helyzetét.

„Egy másik nevelőszülő ismerősöm tanácsára élettörténeti naplóba kezdek, amiben lejegyeztem a gyermekek családi hátterét, az adataikat, múltbeli és jelenlegi történeteiket.” (nő, 9 éve nevelőszülő, 250 órás tanfolyam, 8)

„Próbálom a gyökereit megismertetni vele, babanaplót készítettünk számára, amit folyamatosan vezetünk. Bár a kapcsolattartás a mi esetünkben nehezen kivitelezhető, igyekeztem annyi információt beleírni a biológiai családjáról, amennyit lehetett.” (nő, 9 éve nevelőszülő, 250 órás tanfolyam, 2)

5.1.6. Oktatás és a tanulmányok támogatása

Az oktatást egyedül egy interjúalany támogatta mint beilleszkedést segítő eszköz. Ellenőrzi a házi feladataikat és folyamatosan szem előtt tartja az iskolai eredményeket. Az említett nevelőszülő szerint a jegyek javulása önbizalom-növekedéssel jár, ami segítheti a beilleszkedést.

„Elsősorban az iskolai eredményeiket tartottam a szemem előtt. Ellenőriztem, hogy kész van-e a házijuk, napi 20-30 percet felügyeltem is őket, hogy ténylegesen tanulnak-e.” (nő, 6)

Az interjúban azonosított témáknak egy sajátos kategóriáját képezik a szabadidős tevékenységek, amelyek fokozzák a gyerek kompetenciaérzését, ezáltal az önbizalmának növelését (Bandura, 1977).

Az interjúzott nevelőszülők arról számoltak be, hogy a nevelt gyermekek többsége örömmel vesz részt az iskolai szabadidős programokban, különböző szakkörökön, kreatív foglalkozásokon és sporttevékenységeken és kirándulásokon. A tanórán kívüli foglalkozások változatosak és széleskörűek: rajz- és zeneórák, kézilabda, foci, tánc, tenisz, judo, kézművesség, lovaglás, röplabda, görkorcsolyázás, gördeszkázás.

5.1.6.1. Kreatív tevékenységek

A kreatív tevékenységek, mint a rajzolás és a zene, fontos szerepet játszanak a gyermekek fejlődésében és érzelmi önkifejezésében. Ezek a foglalkozások lehetőséget adnak a gyerekeknek, hogy kibontakoztassák képzelőerejüket, önkifejezésüket és kreativitásukat. A nevelőszülők számára külön öröm látni, ahogyan élvezik a gyerekek ezeket az alkotó tevékenységeket, és milyen büszkén számolnak be a létrehozott műveikről.

„A gyerekek nagyon élvezik a rajz- és zenei órákat, gyakran mesélik nekünk, hogy milyen csodálatos alkotásokat készítenek ezeken a foglalkozásokon.” (nő, 7 éve nevelőszülő, 250 órás tanfolyam, 1)

5.1.6.2. Állatokkal való kapcsolat

Az állatokkal való kapcsolat különleges és jótékony hatással van a gyermekek érzelmi és szociális fejlődésére. Az állatok gondozása és velük való interakció segít a gyerekeknek a felelősségvállalás és az empátia kialakításában, miközben izgalmas és örömteli élményeket nyújt. A nevelőszülők az állatokkal való foglalkozásokat is használják, mint például a lovaglást, hogy gazdagítsák a gyerekek mindennapjait.

„A lovaglás mindig izgalmas kalandokat jelent a gyerekeknek, boldogan mesélik el, hogy milyen élményeket szereztek a lovak hátán.” (nő, 8 éve nevelőszülő, 250 órás tanfolyam, 4)

5.1.6.3. Olvasás

Egyik nevelőszülő szerint az általa nevelt gyermeknek segít az érzelmi kompetencia fejlesztésében az olvasás.

„Az egyik nevelt kislány mostanában rákapott az olvasásra. Azt kell, hogy mondjam, hogy kifejezetten jó hatással van rá. Egyre gyakrabban meséli el nekem a könyvekben történeteket, amik egyébként a kedvére is hatással vannak. Ha valami rossz dolog történik a kedvenc karaktereivel, igen levertnek tűnik, ha pedig valami izgalmasat olvas, magában mosolyog. Szintén észrevettem, hogy kedvesebb és megértőbb a többi neveltemmel szemben.” (férfi, 7 éve nevelőszülő, 250 órás tanfolyam, 3)

5.1.6.4. Filmek

Többen is beszéltek arról, hogy ösztönzik neveltjeiket új dolgok kipróbálására. Volt, aki úgy gondolta, hogy ez a beilleszkedést segíti, míg mások ezzel a hiperaktivitást vagy éppen más viselkedési zavart kívántak kezelni.

„Azért, hogy kicsit könnyebben megtalálják a közös hangot az osztálytársaikkal, gyakran néztem velük olyan filmeket, ami éppen népszerű. Néha-néha még koncerteken is voltunk.” (nő, 24 éve nevelőszülő, 60 és 250 órás tanfolyam, 6)

5.1.6.5. A mozgásos tevékenységek

A mozgásos tevékenységek fontos szerepet játszanak a gyermekek fizikai és érzelmi fejlődésében, miközben elősegítik a közösségépítést és az önbizalom növelését. A közös sportolás, mint a foci, a futás vagy akár a bokszt, nemcsak örömteli pillanatokat hoz, hanem lehetőséget ad a gyerekeknek, hogy együttműködjenek, bátorítsák egymást és levezessék felesleges energiáikat. A nevelőszülők gyakran tapasztalják, hogy a sporttevékenységek jelentős pozitív hatással vannak a gyermekek életére, segítve őket abban, hogy egészségesebbek, magabiztosabbak és kiegyensúlyozottabbak legyenek.

„A közös sportolás mindig energikus és vidám pillanatokat hoz, amelyek során egymást bátorítják és támogatják.” (nő, 8 éve nevelőszülő, 250 órás tanfolyam, 4)

„A foci mindig nagy örömet okoz a gyerekeknek, szeretnek együtt játszani és csapatban dolgozni a győzelemért.” (nő, 9 éve nevelőszülő, 250 órás tanfolyam)

„Amióta bokszt járatom őket, nincs szükségük pszichoterápiára. Nagyon szeretik az edzőjüket, rendszeresen járnak versenyekre, önbizalmuk megnőtt.” (férfi, 11 éve nevelőszülő, 60 és 250 órás tanfolyam, 12)

„Az egyik nálam lévő gyerek hiperaktív, így több fajta ide-oda mozgós programot tervezni neki. Végül a futás vált be. Segített levezetni a felesleges energiát. Most már imádja, és látszik, hogy mennyire jól tesz neki.” (nő, 10 éve nevelőszülő, 60 és 250 órás tanfolyam, 9)

6. ÖSSZEGZÉS

A tanulmány alapján készült kutatás középpontjában a nevelőszülők által tapasztalt nehézségek, valamint azok a stratégiák álltak, amelyeket a nevelt gyermekek támogatására és az őket ért nehézségek feldolgozására alkalmaznak. A kutatás során olyan kulcstémákat vizsgáltunk, mint a nevelőszülők felkészültsége, a viselkedési zavarok kezelése, a kötődési problémák, valamint a gyermekek beilleszkedését elősegítő módszerek.

Az interjúk rávilágítottak arra, hogy a jelenlegi képzési rendszer nem biztosít elegendő gyakorlati ismeretet a nevelőszülők számára a viselkedési problémák hatékony kezeléséhez, különösen azon gyermekek esetében, akik elhanyagoló vagy bántalmazó környezetből érkeznek. Ennek ellenére a nevelőszülők számos stratégiát alkalmaznak, kezdve a biztonságos környezet megteremtéséről az egyéni igények figyelembevételéig, a pozitív példamutatáson és a fizikai aktivitáson át egészen a kreatív tevékenységek bevonásáig.

A kutatás eredményei arra is rámutattak, hogy a nevelőszülők jelentős része nem érzi magát felkészültnek a viselkedési problémák kezelésére és a gyermekek társadalmi beilleszkedésének támogatására. A megkérdezettek többsége úgy vélte, hogy a képzések nem nyújtanak elegendő gyakorlati ismeretet a felmerülő kihívások kezelésére, és ez gátolja munkájuk eredményességét.

Ezek az eredmények világossá teszik, hogy a nevelőszülői képzési programok reformra szorulnak. Fontos lenne a gyakorlati modulok bővítése, például szimulációs gyakorlatok és valós

esettanulmányok beépítésével, amelyek segíthetik a nevelőszülőket a leggyakoribb nevelési kihívások megoldásában. Továbbá kulcsfontosságú a nevelőszülői hálózatok folyamatos szakmai támogatásának biztosítása, ideértve a rendszeres pszichológiai tanácsadást, csoportos tréningeket és mentorrendszer működtetését. Ezek az intézkedések hozzájárulhatnak a gyermekek fejlődéséhez és a nevelőszülői ellátás eredményességének növeléséhez.

7. KÖVETKEZTETÉSEK

Kutatásunk eredményei összecsengenek azzal a szakirodalmi megközelítésekkel, amelyek a nevelőszülők támogatásának és képzésének fontosságát hangsúlyozza, különösen azokban az esetekben, amikor a gyermek kötődési zavarokból eredő viselkedési problémákkal küzd (Howe & Fearnley, 2003).

Wilson (2006) szerint a megfelelő oktatás és képzés rendkívül fontos ahhoz, hogy a családi környezet ne csak létezzen, hanem valóban megfeleljen a gyermek fejlődési igényeinek. Egy gyermek egészséges fejlődéséhez elengedhetetlen, hogy a családi környezet összehangolódjon az ő specifikus szükségleteivel. Ennek eléréséhez a nevelőszülőknek nem csupán alapos képzésben kell részesülni, hanem tudni kell azt is, hogy rendelkezésükre áll egy szakértőkből álló hálózat, amely képes a szükséges támogatást nyújtani nekik minden helyzetben. Ez a támogatás lehetővé teszi számukra, hogy valóban odafigyelő és segítő szülővé váljanak a gondozásba került gyermek számára (Wilson, 2006). Az interjúk elemzése és Kálmánchey (2001) munkájának összehasonlítása alapján kiemelkedik, hogy a nevelőszülői kompetenciák továbbfejlesztése és a gondozott gyermek komplex támogatása mind kritikus területek, amelyek jelentős kihívásokat vetnek fel mind a nevelőszülők, mind a gyermekek számára. A nevelőszülők felkészületlensége nemcsak saját munkájukat teszi nehezebbé, hanem közvetlen hatással van a gyermekekre is, akik a családi környezetből való kiemelés után, a nevelőszülői otthonokba helyezés során szembeesnek a kiemelés okozta traumákkal (Kálmánchey, 2001).

A nevelőszülők munkájának fontos területét képezi a hozzájuk helyezett gyermek felkészítése az örökbefogadásra. Az interjúalanyaim tapasztalatai rámutatnak az örökbefogadási eljárás bizonyos problémáira: a folyamat túl gyors, és a nevelőszülők felkészülése elégtelen, különösen az első néhány nevelt gyermek esetében. Ezen kívül hiányzik a tájékoztatás arról, hogy a nevelt gyerekek rövid időn belül, előzetes értesítés nélkül, akár külföldre is örökbe fogadhatók, ami különösen akut problémát jelent, amikor a gyermek és a nevelőszülő között mély érzelmi kötődés alakul ki. Az örökbefogadás fontos a gyermekvédelmi rendszerben élő gyermekek számára mint a stabil és szeretetteljes családi környezet megteremtésének lehetősége. Itt az örökbefogadásra való felkészülés, az örökbefogadó szülők támogatása, valamint a gyermek egyéni szükségleteinek figyelembevétele kulcsfontosságú sikertényezőként jelenik meg (Dávid-Kacsó, 2009).

A nevelőszülői családokban az egyik fontos téma a biológiai családdal történő kapcsolattartás (Kálmánchey, 2001). Az interjúalanyok tapasztalatai rámutatnak arra, hogy a biológiai családdal való kapcsolattartás jelentős befolyással bír a gyermekek érzelmi állapotára. Egyes nevelőszülők támogatják és ösztönzik a biológiai családokkal való interakciót, közös programokat szerveznek, és találkozókat. Ezek a lehetőségek segítik a gyerekeket abban, hogy mélyebben megértsek és feldolgozzák saját családi dinamikájukat, miközben lehetőséget biztosítanak a kö-

tődések és a bizalom erősítésére a biológiai szülőkkel. A kapcsolattartásnak központi szerepe van a gyermek identitásának formálásában, az odatartozás érzésének megerősítésében és a múltbeli események feldolgozásában (Dávid-Kacsó, 2009).

A biztonságos kötődés hiánya távolságtartást és bizalmatlanságot eredményezhet, azonban a gyermekvédelmi szakellátásban részesülő gyermekek kötődési mintáit ritkán elemzik (Miranda et al., 2019). Ezzel szemben a kötődési problémák számos viselkedési és érzelmi zavart okozhatnak a nem biológiai családjukban nevelkedő gyermekekben (Quiroga & Hamilton-Giachritsis, 2015). Az interjúalanyok számos ilyen problémát tapasztaltak: a testi tudatosság zavarait, az érzelmek kezelési nehézségeit, érintések elutasítását.

A kötődési zavarokkal kapcsolatos nehézségek közül kiemelkedő problémát jelent, hogy bizonyos gyerekek hajlamosak jelenlegi gondozóikat okolni múltbeli sérelmeikért. Ez a viselkedés nemcsak a közvetlen érintettek közötti kapcsolatot terheli meg, hanem jelentős kihívásokat is állít a nevelőszülők elé a mindennapokban.

A nevelőszülők kiemelik, hogy a stabil és biztonságos környezet nagyon fontos a nevelt gyerekek számára, amely a kiszámíthatóság és az előreláthatóság elvén nyugszik (Purvis et al., 2007). A megkérdezett nevelőszülők is felismerték ennek fontosságát az általuk nevelt gyermekek számára. Kiemelkedő szerepet kapott a dicséret, a tevékenységek előzetes bejelentése és a gyermekkel való közös tervezgetés. A családok fontosnak tartották, hogy ha elmennek otthonról, világosan jelezzék a visszatérésük várható időpontját, és úgy gondolják, az a helyes, ha megtartják ígéreteiket.

A nevelőszülők eltérő fegyelmezési technikákat alkalmaznak, amelyek között megtalálható a pozitív megerősítés és a példamutatás, a szabályok és határok pontos meghatározása, valamint a természetes és megszabott következmények alkalmazása, pl. a szobafogság vagy a székbe ültetés. Egyes nevelőszülők hatékonynak találják a gyermek bevonását a döntéshozatalba, például a büntetés típusának kiválasztásával, ami növelheti a gyerek kontrollérzetét. A szülői nevelés két alapvető pillére a gondoskodás és a struktúra, ez segít kialakítani a bizalmat, és lehetővé teszi, hogy a gyermek átengedje a kontrollt. Ezáltal a gyermek képessé válik új viselkedések kipróbálására és fejlődésére. A sok testi kontaktus, mint az ölbevétel, ölelés és simogatás, rendkívül fontos a biztonságérzet kialakulásában és megerősítésében. Emellett a szemkontaktus kialakítása is segít a kötődésben és az érzelmi kapcsolatok mélyítésében (Purvis et al., 2007).

A nevelőszülők elmondták, hogy kötelező számukra élettörténeti könyvet vezetni. Beillesztették a gyerekek fotóit, és feltüntették a fontosabb dátumokat. A gyerekek szeretik nézegetni, és kérdéseik is vannak. Ha nem kapnak választ, sokszor mérgesek, agresszívek, vagy elcsendesednek. Ismerni akarják a családjukat, még ha nincs is velük kapcsolatuk. Az identitás egy gyermek számára a múlt és a jelen összekapcsolódása. A szakirodalom szerint az élettörténeti könyv is segít gyermek múltjának megismerésében és megértésében, az agresszív vagy sértő magatartás kezelésében, valamint az identitástudat kialakításában (Willis & Holland, 2009).

Volt nevelőcsalád, amely nem szerette, ha a gyermek a biológiai családról érdeklődik, mert a szülők úgy érezték, hogy ez ellenük irányul. A szakirodalom hangsúlyozza, hogy az élettörténeti könyv lehetőség a fiatal számára, hogy elmesélhessen egy történetet, ami számára fontos, az ő szemzőgéből. A kiszámíthatóság a bizalom egyfajta megerősödéséhez vezethet (Hooley et al., 2016).

A gyermek saját múltjával való összekapcsolódásának támogatása, a nyitott kommunikáció és a gyermek egyedi szükségleteinek figyelembevétele kulcsfontosságú az identitás pozitív alakulása szempontjából. A gyermekek fejlődési szakaszaiban az identitásuk folyamatosan változik, ez olvasható a szakirodalomban is (Dávid-Kacsó, 2009).

Kutatásunk a megküzdési technikák és szabadidős tevékenységek rezilienciára gyakorolt hatását is vizsgálta, különös tekintettel a nevelőszülők tapasztalataira. A nevelőszülők megfigyelései szerint a különböző kreatív foglalkozáson vagy sporttevékenységekben részt vevő gyerekek jobban tudtak alkalmazkodni, nőtt az önbizalmuk, javult az iskolai eredményük és hatékonyabban kezelik a stresszt. Hoffmann (2006) szerint a kreatív foglalkozások és sportaktivitások fejlesztik a gyerekek szociális készségeit és önbizalmát. Borosán (2011) pedig hozzáteszi, hogy ezek a tevékenységek lehetőséget biztosítanak a szociális kompetenciák és az ismeretkészség fejlesztésére. Miller megállapítása szerint az iskola utáni programokon való részvétel javítja a gyerekek tanulási stratégiáit, ami a tanulmányi eredményeik javulását eredményezi (Monin & Miller, 2001).

Azok a gyerekek, akik rendszeresen sportoltak, várták, hogy újra mehessenek. Javult az érzelmi állapotuk, sokszor voltak jókedvűek. Csíkszentmihályi szerint a szabadidős tevékenységek, mint amilyen a sport is, elősegítik a flow-állapot elérését, ami pozitív érzelmeket és a személyes elégedettség érzését eredményezi (Csíkszentmihályi, 2001).

Stein szerint különösen fontosak ezek a tevékenységek a gondozásból kikerülő fiatalok számára, mivel ezek támogatják őket a nevelési környezet kihívásainak kezelésében, hozzájárulva rezilienciájuk fejlesztéséhez. A szabadidős tevékenységek tehát fontos eszközök a fiatalok életében, amelyek segítenek nekik megbirkózni az élet kihívásaival, fejleszteni önbizalmukat és javítani problémamegoldó képességeiket. Ezek a programok elősegítik a társas kapcsolatok kialakítását, mentori támogatást nyújtanak, és lehetőséget teremtenek az önszempontú fejlődésre, ezzel erősítve az önbizalmat és a problémamegoldó képességeket (Stein, 2008).

8. JAVASLATOK

A nevelőszülői munka sokrétű kihívásai magukba foglalják a nevelőszülők által érzett felkészületlenséget, a viselkedési problémák kezelésével kapcsolatos nehézségeket, a kötődési zavarokkal való szembenézést, valamint a hatékony nevelési stratégiák kialakításának szükségességét. Ez arra utal, hogy a jelenlegi képzési programok nem nyújtanak elég gyakorlati tudást és eszközöket ezeknek a kihívásoknak a kezelésére, de mivel a problémák mélyen összefonódnak a gyerekek általános jólétével és fejlődésével, ez alátámasztja a nevelőszülői képzés és a támogató rendszerek fejlesztésének fontosságát, különösen a gyakorlati ismeretek és módszerek terén, valamint a nevelőszülők számára elérhető támogatás bővítésének szükségességét. Mivel a problémák összetettek, komplex és integrált megközelítések szükségesek, beleértve a képzés, a támogatás és az intervenciók átfogó fejlesztését. Az első lépés a nevelőszülői képzési programok átalakítása kell hogy legyen, a támogatóhálózatok megerősítése mellett, a folyamatos kutatás és fejlesztés előmozdítása a nevelőszülői gyakorlat és a gyermekvédelem területén. Ezek az intézkedések nélkülözhetetlenek ahhoz, hogy hatékonyan támogathassuk a nevelőszülőket, ezáltal elősegítve a gyermekek egészséges fejlődését.

A legfontosabb végül a nevelőszülők munkájának elismerése és megfelelő támogatása. Mindez elengedhetetlen a motiváció és a nevelési eredményesség fenntartása érdekében. Ez magában foglalhatja az anyagi, erkölcsi és szakmai támogatás biztosítását. Hiszen csak ezáltal tud a nevelőszülő fontos és értékes, minőségi munkát végezni.

A nevelőszülők támogatása, amely magában foglalja a szakértői tanácsadást, a csoportos műhelymunkákat és a társas támogatási rendszereket, alapvető jelentőségű a gyermekek sikeres beilleszkedésének és egészséges fejlődésének biztosításában. Az alkalmazott nevelési stratégiák, mint a biztonságos környezet kialakítása, az egyéni igények figyelembevétele, a pozitív minták bemutatása, valamint a fizikai és kreatív tevékenységek bevonása, kulcsszerepet játszanak a gyermekek rezilienciájának erősítésében és harmonikus fejlődésük elősegítésében.

SZAKIRODALOM REFERENCES

- Bagdy, E. (2007). *Pszichofitness*. Animula Kiadó.
- Bagdy, E. (2011). Új irányok a pszichológiában: Az egészségvédő megbocsátás és a poszttraumás növekedés. In E. Bagdy, M. Koltai, F. Pál, & P. Popper (szerk.), *A belénk égett múlt* (pp. 49–103). Kulcslyuk Kiadó.
- Bandura, A. (1977). Self-efficacy: Toward a unifying theory of behavioral change. *Psychological Review*, 84(2), 191–215.
- Bányai, E. (2016). A trauma szerepe a gyermekvédelemben. *Párbeszéd: Szociális Munka folyóirat*, 3(3).
- Blackburn, S., & Newman, T. (2002). *Transitions in the lives of children and young people: Resilience factors*. Interchange 78. Scottish Executive Education Dept.
- Borosán, L. (2011). A pedagógus segítőársai. In I. Bábosik, M. M. Nádas, L. Borosán, F. Schaffhauser, & G. Hunyady, *Pedagógia az iskolában* (pp. 193–205). ELTE Eötvös Kiadó.
- Braun, V., & Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3(2), 77–101.
- Csikszentmihályi, M. (2001). *Flow. Az áramlat. A tökéletes élmény pszichológiája*. Akadémiai Kiadó.
- Dávid-Kacsó, Á. (2009). *Örökbefogadás és nevelőszülőség a segítő szakember szemével*. Kolozsvári Egyetemi Kiadó.
- Elek, E. (2006). Érzelmekről őszintén. *Család, gyermek, ifjúság*, 15(5), 37–47.
- Fulcher, L. C., & McGladdery, S. (2011). Re-examining social work roles and tasks with foster care. *Child & Youth Services*, 32(1), 19–38.
- Füle, S. (2002). *Párbeszéd a szülők és a pedagógusok között*. Okker Oktatási, Kiadói és Kereskedelmi Kft.
- Hoffmann, J. P. (2006). Family structure, community context, and adolescent problem behaviors. *Journal of Youth and Adolescence*, 35, 867–880.
- Hollik, Z. (2013. szeptember 21). Integrált Jogvédelmi Szolgálat. https://www.ijsz.hu/UserFiles/a_gyermekjoleti_alap_es_a_gyermekvedelmi_szakellatasi_rendszer_intezmenyei_es_alapfeladatai.pdf

- Hooley, K., Stokes, L., & Combes, H. (2016). Life story work with looked after and adopted children: How professional training and experience determine perceptions of its value. *Adoption & Fostering*, 40(3), 219–233.
- Howe, D., & Fearnley, S. (2003). Disorders of attachment in adopted and fostered children: Recognition and treatment. *Clinical Child Psychology and Psychiatry*, 8(3), 369–387.
- Ibrahimi, S., & Dervishi, E. (2018). Aggressivity in adolescence and its connection to attachment. *International Journal of School and Cognitive Psychology*, 5(1), 8–11.
- Iwaniec, D. (2006). *The emotionally abused and neglected child: Identification, assessment and intervention: A practice handbook*. John Wiley & Sons.
- Kálmánchey, M. (2001). Nevelőszülőnél élő gyerekeknél előforduló pszichés problémák. *Család, gyermek, ifjúság*, 10(2), 45–53.
- Kátainé, L. I. (2017). *Gyermekevédelem és szabadidő-pedagógia* (Doktori értekezés). Pécsi Tudományegyetem.
- Kothencz, J., Kothenczné, O. V., Balogh, Z., Pál, M., & Balog, M. (2009). *Róluk... értük... II. Családból kiemelt gyermekek és fiatalok pedagógiája*. ÁGOTA Alapítvány.
- Kovács, A. (2007). Mária Terézia által alapított szebeni árvaház története 1930-ig (Szakdolgozat). Babeş–Bolyai Tudományegyetem.
- Krámer, V., & Szotyori, N. V. (2005). Intézményben élő gyermekek: Megelőzés és alternatív gondoskodás. *Család, gyermek, ifjúság*, 14(5), 8–12.
- Kuritárné Szabó, I. (2005). A gyermekbántalmazás és következményei. *Pannonhalmi Szemle*, 52, 52–68.
- Központi Statisztikai Hivatal (KSH). (n.d.). Statisztikai adatok a <https://www.ksh.hu> weboldalról.
- Liu, X., Kayser, M., Kushner, S. A., Tiemeier, H., Rivadeneira, F., Jaddoe, V., ... & White, T. (2023). Association between prenatal alcohol exposure and children's facial shape: A prospective population-based cohort study. *Human Reproduction*, 38(5), 961–972.
- Luthar, S. S., & Cicchetti, D. (2000). The construct of resilience: Implications for interventions and social policies. *Development and Psychopathology*, 12(4), 857–885.
- Lyubomirsky, S. (2008). *The how of happiness: A scientific approach to getting the life you want*. Penguin Books.
- Miranda, M., Molla, E., & Tadros, E. (2019). Implications of foster care on attachment: A literature review. *The Family Journal*, 27(4), 394–403.
- Molnár, L., Révész, M., & Szikulai, I. (2011. szeptember 1.). TÁMOP 5.4.1. Gyermejkölési alap- és gyermekvédelmi szakellátás. <https://atti.uni-miskolc.hu/segedanyagok/GYAGYSZ.pdf>
- Monin, B., & Miller, D. T. (2001). Moral credentials and the expression of prejudice. *Journal of Personality and Social Psychology*, 81(1), 33–43.
- Purvis, K. B., Cross, D. R., Federici, R., Johnson, D., & McKenzie, L. B. (2007). The Hope Connection: A therapeutic summer day camp for adopted and at-risk children with special socio-emotional needs. *Adoption & Fostering*, 31(4), 38–48.
- Quiroga, M. G., & Hamilton-Giachritsis, C. (2015). Attachment styles in children living in alternative care: A systematic review of the literature. *Child & Youth Care Forum*, 45(4), 625–653.

- Rácz, A. (2012). Gyermekvédelemben nevelkedettek társadalmi integrációs esélyei. *Gyermek- és Ifjúságvédelmi Tanulmányok*, 3–34.
- Rácz, A. (2020). A gyermekvédelmi rendszer szakmaképe, az érintett gyermekek és szüleik családképe egy kutatás tükrében. *Családi Jog*.
- Révész, M. (2007). A gyermekvédelmi alapellátás intézménytörténete Magyarországon. *Kapocs*, 6(4), 1–44.
- Stein, M. (2008). Resilience and young people leaving. *Child Care in Practice*, 14(1), 35–44.
- Szikulai, I. (2004). A magyar gyermekvédelem fejlődésének kulcskérdései – egy lehetséges szakmai stratégia lépései. *Kapocs*, 3(5).
- Tibori, T., & Kraiciné, S. M. (2004). Kísérlet fiatal roma felnőttek felzárkóztatására. *Iskolakultúra*, 14(5), 101–108.
- Willis, R., & Holland, S. (2009). Life story work: Reflections on the experience by looked-after young people. *Adoption & Fostering*, 33(4), 44–52.
- Wilson, K. (2006). Can foster carers help children resolve their emotional and behavioural difficulties? *Clinical Child Psychology and Psychiatry*, 11(4), 495–511.
- Witvliet, C. V., Phipps, K. A., Feldman, M. E., & Beckham, J. C. (2005). Posttraumatic mental and physical health correlates of forgiveness and religious coping in military veterans. *Journal of Traumatic Stress*, 17(3), 269–273.

TÖRVÉNYEK

1997. évi XXXI. törvény a gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról. (1997). <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=99700031.tv>
- 513/2013. (XII. 29.) Korm. rendelet a nevelőszülői foglalkoztatási jogviszony és a helyettes szülői jogviszony egyes kérdéseiről. (2013). <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1300513.kor>

Csata Zsombor¹

A társadalmi tőke vizsgálata a kisebbségi magyarok körében

Kivonat

Ebben az elemzésben a társadalmi tőke kisebbségi nézőpontú konceptualizálására, operacionalizálására és mérésére tettünk kísérletet – annak strukturális (kapcsolati) és kognitív (bizalom) dimenzióján keresztül. Egy átfogó kérdőíves kutatás eredményei alapján kijelenthető, hogy a Magyarország határain kívül élő magyarok körében az etnikai határokat átmetsző, „polgári” integráció korlátozottabban valósul meg, ehelyett inkább a párhuzamos, etnikailag és nyelviileg szegmentált társadalmak képe rajzolódik ki. Az etnikumközi kapcsolatok ritkábbak, ez abban is megmutatkozik, hogy magasabb a bizalmatlanság a többségi etnikum tagjaival szemben. Erőforrás-szemléleti logikában kijelenthető tehát, hogy a kisebbségi magyarok által lakott régiók szociális és rendszerintegrációja szempontjából az összekötő (bridging) társadalmi tőke szerepe a strukturális és kognitív dimenziókban egyaránt korlátozott.

Kulcsszavak: társadalmi tőke, kisebbségi magyarok, etnikumközi viszonyok, etnikai párhuzamosság, bizalom

Abstract: Examining Social Capital Among Minority Hungarians

In this analysis we attempt to conceptualise, operationalise and measure social capital from a minority perspective – through its structural (relational) and cognitive (trust) dimensions. Survey results suggest that minority Hungarians in the Charpatian Basin experience limited cross-ethnic “civic” integration; instead, images of parallel, ethnically and linguistically segmented societies emerges. The relative lack of interethnic relationships is reflected in higher levels of distrust toward members of majority ethnic groups. From a resource-oriented perspective, bridging social capital plays a limited role in both structural and cognitive dimensions in fostering the social and systemic integration of regions inhabited by minority Hungarians.

Keywords: social capital, minority Hungarians, interethnic relations, ethnic parallelism, trust

Cikkre való hivatkozás / How to cite this article

Csata Zsombor (2024). A társadalmi tőke vizsgálata a kisebbségi magyarok körében. *Erdélyi Társadalom*, 22(1), 91–113. <https://doi.org/10.17177/77171.289>

¹ Egyetemi docens, BBTE Szociológia és Szociális Munka Kar; tudományos munkatárs, HUN-REN Társadalomtudományi Központ, Kisebbségkutató Intézet. E-mail: zsombor.csata@ubbcluj.ro

I. BEVEZETŐ

A társadalmi tőke a társadalmi jólét és az életminőség lényeges összetevője, számos korábbi vizsgálat igazolja, hogy nemcsak a gazdasági hozadéka miatt fontos erőforrás, hanem önmagában is, mint a társas hajlam kifejeződése, az egészséges szociális környezet egyik jellemzője. Tágabb értelemben azokat a hálózatokat, normákat és bizalmi viszonyokat jelenti, amelyek egyrészt segítik a társadalmi integrációt, kohéziót teremtenek, másrészt pedig megolajozzák az emberek közötti együttműködést, és elősegítik a közös cselekvést, ezáltal hozzáférést biztosítanak más, anyagi és humán természetű erőforrásokhoz. A társadalmi tőke tehát egyszerre járul hozzá a társadalmi intézmények jobb működéséhez, de a gazdasági fejlődéshez, az emberek és közösségek jólétének növeléséhez is.

Etnikai-nyelvi kisebbségek esetében a társadalmi tőkének további különös jelentősége van. Egyrészt védelmet nyújthat a rendszerszintű kihívásokkal – például a diszkriminációval és az egyenlőtlenségekkel – szemben azáltal, hogy a közösségi kapcsolatokat, hálózatokat erőforrásként használja, ezáltal pedig valamiféle komparatív (verseny)előnyhöz segíti a kisebbség tagjait. Ez konkrétabban arra vonatkozik, hogy a sűrűbbre szőtt kapcsolatok, a közös hagyományok, szokásrend, kultúra (vagy éppen a többség általi szorongatottság kollektív megélése) mentén a kisebbség tagjai között nagyobb társadalmi kohézió alakulhat ki, erőteljesebb „korlátozott” szolidaritás (Portes, 1998). Az „összetartó” (bonding) társadalmi tőkeként is ismert erőforrás egyfajta „kikényszeríthető” bizalmat teremt, ami miatt a csoporton belül olcsóbbá válik a gazdaság intézményi működtetése, jobb eséllyel megvalósíthatóak a közösségi beruházások, hatékonyabb lehet a közjavakkal történő gazdálkodás, stb. A túlzottan erős korlátozott szolidaritásnak azonban negatív következményei is lehetnek, hiszen fennáll a veszélye annak, hogy a kapcsolatok túlságosan bensőségesekké válnak, nem jönnek létre kifele mutató, hídjellegű kötések, ami a kisebbségi gazdaság enklavizációjához és lemaradásához vezethet. Mi több, ha az etnikumok között krónikusan alacsony az interakciósűrűség, annak össztársadalmi szinten komoly dezintegrációs hatása is lehet, hozzájárulhat az előítéletesség és a rasszizmus növekedéséhez, ami legitimációs alapot teremthet komolyabb politikai konfliktusok, de akár a nyílt etnikai agresszió, polgárháborúk kialakulásához is.

Másrésről viszont a kisebbségek általában jól pozicionáltak a kultúrák közötti (gazdasági) kapcsolatépítésben. Könnyebben híd- vagy brókerszerepbe kerülhetnek, melynek számos előnye van: több és változatosabb, gazdaságilag hasznos, ún. gyenge kötést, kapcsolatot ápolhatnak, melyeken keresztül értékes piaci információk és lehetőségek birtokába juthatnak (Granovetter, 1973); mediátori-integratív funkciókat láthatnak el; erőforrásokat tudnak lehívni mindkét oldalról (Burt, 1992); hozzájárulhatnak az etnikailag homogén régiók, országok közötti kereskedelem élénkítéséhez (Alesina & La Ferrara, 2005). Ezek a kapcsolatok – melyeket más szerzők „összekötő” (bridging) társadalmi tőkének is neveznek (Putnam, 2000) – hozzájárulnak a gazdaság fejlődése szempontjából az egyik legfontosabb közjószág, az általános bizalom megteremtéséhez is. Ahol pedig bizalom van, ott lényegesen olcsóbb a csere és a munka irányítása, kevesebbet kell költeni fegyelmezésre, ellenőrzésre, kikényszerítésre, a szerződések betartatására, a gazdasági devianciák büntetésére stb. Az így megspórolt tranzakciós költségeket tehát produktívabb beruházásokra, innovációra, jóléti programokra lehet fordítani. Ezek a kapcsolatok tehát rendkívül fontosak a gazdaság további fejlődése és integrációja szempontjából,

arról nem is beszélve, hogy egy bizalom és konszenzusok mentén integrált társadalomban egyszerűen jobb, kellemesebb, biztonságosabb élni.

Granovetter (1995) megállapítása ezeknek az erőforrásoknak a használatával kapcsolatban az, hogy a kisebbségi közösségeknek sem a túlzottan nagy, sem a túlzottan alacsony belső szolidaritás nem előnyös az üzleti, gazdasági, jóléti fejlődés szempontjából. Ahhoz, hogy sikeresek legyenek, meg kell találniuk a finom egyensúlyt abban, ahogyan rá-, illetve lekapcsolódnak a többség hálózati struktúráiról és erkölcsi-normatív szabályrendszeréről („a balance of coupling and decoupling”).

Kiemelt fontossága és jelentősége ellenére a kisebbségi magyarok körében nagyon kevés szociológiai vizsgálat foglalkozott a társadalmi tőke eredetével, megnyilvánulási formáival és hatásaival, pedig három évtized telt el a téma kilencvenes évekbeli nemzetközi felfutása óta.² A kivételek közé tartoznak azok a vizsgálatok, amelyek fókuszáltabban (Veres, 2007; Kovály, 2024) vagy érintőlegesen (Veres, 2005) a társadalmi tőke egyik komponensének, a kapcsolatoknak a társadalmi és etnikai rétegzettségével, illetve gazdasági-jóléti hatásaival foglalkoznak. Ugyanígy fontos viszonyítási alapot jelentenek azok az elemzések is, amelyekben a bizalom egyes jelentésváltozatai ill. megnyilvánulási formái megjelennek (Zsigmond & Papp Z., 2022).

Ennek az elemzésnek közvetlen előzményét viszont az az erdélyi magyarokra vonatkozó tanulmány jelenti (Csata, 2020), amely a társadalmi tőkének e két fontos összetevőjét – a kapcsolatokat (strukturális társadalmi tőke) és a bizalmat (kognitív társadalmi tőke) – egyszerre vizsgálja, kitér ezek összefüggéseire, mélyebb társadalmi beágyazottságára, valamint az etnikailag szegmentált jellegére. Jelen elemzés két vonatkozásban bővíti a korábban leírtakat: egyrészt Erdély mellett a Kárpát-medence többi, magyarok által lakott régióját is bevonja a vizsgálatba (és összehasonlíttja őket), másrészt pedig egy cizelláltabb elméleti és empirikus modell alapján árnyaltabban ragadja meg és ábrázolja a társadalmi tőke említett dimenzióit.

Az elemzéshez a 2018–19-ben zajlott Életminőség és jólét c. kérdőíves kutatás eredményeit használjuk fel, melynek keretében összesen 4200, magát magyarnak valló személyt kérdeztek Magyarországon és a négy legnagyobb, határon túli magyarok által lakott régióban (Erdély, Felvidék, Vajdaság és Kárpátalja) – őket rétegzett, véletlen mintavételi eljárással választották ki.³ A módszertani eszköz olyan kérdőív volt, ahol a szokványos szociodemográfiai jellemzők mellett az életminőség és a jólét dimenzióinak és társadalmi meghatározóinak jelentős része helyet kapott – köztük a társadalmi tőke indikátorai is.

2 Azóta már a társadalmi tőke kutatása – mint az új gazdaságyszociológiai vizsgálatok egykori zászlóshajója – veszített a régi lendületéből, lecsengeni látszik az a posztmodern optimizmus, ami a társadalmi tőke fejlesztésében látta a globális társadalmi problémák megoldásának a hiányzó eszközét (Füzér et al., 2006).

3 A kutatást a Nemzetstratégiai Kutatóintézet végezte. Mivel kisebbségi mintán a véletlenszerűség szokványos garantálásának a lehetőségei korlátozottabbak, szórványvidékeken egy ún. javított, vagy szisztematikus kvótás eljárást alkalmaztak. Az öt regionális almintá nemek, korcsoportok, iskolai végzettség és belső régiók szerint az egyénekre (és nem a háztartásokra) reprezentatív. A pontos regionális elemszámok, zárójelben a becslést mérési hibákkal: Magyarország – 1018 fő (+/-3,1%), Erdély – 1010 fő (+/-3,1%), Felvidék – 800 fő (+/-3,5%), Vajdaság – 800 fő (+/-3,5%), Kárpátalja – 605 fő (+/-4%).

A tanulmány szerkezetét illetően először bemutatjuk, hogy ebben a kutatásban, hogy nézett ki az említett elméleti modell, illetve hogyan operacionalizáltuk a társadalmi tőkét. Ezt követően a tanulmány empirikus részében először a kapcsolatok típusainak (erős és gyenge kötések, rokonszenvi és funkcionális kapcsolatok) regionális különbségeit elemezzük, majd az összetartó (bonding) és az összekötő (bridging) kapcsolatok mentén az etnikai vonatkozásokat is megvizsgáljuk. Ezután a társadalmi tőke kognitív dimenziójával, a bizalom különböző változataival és társadalmi meghatározóival foglalkozunk. Végül összegezzük az eredményeket, különös hangsúlyt fektetve a strukturális és kognitív dimenziók kölcsönhatásaira, és felvillantjuk azokat a kihívásokat, amelyek a kisebbségi magyarok társadalmi tőkéjének a további vizsgálata során megoldásra várnak.

Az elemzés során a fókusz mindvégig a Magyarország határain kívül élő, kisebbségi magyarokon van, de referenciaként vagy kontrolljelleggel a magyarországiakra vonatkozó adatokat is módszeresen használjuk.

2. A TÁRSADALMI TŐKE EMPIRIKUS MODELLJE ÉS ÖSSZETEVŐINEK MÉRÉSE EBBEN A VIZSGÁLATBAN

A társadalmi tőke konceptualizálásának és mérésének könyvtárnyi a szakirodalma,⁴ ráadásul a mi esetünkben ez a feladat még összetettebb. Mivel kisebbségi csoportokról van szó, a társadalmi tőke egy további dimenzióval bővül. Nem hagyható figyelmen kívül ugyanis – még gazdasági vagy jóléti vonatkozásban sem – hogy a kisebbségi magyaroknak milyen a viszonya a többségi etnikumok tagjaival: mennyire bíznak bennük és mennyire alakítanak ki kapcsolatokat velük.⁵

A társadalmi tőke etnikai-nyelvi kisebbségek sajátos helyzetéhez igazított konceptualizálásához és operacionalizálásához Lancee (2012) elemzését vesszük alapul. Ez az elemzés ugyan hollandiai és németországi bevándorlókra vonatkozik, de célkitűzéseiben, módszereiben és adatigényében a leginkább hasonlított a mi szándékainkhoz – ráadásul a szakirodalomnak egy kitűnően fókuszált áttekintését is adja. Akárcsak a korábbi elemzéseinkben (Csata, 2015; 2020), az etnicitást Lancee is egy erőforrásnak tekinti, az etnikailag homogén és heterogén kapcsolatok (társadalmi tőke) és a nyelvi kompetenciák (humán tőke) hatását vizsgálja az egyének munkaerőpiaci teljesítményére (munkanélküliségi kockázat, munkahelyi státus és jövedelem).⁶ A „bonding” (összetartó) és a „bridging” (összekötő) tőkefajtákat nagyjából az etnikumokon belüli, illetve az etnikumok közötti kapcsolatoknak felelteti meg. Mivel az etnikai kisebbség és a többség egyaránt birtokolhatnak az egyén munkaerőpiaci sikere szempontjából hasznos erőforrásokat, a bonding nem kizárólag a „boldogulást” (get by) és a bridging nem mindig a

4 A magyar nyelvű irodalomban a kutatásunk szempontjából különösen inspiratívak voltak: Utasi, 2002; Orbán & Szántó, 2005; Kuczi & Tóth, 2012; Sik, 2012; Boda, 2016.

5 A társadalmi tőke és a gazdaság/jólét összefüggéseiről az erdélyi magyarok vonatkozásában lásd Csata, 2020.

6 Hogy egyéni vagy közösségi erőforrásként tekintünk a társadalmi tőkére, annak most másodlagos jelentősége van, ebben az elemzésben ezt a vonatkozást nem tárgyaljuk.

„haladást” (get ahead) segíti, mint ahogy azt gyakran feltételezik (Narayan, 1999; Orbán & Szántó, 2005). Lancee mindkét változat esetében különbséget tesz a társadalmi tőke strukturális és kognitív összetevői között. Az előbbiek magukat a kapcsolatokat, „huzalokat” (wires) jelentik, azok kiterjedtségét és intenzitását, utóbbiak pedig a „csomópontokat”, olyan értékeket, mint a kölcsönös támogatás és a bizalom, amelyek megkönnyítik az erőforrások cseréjét egy mikrotársadalmi kontextusban (Lancee, 2012: p. 18).

A bonding társadalmi tőke tehát egyrészt sűrűre szőtt, személyes kapcsolatokat, másrészt erős személyközi bizalmat (thick trust) takar. A bridging ezzel szemben „strukturális lyukakban” (Burt, 1992) létrejövő ritkább és lazább kötéseket jelent, amelyek viszont összekötik a „disszimiláns másokat”, a különböző szocioökonómiai kategóriák mentén kialakult kisvilágokat (osztály, korcsoportok, etnikum stb.). Kognitív összetevője a „thin trust”, amely nem annyira a személyekbe, hanem a modern társadalom intézményeibe vetett bizalomnak, és a durkheimi értelemben vett organikus szolidaritásnak feleltethető meg.

Ebben a vizsgálatban a társadalmi tőkefajták Lancee-féle modelljét szükségesnek láttuk tovább bővíteni, kétféle vonatkozásban is. Először: a klasszikus granovetteri definíció mentén a modellünkbe beemeljük az „erős” és a „gyenge” kötéseket is (Granovetter, 1973). Némileg leegyszerűsítve az „erős” kötéseknek a családi, a „gyenge” kapcsolatoknak pedig a családon kívülről mozgósítható nexusokat tekintjük. Másodszor: a társadalmi tőke kapcsolati/strukturális dimenziójában még egy további árnyalást is beviszünk: elsősorban Mérei (1998) alapján különbséget teszünk a rokonszenvi és funkcionális/instrumentális kapcsolatok között.

A fentiek értelmében a társadalmi tőkének a vizsgálatunkban használt modelljét az 1. táblázat foglalja össze:

1. táblázat. Az egyéni társadalmi tőke összetevői a kisebbségi magyaroknál

Table 1. Components of Individual Social Capital Among Minority Hungarians

összetevők	típusok	erős		gyenge	
strukturális (kapcsolatok)	bridging	többségi családi kapcsolatok		családon kívüli többségi kapcsolatok	
		rokonszenvi	funkcionális	rokonszenvi	funkcionális
	bonding	magyar családi kapcsolatok		családon kívüli magyar kapcsolatok	
		rokonszenvi	funkcionális	rokonszenvi	funkcionális
kognitív (bizalom)	bridging	bizalom a családban (etnikailag vegyes családokban)		általánosított bizalom, bizalom a többségi etnikum tagjaiban	
	bonding	bizalom a családban (magyar családokban)		bizalom a magyarokban	

A társadalmi tőke *strukturális összetevőjét, a kapcsolatokat* – a szakirodalomban „névgenerátor” módszerként is ismert – hálózati kérdéssoron keresztül mértük, amely arra kérdezett rá, hogy az alanyok a különböző élethelyzetekben számíthatnak-e más emberek segítségére, illetve vannak-e körülöttük olyan személyek, akikkel barátkozni szoktak, társas tevékenységben közösen részt vesznek (Mardsen, 2005; McPherson et al., 2006; Smith et al., 2014, erdélyi alkalmazásban Veres, 2005). Összesen négy hipotetikus helyzetben kérdeztünk rá arra, hogy igénybe

szokta-e venni más emberek segítségét, szokott-e bizalmas dolgokról beszélni, illetve társaságban összejárni másokkal.⁷ Ezek közül egy az emocionális (személyes, bizalmas dolgokról való beszélgetés), egy a társas-szociális (összejárás) és kettő az instrumentális funkciójú (pénzkölcsön, illetve hivatalos ügyekben történő segítségnyújtás) kapcsolatokra vonatkozik. Az iménti kategorizálás szerint az első kettőt rokonszenvi, utóbbi kettőt pedig funkcionális/instrumentális kapcsolatoknak tekintjük. Mindegyik hipotetikus szituációhoz három-három személyt lehetett felsorolni, ennek megfelelően a kapcsolatok száma 0 és 12 között változhatott. A kérdőívben rögzítettük a kapcsolatszemélyek státuszát (családtag/elsőfokú rokon, más rokon, szomszéd, barát, ismerős), nemét, életkorát, végzettségét és nemzetiségét. Az 1. táblázatban bemutatott modell alapján a kapcsolatszemély státuszára és nemzetiségére (etnikumára) vonatkozó adatokat dolgoztuk fel.

A társadalmi tőke *kognitív dimenzióját* a személyközi bizalomra vonatkozó kérdésekkel vizsgáltuk. Az ún. általános(-ított, generalizált) bizalmat a „Mennyire bízik általában az emberekben?“, a többségi ill. saját etnikumú személyekkel kapcsolatos bizalmat pedig a „Mennyire bízik a magyarokban, románokban, szlovákokban stb.” kérdések alapján mértük.⁸

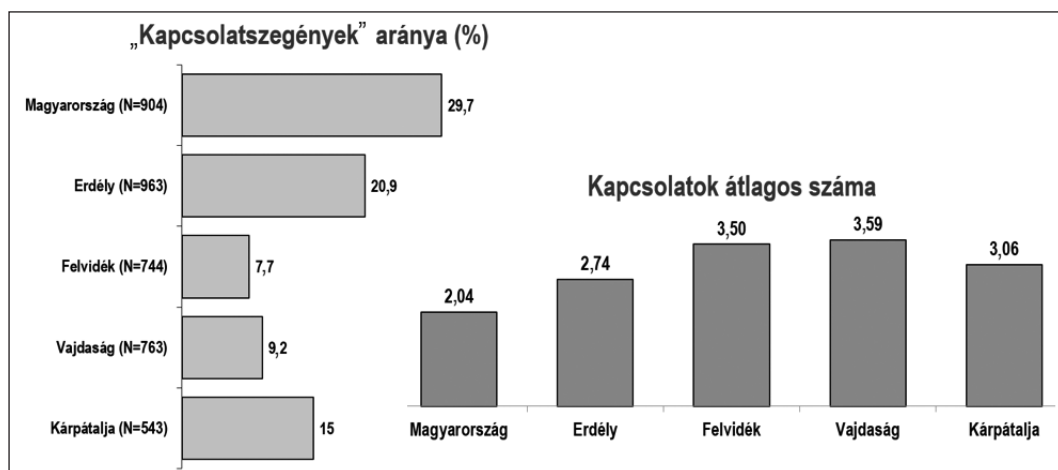
3. STRUKTURÁLIS TÁRSADALMI TŐKE: A KAPCSOLATOK

3.1. A kapcsolatok száma és annak társadalmi meghatározói

Az strukturális társadalmi tőkével kapcsolatos eredmények azt mutatják, hogy a Kárpát-medencei magyarok körében a magyarországiak a leginkább *kapcsolatszegények*, 30 százalékuk egyik szituációban sem említette, hogy lennének olyan személyek a környezetében, akikkel ezekben az élethelyzetekben kapcsolatban lenne. Ez az állapot Erdélyben a magyar felnőttek 21, Kárpát-alján 15, a Vajdaságban 10, Felvidéken pedig 8%-át érinti (1. ábra). A régiók közötti sorrend ugyanaz akkor is, ha az említett kapcsolatok számát vizsgáljuk: míg Magyarországon átlagban csupán 2 személyt említettek a kérdésekre válaszolva, Felvidéken és Vajdaságban ez 3,5 körülire tehető.

7 Ezek az alábbiak voltak: 1. „A közvetlen családtagjain kívül (akikkel egy háztartásban él) szokott-e Ön időnként egészen személyes, bizalmas dolgokról, problémákról elbeszélgetni valakivel (nagyobb változások az életben, párkapcsolati problémák, mélyebb lelki gondok stb.)?”, 2. „Van-e olyan személy, vannak-e olyan személyek, akikkel közösen eljárnak szórakozni (bárokba, kirándulni, színházba, sporteseményekre stb.)?”, 3. „Tegyük fel, hirtelen pénzre lenne szüksége. Vannak-e olyanok, akiktől ilyenkor kölcsönkérne?”, 4. „Az embernek gyakran van szüksége tanácsra, segítségre fontos intézni valókban, hivatalos ügyekben. Ha Ön ilyen helyzetbe kerül, van olyan személy (vagy személyek), akiknek a segítségére számíthat?”

8 A bizalomra vonatkozó kérdéseket egy négyfokú Likert-skálán mértük. Válaszok: 1. egyáltalán nem bízik meg bennük, 2. nem nagyon bízik meg bennük, 3. inkább megbízik bennük, 4. teljesen megbízik bennük.

1. ábra. *Strukturális társadalmi tőke: a kapcsolatok*
 Figure 1. *Structural Social Capital: Relationships*

Megvizsgáltuk, hogy milyen tényezők magyarázzák a kapcsolatok számát. Ehhez lineáris regressziót használtunk (OLS), ahol bemeneti változóként első lépésben az egyéni szocio-demográfiai jellemzőket vontuk be az elemzésbe (2. táblázat). Általánosan kijelenthető, hogy a kapcsolatok száma a végzettséggel együtt nő, és a házasság a kapcsolatok beszűkülésével jár: a nőtlenek/hajadonok kapcsolatai kiterjedtebbek, mint azoké, akik családban/élettárral vagy házasságot követően egyedül élnek (özvegyek, elváltak, külön élnek). A kapcsolatok száma a kor előrehaladtával csökken. A nyugdíjazás a kapcsolatok leépülésével is jár, még úgy is, hogy a kor hatását kontroll alatt tartjuk. A munkanélküliség és a gazdasági inaktivitás is negatívan hat a kapcsolatok számára. A modernizációs tézis szerint a városi lakóhely általában nagyobb individualizációval, az interakciók formalizálódásával – általában a személyesebb kapcsolatok leépülésével jár. Másrésről pedig nagyobb az interakciósűrűség a funkcionális/instrumentális kapcsolatok dimenziójában. Ennek kapcsán régióként eltérő mintázatokat látunk: Felvidéken és a Vajdaságban az összefüggés nem szignifikáns, Erdélyben a vidékiek, Magyarországon és Kárpátalján a városiak számoltak be több kapcsolatról. Nemek szerint mindenütt a nők tartanak fenn szélesebb kapcsolathálózatot, az összefüggés azonban csak Erdélyben és Kárpátalján szignifikáns. A modellek a kapcsolatok varianciájának csupán 13-14 százalékát magyarázzák, Erdélyben és a Vajdaságban ennél is kevesebbet (10%).

2. táblázat. *A kapcsolatok számának a meghatározói (standardizált lineáris regressziós együtthatók)*

Table 2. *Determinants of the Number of Connections (Standardized Linear Regression Coefficients)*

	Magyarország	Erdély	Felvidék	Vajdaság	Kárpátalja
férfi	-0,029	-0,135‡	-0,044	-0,069	-0,144†
középkorú	-0,067	-0,090	-0,082	-0,09	-0,118*
idős	-0,217‡	-0,073	-0,190†	-0,127*	-0,294‡
középiskolai végzettségű	0,077*	0,109†	-0,024	0,125†	0,173†
felsőfokú végzettségű	0,212‡	0,205‡	0,028	0,129‡	0,161†
családos vagy élettárral él	-0,246‡	-0,159‡	-0,104*	-0,259‡	-0,162†
egyedül él (özvegy, elvált, külön él)	-0,206‡	-0,129†	-0,079	-0,142†	-0,075*
aktivitás: nyugdíjas	0,055	-0,101*	-0,102*	-0,012	0,083
aktivitás: munkanélküli	-0,058*	-0,016	-0,145‡	-0,072*	-0,036
aktivitás: egyéb inaktív (gyes, tanuló, htb.)	-0,044	-0,037	0,15‡	0,041	0,018
városban lakik	0,116‡	-0,074*	-0,027	0,014	0,125†
R ²	0,134	0,098	0,143	0,099	0,135
N	892	953	739	759	542

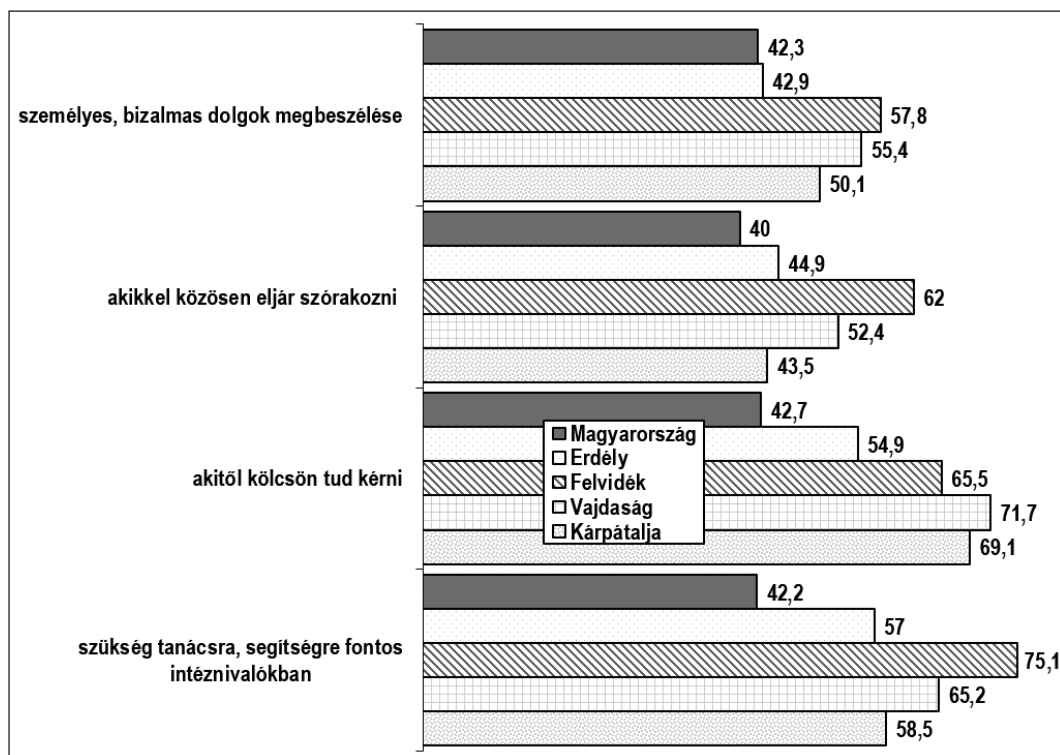
Jelmagyarázat: szürkével jelzett cellák: szignifikáns kapcsolat, * $p \leq 0.05$; † $p \leq 0.01$; ‡ $p \leq 0.001$. Referenciakategóriák: nő, fiatal (18–34 év közötti), alpfokú végzettségű, nőtlen/hajadon (egyedül él), gazdaságilag aktív, falun lakik.

3.2. Kapcsolattípusok: erős és gyenge kötések, rokonszenvi és funkcionális (instrumentális) kapcsolatok

Egy következő lépésben a *gyenge kötések* régiónkénti átlagát és arányát hasonlítottuk össze (3. táblázat). Emlékeztetésképpen: az erős kötések alatt a családi (elsőfokú rokon), a gyenge kötések alatt pedig a távolabbi rokoni, baráti, ismerősi viszonyokat értjük. Az elemzés során kiderült, hogy mindegyik régióban 70% feletti azoknak az aránya, akiknek a családjukon kívül is vannak olyan kapcsolataik, amelyekre számíthatnak, ha segítségre van szükségük, vagy akikkel barátkozni szoktak, társas tevékenységben közösen részt vesznek. Ez az arány a Kárpátalján a legmagasabb (83%) és Erdélyben a legalacsonyabb (72%). Az összes kapcsolaton belül a gyenge kötések aránya ugyanúgy Kárpátalján a legnagyobb (64%) és Erdélyben a legkisebb (53,4%), a felvidéki és a vajdasági eredmények inkább a kárpátaljaihoz állnak közelebb.

3. táblázat. Az erős és gyenge kötések előfordulási aránya és átlaga a kisebbségi magyarok körében
Table 3. Prevalence and Average Number of Strong and Weak Ties Among Minority Hungarians

	Erdély	Felvidék	Vajdaság	Kárpátalja
kapcsolatok előfordulási aránya és átlaga				
van kapcsolata (%)	79,1	92,3	90,8	85
kapcsolatok száma (átlag)	2,74	3,50	3,59	3,06
erős kötések előfordulási aránya és átlaga				
van kapcsolata a családon belül (%)	68,4	65,8	63,3	62,1
családon belüli kapcsolatok aránya (%)	46,5	44,6	38,5	36,2
családi kapcsolatok száma (átlag)	1,55	2	2,3	1,99
gyenge kötések előfordulási aránya és átlaga				
van kapcsolata a családon kívül (%)	71,8	79,7	82,7	83,0
családon kívüli kapcsolatok aránya (%)	53,5	55,4	61,5	63,8
családon kívüli kapcsolatok száma (átlag)	1,57	1,90	2,22	2,02

2. ábra. Kapcsolattípusok előfordulási aránya régióként
(rokonszenvi és funkcionális kapcsolatok) (%)

Figure 2. Regional Differences in the Prevalence of Different Connection Types
(Affiliative and Functional Connections) (%)

Mindegyik régióban jellemző, hogy a kapcsolatok között *ritkábbak a személyesebb és gyakoribbak a funkcionális tartalmú kötések*. A kisebbségi magyarok nagyobb arányban említettek olyan személyeket, akiktől pénzt tudnak kölcsönkérni, vagy számíthatnak a segítségükre, ha ügyintézésről van szó, mint olyanokat, akikkel a személyes dolgaikat megbeszélik vagy akikkel közösen eljárnak szórakozni (2. ábra). Ennek aligha lehet köze a kisebbségi léthelyzethez: valószínű magyarázata egyrészt az, hogy szélesebb és változatosabb az a szükségletrepertoár, amit funkcionális/instrumentális kapcsolatok mentén kell kielégíteni, másrészt pedig a rokonszeri kapcsolatok fenntartása több erőfeszítést, rendszeresebb törődést igényel.

A kérdőívben szereplő élethelyzetekre külön-külön megvizsgáltuk, hogy milyen tényezők magyarázzák a kapcsolatok meglétét vagy hiányát (ld. 8–11. táblázatok a mellékletben). A modellekben ugyanazokat a prediktorokat használtuk, mint amikor a kötések számát becsültük a 2. táblázatban. Ezekből kiderült, hogy a legnagyobb mértékben azoknak a kapcsolatoknak a meglétét magyarázzák, amelyek a *közös szórakozásról, kikapcsolódásról* szólnak (a determinációs együtthatók ezekben a modellekben a legmagasabbak, 0,239 és 0,380 között változnak, ld. 9. táblázat). A legnagyobb hatása a végzettségnek van: egy diplomásnak Erdélyben például ötszörös, Kárpátalján háromszoros az esélye arra, hogy olyan barátai legyenek, akikkel kirándulni, étterembe, sporteseményekre stb. jár – szemben azzal, akinek csak alapfokú végzettsége van. Ezeknek a kapcsolatoknak a száma a korral csökken, még úgy is, hogy a gazdasági aktivitás hatását kiszűrjük: a nyugdíjazás önmagában is ezeknek a kapcsolatoknak a ritkulásával jár. A nőtlenekhez/hajadonokhoz képest a házasok, az elváltak és az özvegyek szintén kevesebb olyan barátot és ismerőst soroltak fel, akikkel társas eseményeken vesznek részt. Erdélyben és Kárpátalján a lakóhely szerepe is jelentős: a városiak nagyobb arányban említettek ilyen kapcsolatokat. Végül mindegyik régióban intenzívebb ezeknek a viszonyoknak a fenntartása azok körében, akiknek magasabb a jövedelmük – ami azt jelzi, hogy a rendszeres kikapcsolódásnak, szórakozásnak az anyagi vonatkozásai sem elhanyagolhatóak.

Az előrejelzés pontossága szerinti sorrendben a következő élethelyzet arra vonatkozott, hogy a környezetében van-e olyan személy, akivel a *személyes, bizalmas problémáit* meg tudja beszélni. A bevont tényezők az előző helyzethez képest lényegesen kevesebbet magyaráznak (a determinációs együttható 0,110 és 0,215 között változik). Itt a legnagyobb hatása a nemnek van: a nők gyakrabban alakítanak ki és tartanak fenn személyesebb, bizalmi kapcsolatokat. Lakóhely szerint a városiak, kor szerint pedig fiatalabbak említettek ilyen személyeket – ezek az összefüggések viszont nem mindegyik régióban szignifikánsak. A felvidékiek kivételével pozitív hatása van a magasabb végzettségnek is, valamint a magasabb jövedelemnek (Kárpátalja) és a családalapítás előtti állapotnak (Felvidék).

A rokonszeri viszonyokhoz képest a funkcionális-instrumentális kapcsolatok kevésbé függenek a felsorolt tényezőktől. Azzal a kérdéssel, hogy van-e olyan személy a környezetében, akitől *pénzt kérhet*, kevesebb olyan összefüggést találtunk, amelyek mindegyik régióra igazak, bár a tendenciák hasonlóak. Ritkábban említettek ilyen barátot, ismerőst a férfiak, az idősebbek, az alacsonyabb iskolai végzettségűek, az inaktívak és azok, akiknek rosszabb a jövedelmi helyzete. A lakóhely szerepe nem egyértelmű: Erdélyben inkább a vidékiek számíthatnak ilyen segítségre, másutt a kapcsolat nem szignifikáns. Hasonló mintázat rajzolódik ki a másik funkcionális viszonyra vonatkozó kérdésben is (*segítség hivatalos ügyek intézésében*), azzal a különbséggel, hogy a városi lakóhely több régióban bizonyul hátránynak. A magasabb végzettség, a

fiatalabb életkor viszont előnyt jelent, csakúgy, mint a magasabb jövedelem. A nők és a nyugdíjasok szintén gyakrabban említettek ilyen kapcsolatokat. Utóbbi annak is a jele, hogy ezekben a funkcionális viszonyokban a segítségre való érdemesség szintén szerepet játszik abban, hogy kik számíthatnak ilyen típusú támogatásra. A funkcionális kapcsolatoknak a megléte tehát egyszerre függ össze a rászorultsággal és azokkal az erőforrásokkal, amelyek lehetővé teszik a segítség viszonzását – utóbbinak viszont határozottan nagyobb jelentősége van abban, hogy létrejön-e és fennmarad-e egy ilyen kapcsolat. A rászorultság és az erőforrások megléte viszont ritkábban jár együtt, sőt, ezek a hatások egymást kiolthatják, ami magyarázat lehet arra is, hogy miért alacsonyabb a modelljeink magyarázóereje a funkcionális kapcsolatok esetében.

Végül a régiók közötti különbségek kapcsán meg kell jegyezni, hogy a kapcsolatok meglétét ezekkel a tényezőkkel a legjobban Kárpátalján sikerült megbecsülni, tehát a strukturális társadalmi tőke társadalmi differenciáltsága itt a legjobban leírható. Mindegyik régióra igaz viszont az, hogy a kutatásban vizsgált kapcsolati erőforrásokkal leginkább a magasabb végzettségűek, a fiatalok, a nők, a gazdaságilag aktívak és azok rendelkeznek, akiknek jobb a jövedelmi helyzetük.

3.3. A kapcsolatok etnikai dimenziója: összetartó (bonding) vagy összekötő (bridging) kapcsolatok

A korábbi meghatározás szerint a kisebbségi magyarok esetében a strukturális dimenzióban – némi leegyszerűsítéssel – összetartó (bonding) társadalmi tőkének az etnikailag homogén, magyar kapcsolatokat, összekötő (bridging) társadalmi tőkének pedig a többségi etnikum tagjaival kialakított kapcsolati erőforrásokat tekintettük.

4. táblázat. Az összetartó (bonding, etnikailag homogén) és az összekötő (bridging) kapcsolatok átlaga és aránya a kisebbségi magyarok körében⁹

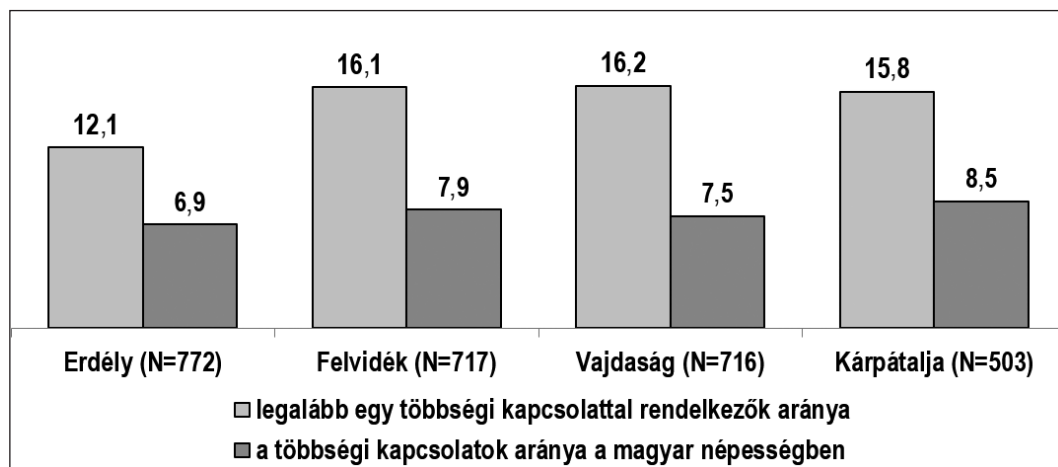
Table 4. Average and Proportion of Bonding (Ethnically Homogeneous) and Bridging Connections Among Minority Hungarians

	Erdély	Felvidék	Vajdaság	Kárpátalja
kapcsolatok száma (átlag)	2,74	3,50	3,59	3,06
magyar kapcsolatok száma (átlag)	1,83	2,27	2,4	1,95
többségi kapcsolatok száma (átlag)	0,25	0,30	0,29	0,30
többségi kapcsolatok aránya (%)	6,9	7,9	7,5	8,5
van kapcsolata a többségi etnikummal (%)	12,1	16,1	16,3	15,8

A kisebbségi magyarok kapcsolatainak nagytöbbsége *etnikailag homogén kapcsolat*. Mindenütt nagyon alacsony azoknak a kötéseknek az aránya, amelyeket a többségi nemzet tagjaival alakítanak ki: Erdélyben ez az összes említett kapcsolat mindössze 7%-át, a Vajdaságban, Felvi-

⁹ A szemfüles olvasónak feltűnhet, hogy a táblázatban a magyar és a többségi kapcsolatok számának átlaga együtt nem adja ki a kapcsolatok teljes számának átlagát. A különbség oka, hogy sok esetben a válaszadók nem adták meg a nexus nemzetiségét.

déken és Kárpátalján pedig 8-8%-át teszik ki (4. táblázat, 3. ábra). Azoknak a személyeknek az aránya, akik a felsorolt élethelyzetekben többségi etnikumú személyeket (is) említettek, Erdélyben csupán 12 százalék, a többi régióban pedig 16 százalék. A kisebbségi magyarok több mint négyötödének tehát – legalábbis a kérdéssor által indukált önbevallás szerint – nincs használható román/szlovák/szerb/ukrán kapcsolata. Mindez annak ellenére van így, hogy ennél jóval nagyobb hányaduk él kisebbségben a saját településén.¹⁰

3. ábra. Többségi (román, szlovák stb.) kapcsolatok (%)

Figure 3. Connections with Members of the Majority (Romanian, Slovak, etc.) (%)

Megvizsgáltuk azt is, hogy milyen tényezők valószínűsítik, hogy valakinek a többségi etnikum tagjával kialakított, összekötő (bridging) típusú kapcsolata van (5. táblázat). Ebben a vonatkozásban a korábban már ismertetett egyéni erőforrások és szociodemográfiai jellemzők – ceteris paribus – szinte egyáltalán nem magyaráznak. Például meglepő módon az alacsonyabb végzettségűeknek nagyobb az esélyük arra, hogy kapcsolatuk legyen egy románnal/szlovákkal/szerbvel, ezek a különbségek viszont nem szignifikánsak. Egyedül a többségi nyelvnek a jobb ismerete segít az etnikai-nyelvi határok átlépésében – ami viszont egyszerre lehet oka és következménye is annak, hogy valakinek román, ill. szlovák stb. rokonai, barátai, ismerősei vannak. A kor egyedül Kárpátalján számít: az idősebbek kevesebb ukrán kapcsolatot említettek, mint a fiatalabbak. Amint az várható volt, a kontextuális tényezők közül a település etnikai összetétele (mindenütt) és a magyarok településenkénti száma (Vajdaságban és Kárpátalján) – a fentiek

10 Adatokkal ugyan nem tudjuk alátámasztani, de a valóságban ennél valószínűleg nagyobb azoknak az aránya, akiknek van tartósabb kapcsolata a többségi etnikum tagjaival. A kérdőívet magyar kérdezők rögzítették, magyar nyelven, ez egy olyan keretezést adott a kérdező-kérdezett interakciónak, ami jobban valószínűsíti, hogy a névgenerátor említett kérdéseire a válaszadóknak magyar nemzetiségű személyek jutottak eszükbe.

függetlenül – befolyással van arra, hogy milyen eséllyel alakul ki egy kisebbségi magyarnak összekötő kapcsolata egy többségivel.

5. táblázat. *Van-e kapcsolata a többségi etnikumok tagjaival? (logisztikus regresszió, esélyhányadosok)*

Table 5. *Connections with Members of the Majority Ethnic Groups (Logistic Regression, Odds Ratios)*

	Erdély	Felvidék	Vajdaság	Kárpátalja
férfi	0,970	1,278	0,737	1,289
középkorú	0,764	0,686	1,062	1,252
idős	0,834	0,675	0,906	0,220*
középiskolai végzettségű	0,794	0,787	0,547*	1,617
felsőfokú végzettségű	0,669	0,857	0,584	1,435
családos vagy élettárral él	0,657	1,221	0,742	0,628
egyedül él (özvegy, elvált, külön él)	0,930	1,371	0,507	1,278
aktivitás: nyugdíjas	0,600	0,547	0,553	1,605
aktivitás: munkanélküli	1,515	0,856	0,997	0,887
aktivitás: egyéb inaktív (gyes, tanuló, htb.)	0,514	0,489	0,538	1,318
városban lakik	0,640	0,756	0,367†	0,932
jól beszél a tituláris nyelvet	3,017†	2,685†	2,286*	3,422†
jól beszél az angolt	0,812	1,337	1,195	0,370
magyarok aránya a településen	0,974‡	0,984*	0,967‡	0,975†
magyarok száma a településen	1	1	1*	1*
Nagelkerke R ²	0,166	0,097	0,180	0,282
N	756	692	706	416

Jelmagyarázat: szürkével jelzett cellák: szignifikáns kapcsolat, * $p \leq 0.05$; † $p \leq 0.01$; ‡ $p \leq 0.001$. Referenciakategóriák: nő, fiatal (18–34 év közötti), alacsony végzettségű, nőtlen/hajadon (egyedül él), gazdaságilag aktív, falun lakik, nem beszél jól a tituláris nyelvet, ill. az angolt.

Végül megvizsgáltuk azt is, hogy a felsorolt élethelyzetek közül melyek azok, amelyek esetében a kisebbségi magyarok a leginkább átlépi az etnikai határokat. Az derült ki, hogy a rokonszerző kapcsolatok, ezen belül is a szórakozás, közös kikapcsolódás tartalmú viszonyok esetében fordul elő a leggyakrabban az, hogy olyan barátot, rokont, ismerőst említenek, akik a többségi/tituláris etnikum tagjai (6. táblázat). Meg kell jegyezni, hogy ezek az arányok sem magasak: a kapcsolatok csupán 12–15 százalékát teszik ki, a nagytöbbség tehát etnikailag homogén viszonyrendszerekben él. A kisebbségi magyarok a legkevésbé a pénzkölcsön, valamint a hivatalos ügyek rendezésében igényelt segítség esetében veszik igénybe többségi barátok, rokonok, ismerősök segítségét (7–10%). A nemzetközi diverzitásirodalomban többnyire egyetértés van abban, hogy a multi-etnikus/többnyelvű társadalmakban leginkább a közös – kiemelten gazdasági

– érdek által vezérelt instrumentális cselekvések mentén jön létre intenzívebb és tartósabb együttműködés a különböző etnikai csoportok között, és hogy ennek a társadalmi kohézió, valamint a szélesebb értelemben vett, polgári integráció szempontjából kiemelkedő jelentősége van (Baldassarri & Abascal, 2020: 369). A vizsgálatunk alapján úgy tűnik, hogy ez éppen fordítva van: a kisebbségi magyarok és a többségi etnikumok között a funkcionális/stratégiai kapcsolatok mentén kisebb az átjárás és a rokonszenvi kapcsolatok gyakoribbak. Fontos észrevenni viszont, hogy az általunk mért két funkcionális kötés esetében – bár stratégiai együttműködésről van szó – a szereplők aszimmetrikus pozícióban vannak: segítséget kérnek az ügyintézéshez kapcsolódó, valamint a pénzügyi nehézségeik leküzdésében. Ezek a kérdések tehát nem feltétlenül alkalmasak az instrumentális együttműködések modellezésére,¹¹ így arra sem, hogy a diverzitás integrációjára vonatkozóan messzemenő következtetéseket vonjunk le. A kérdés tisztázása tehát további vizsgálódást igényel.

6. táblázat. *Kapcsolat a többségi etnikum tagjaival (a kapcsolatok százalékában)*

Table 6. *Connections with Members of the Majority Ethnic Groups (as a Percentage of Total Connections)*

	Erdély	Felvidék	Vajdaság	Kárpátalja
személyes, bizalmi viszony	7,4	11,4	11,8	12,6
szórakozás, kikapcsolódás	13,1	14,5	11,5	13,3
pénzkölcsön	6,6	6,9	7,9	9,3
segítség hivatalos ügyek rendezésében	7,5	7,5	10,2	8,5

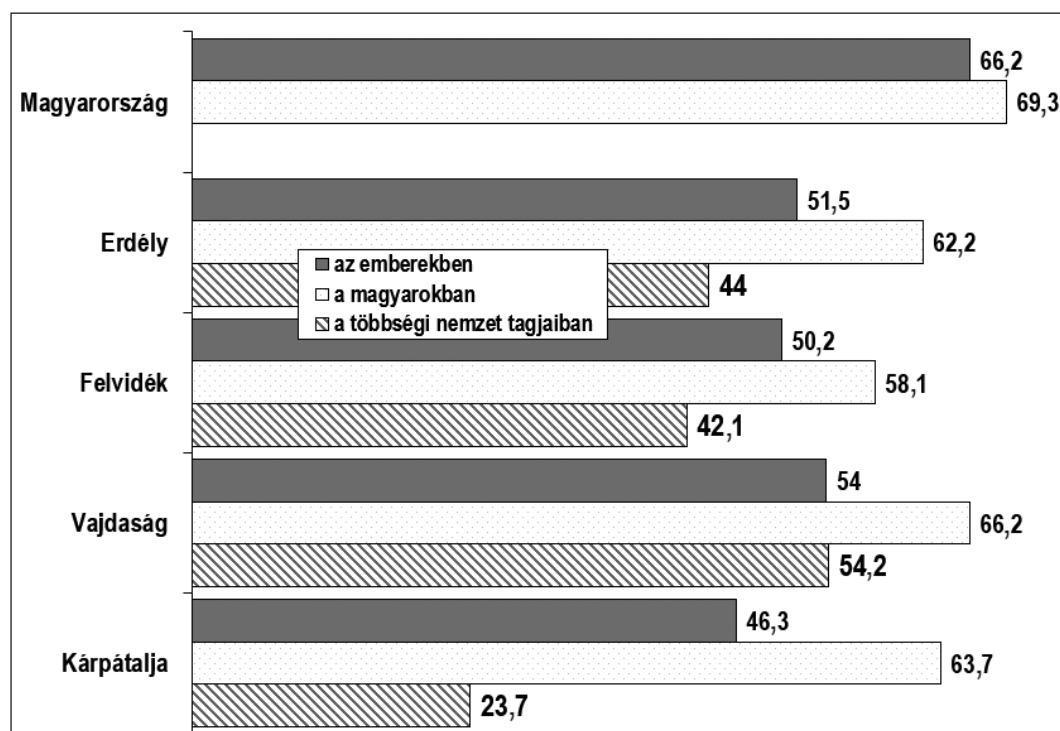
4. KOGNITÍV TÁRSADALMI TŐKE: A BIZALOM

A társadalmi tőke kognitív dimenziójában a bizalom mértékét vizsgáltuk a.) az általános másokkal, valamint a többségi etnikum tagjaival, illetve b.) a kisebbségi magyarokkal szemben. Előbbieket az összetartó (bonding), utóbbiakat az összekötő (bridging) tőke kognitív megnyilvánulásának tekintettük.

Azt találtuk, hogy a kapcsolatszegényebb Magyarországon a legmagasabb az *általános (generalizált) bizalom* szintje, a felnőtt lakosság kétharmada válaszolt pozitívan arra a kérdésre, hogy mennyire bíz meg általában az emberekben, ez az arány a többi régióban csupán 50% körüli (4. ábra). Ezek az eredmények összhangban vannak azokkal a korábbi – szinte törvényszerűnek tekinthető – szakirodalmi megállapításokkal, miszerint azokban a társadalmakban, ahol magasabb az általánosított bizalom, ritkábban alakulnak ki szorosabb kapcsolati elköteleződések, az alacsonyabb bizalmi szint viszont magasabb bizonytalansággal jár együtt, ami elől az emberek rendszerint a személyesebb, „homofílián” alapuló kapcsolatok biztonságába menekülnek (Fukuyama, 1997). Ezzel összhangban Magyarországon kívüli régiókban általában az jellemző,

¹¹ Még úgy sem, ha tudjuk, hogy ezek a viszonyok is a kölcsönösség mentén működnek hosszú távon – akkor számíthat segítségre valaki, ha maga is segít.

hogy a magyarok sokkal jobban bíznak a nemzettársaikban, mint általában az emberekben, a többségiekkel szembeni bizalom pedig még ennél is alacsonyabb. Az etnikai határok leginkább Kárpátalján jelentenek nagyon erős demarkációs vonalat (a magyarok csupán negyede említette, hogy bízik az ukránokban), de Felvidéken és Erdélyben is kisebbségben vannak azok, akik bíznak vagy inkább bíznak a szlovákokban, illetve a románokban. Vajdaságban mind az általános bizalom, mind pedig a szerbekkel szembeni bizalom magasabb a határon túli átlagnál (54-54 százalék). Ez némiképp árnyalja azt a feltételezést, hogy az etnikai csoportokat összekötő (bridging) bizalom szoros összefüggésben lenne azzal is, hogy mennyire elterjedt az adott társadalomban a korrupció, általában pedig hogyan működnek a demokrácia azon intézményei, amelyek a személytelen, polgári együttműködés biztonságát garantálják, kikényszerítik (Landa, 1994). A korrupció percepciója alapján készített rangsorban ugyanis Szerbia – Ukrajnával együtt – lényegesen rosszabb pozíciót foglal el (104.), mint Magyarország (76.), Románia (63.) és Szlovákia (47.).¹²

4. ábra. Kognitív társadalmi tőke: a bizalom – Bízok vagy inkább bízok... (%)

Figure 4. Cognitive Social Capital: Trust – Trusts or Rather Trusts... (%)

¹² Lásd a Transparency International 2023-as rangsorát: <https://www.transparency.org/en/cpi/2023>.
Letöltve: 2024.03.11.

Mindegyik régióra kijelenthető, hogy akik általában bíznak az emberekben, azok jobban bíznak a különböző etnikumok tagjaiban is. Az általános bizalom a magyarokkal szembeni bizalommal függ össze a leginkább, ami nem véletlen, hiszen a válaszadók többsége számára az „általános mások” szintén magyarok. Ennek bizonyításához megnéztük, hogy az általános bizalmat a különböző etnikumokkal szembeni bizalom milyen mértékben magyarázza. Erdélyben például az derült ki, hogy azokon a településeken, ahol a magyarok többségben vannak, az általános bizalom csak a magyarokkal szembeni bizalommal mutat összefüggést. Azokon a helyszíneken viszont, ahol a magyarok kisebbségben vannak, a többségekkel szembeni bizalom is fontos prediktora az általános bizalomnak: ha valaki bízik a románokban, annak négyszeres, ha bízik a magyarokban, akkor nyolcszoros az esélye annak, hogy általában az emberekben is bízik.

Az összekötő (bridging) tőke kognitív komponensét – az általános és a többséggel szembeni bizalom meglétét – a megszokott szociodemográfiai tényezők mentén is megvizsgáltuk, ám ezekről kiderült, hogy nagyon keveset magyaráznak (7. táblázat). Az általános bizalom esetében mindegyik régióban érvényes az, hogy az iskolázottsággal együtt nő – bár a kapcsolat nem mindegyik régióban szignifikáns. Ez összhangban van azokkal a korábbi megfigyelésekkel, miszerint a szélesebb körű tudás és a tájékozottság általában a bizonytalanság megszüntetésének az irányába hat, a magasabb végzettségűek nagyobb magabiztossággal járnak-kelnek a világban és kevésbé félnek az ismeretlentől, tehát nagyobb bizalommal viseltetnek az idegenekkel, a „disszimiláns másokkal” szemben is. Ez az összefüggés általában annál erősebb, minél jobban működnek a demokrácia intézményei, amelyek a polgári együttműködés feltételeit megteremtik (Hooghe et al., 2012). A végzettség mellett Erdélyben a legfontosabb tényező a lakosság etnikai összetétele: azokon a településeken nagyobb az általános bizalom, ahol több magyar él, és relatív értelemben is többséget képeznek. A Felvidéken ez éppen fordítva van: ahogy nő a magyarok aránya, úgy csökken az általános bizalom. Magasabb a bizalmi index továbbá a fiataloknál, azoknál, akik nem élnek tartós párkapcsolatban/házasságban, akik jól beszélik az idegen nyelveket (különösen az angolt) és a városiakkal szemben azok, akik vidéken élnek. A Vajdaságban nincs olyan tényező a felsoroltak közül, amely hatással lenne a generalizált bizalomra, Kárpátalján pedig szintén az angol nyelvtudás és az egyedülállói lét befolyásolja kedvezően az általános bizalom szintjét.

A többségi etnikum tagjaival szembeni bizalom esetén – amint az várható volt az általános bizalommal való erős korreláció miatt – hasonló mintázatok rajzolódnak ki. Erdélyben azokon a településeken bíznak inkább a románokban, ahol magasabb a magyarok aránya, a Felvidéken ennek az ellenkezője igaz. Pozitív a kapcsolat a korrallal (de csak Felvidéken és a Vajdaságban szignifikáns), a vidéki lakóhellyel (Felvidék és Vajdaság), a többségi (Felvidék és Kárpátalja), valamint az angol nyelvismerettel (Felvidék), illetve azzal is, ha valakinek vannak többségi etnikumhoz tartozó barátaí-ismerősei, akikre számíthat (Kárpátalja).

7. táblázat. Az általános bizalom (ált.) és a többségekkel szembeni bizalom (többs.) meghatározói (logisztikus regresszió, esélyhányadosok)

Table 7. Determinants of Generalized Trust and Trust Towards Members of the Ethnic Majority (Logistic Regression, Odds Ratios)

	Erdély		Felvidék		Vajdaság		Kárpátalja	
	ált.	többs.	ált.	többs.	ált.	többs.	ált.	többs.
férfi	0,954	0,615†	0,929	1,042	0,961	1,024	0,828	0,779
középkorú	1,103	1,124	1,538	1,663	1,384	1,435	0,651	0,743
idős	1,497	1,208	1,937*	2,324*	1,117	1,861*	0,469	1,092
középiskolai végzettségű	0,952	0,772	0,892	0,792	1,157	1,166	1,543	2,663*
felsőfokú végzettségű	2,052*	1,490	1,454	1,484	1,609	2,740‡	1,181	1,923
családos vagy élettárral él	0,836	0,920	0,508†	0,574*	1,013	1,291	1,285	1,189
egyedül él (özvegy, elvált, külön él)	0,918	0,968	0,488*	0,518*	1,042	0,916	2,261*	1,662
aktivitás: nyugdíjas	0,776	0,926	1,306	1,463	1,063	1,074	1,197	0,646
aktivitás: munkanélküli	1,346	1,069	0,741	0,298*	0,656	0,677	0,183	0,469
aktivitás: egyéb inaktív	0,770	0,896	1,191	1,440	1,121	1,314	0,887	0,763
városban lakik	0,994	1,385	0,523*	0,232‡	0,719	0,574*	1,008	0,935
magyarok aránya a településen	1,012‡	1,007*	0,987†	0,974‡	0,997	0,997	0,998	1,000
magyarok száma a településen	1,000†	1,000	1,000	1,000*	1,000	1,000†	1,000	1,000
van többségi kapcsolata	1,441	1,478	0,826	0,964	0,896	1,282	0,585	2,477†
jól beszél a tituláris nyelvet	0,934	1,160	1,183	1,916†	0,746	1,375	0,970	1,680*
jól beszél az angolt	0,862	1,269	1,733*	2,088*	0,691	0,946	2,811*	1,059
Nagelkerke R ²	0,087	0,073	0,066	0,157	0,025	0,085	0,072	0,113
N	752	702	688	622	698	638	483	468

Jelmagyarázat: szürkével jelzett cellák: szignifikáns kapcsolat, *p ≤ 0.05; †p ≤ 0.01; ‡p ≤ 0.001. Referenciakategóriák: nő, fiatal (18–34 év közötti), alacsony végzettségű, nőtlen/hajadon (egyedül él), gazdaságilag aktív, falun lakik, nem beszél jól a tituláris nyelvet, ill. az angolt.

5. KÖVETKEZTETÉSEK

Ebben az elemzésben a társadalmi tőke empirikus mérésére tettünk kísérletet – annak strukturális (kapcsolati) és kognitív (bizalom) dimenzióin keresztül – a Kárpát-medence országaiban élő magyarok körében, különös tekintettel a kisebbségi magyarokra. Strukturális dimenzióban különbséget tettünk a gyenge és az erős, a rokonszenvi és funkcionális, valamint az összekötő (bridging, etnikailag heterogén) és az összetartó (bonding, etnikailag homogén) kapcsolatok között. Kognitív dimenzióban az összekötő társadalmi tőkét az általános (általánosított, generalizált), valamint a többségekkel szembeni, az összetartó tőkét pedig a saját etnikum tagjaival szembeni bizalom szintjével mértük.

A kapcsolati erőforrásokat névgenerátor módszerrel vizsgáltuk. Ebből kiderült, hogy az öt Kárpát-medencei régió magyar közösségei közül Magyarországon a legnagyobb a kapcsolatszegek aránya, és ugyanitt soroltak fel a legkevesebb olyan ismeróst, rokont vagy barátot, akiknek a segítségére számíthatnak (funkcionális kapcsolat), vagy akivel személyes problémáikat megbeszélhetik, ill. akikkel társaságba járnak (rokonszenvi kapcsolat). Mindegyik régióra érvényes, hogy a kapcsolatok száma a végzettséggel együtt nő, és a nőtlenek/hajadonok kapcsolatai kiterjedtebbek, mint azoké, akik családban/élettárrsal vagy egyedül élnek (özvegyek, elváltak, külön élnek). A kapcsolatok száma a kor előrehaladtával csökken. A nyugdíjazás a kapcsolatok leépülésével is jár, még úgy is, hogy a kor hatását kontroll alatt tartjuk. A munkanélküliség és az inaktivitás is negatívan hat a kapcsolatok számára. Általában igaz az is, hogy a nők tartanak fenn szélesebb kapcsolathálózatot, de ez az összefüggés csak Erdélyben és Kárpátalján szignifikáns. A modernizációs hipotézis, miszerint a városi életmód – ceteris paribus – nagyobb individualizálódással, a személyes kapcsolatok leépülésével járna – egyedül a Kárpátalján nyert meggyőző igazolást.

A kisebbségi magyarok kapcsolataira erős etnikai homogenitás jellemző: csupán 12–16 százalékra tehető azoknak az aránya, akik a felsorolt élethelyzetekben többségi (tituláris) etnikumú személyeket (is) említettek, és mindössze 6–8 százalékot tesz ki azoknak a kötéseknek az aránya, amelyeket a többségi nemzet tagjaival alakítanak ki. Mindez annak ellenére van így, hogy ennél jóval nagyobb hányaduk él kisebbségben a saját településén. Részben magyarázat lehet erre, hogy a többségi kapcsolatok általában egyik régióban sem járnak kimutatható jövedelmi előnyökkel (Csata et al., 2024).

Azt, hogy kinek van kapcsolata a többségi etnikum tagjaival, a szokványos egyéni erőforrások/szociodemográfiai jellemzők szinte egyáltalán nem magyarázzák. Egyedül a többségi nyelv jobb ismerete segít az etnikai-nyelvi határok átlépésében – ami viszont egyszerre lehet oka és következménye is annak, hogy valakinek román, szlovák stb. rokonai, barátai, ismerősei vannak. Ehhez képest az etnikai földrajznak döntő, szinte kizárólagos szerepe van: a település etnikai összetétele (mindenütt) és a magyarok településenkénti száma (Vajdaságban és Kárpátalján) egyaránt befolyással van arra, hogy milyen eséllyel alakul ki egy kisebbségi magyarnak élő, aktív kapcsolata egy többséggel.

A nemzetközi diverzitásirodalomban többnyire egyetértés van abban, hogy a multietnikus/többnyelvű társadalmakban leginkább a közös – kiemelten gazdasági – érdek által vezérelt instrumentális cselekvések mentén jön létre intenzívebb és tartósabb együttműködés a különböző etnikai csoport tagjai között, és hogy ennek a társadalmi kohézió, valamint a szélesebb értelem-

ben vett, polgári integráció szempontjából kiemelkedő jelentősége van (Baldassarri & Abascal, 2020, p. 369). A vizsgálatunkból viszont az látszik, hogy küllhoni magyarok és a többségi etnikumok között a funkcionális/stratégiai kapcsolatokról van kevesebb, bár a rokonszerző kapcsolatok is ritkák. Az amúgy is visszafogott interetnikus együttműködés tehát nem annyira az intézményi, mint a magánéleti szférában jön létre, tehát inkább a szociális és nem a rendszerintegráció szempontjából van némi jelentősége. Összességében viszont kijelenthető, hogy ez a fajta etnikai határokat átmetsző, polgári integráció igen korlátozottan valósul meg, az interetnikus együttélés helyett sokkal inkább párhuzamos, etnikailag szegmentált társadalmak képe rajzolódik ki. Az etnikumközi kapcsolatok ritkaságának a kognitív leképeződése a viszonylag magas bizalmatlanság a többségi etnikum tagjaival szemben – a vajdaságiak mindössze fele, az erdélyiek és a felvidékiek kétötöde, a kárpátaljaiak kevesebb mint negyede bízik a szerbekben/románokban/szlovákokban/ukránokban. Erőforrás-szemléleti logikában összességében kijelenthető tehát, hogy a strukturális és kognitív dimenziókban egyaránt korlátozott az összekötő (bridging) társadalmi tőke szerepe a kisebbségi magyarok akkomodációja szempontjából. Magyaroztatában komplex történelmi, társadalmi, és politikai tényezők játszanak szerepet, amelynek a feltárása meghaladja ennek a tanulmánynak a kereteit, de kiemelt jelentősége miatt további kutatások lefolytatására feltétlenül szükség van.

SZAKIRODALOM REFERENCES

- Alesina, A., & La Ferrara, E. (2005). Ethnic diversity and economic performance. *Journal of Economic Literature*, 43(3), 762–800. <https://doi.org/10.1257/002205105774431243>
- Baldassarri, D., & Abascal, M. (2020). Diversity and prosocial behavior. *Science*, 369(6508), 1183–1187. <https://doi.org/10.1126/science.abb2439>
- Boda, Zs. (2016). *Bizalom és közpolitika: Jobban működnek-e az intézmények, ha bízunk bennük?* Argumentum – MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont Politikatudományi Intézet.
- Burt, R. S. (1992). *Structural holes: The social structure of competition*. Harvard University Press.
- Csata, Zs. (2015). Ethnicity and economy: A research agenda for Transylvania. *Transylvanian Society*, 13(3), 9–16. <https://doi.org/10.17177/77171.166>
- Csata, Zs. (2020). Gazdaság. In N. Bárdi, G. Fábián, I. Horváth, T. Kiss, D. Kiss, Zs. Csata, ... & J. Márton (Eds.), *Magyarok Romániában 1990–2015: Tanulmányok az erdélyi magyarságról* (Vol. 1, pp. 169–201). Kriterion.
- Csata, Zs., Péti, M., Compton, B., Liu, A. H., & Sándor, Z. (2023). The income effects of minority co-ethnic employment: The case of Hungarians in Central and Eastern Europe. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 50(16), 4192–4214. <https://doi.org/10.1080/1369183X.2023.2290447>
- Fukuyama, F. (1997). *Bizalom*. Európa.
- Füzér, K., Gerő, M., Sik, E., & Zongor, G. (2006). Társadalmi tőke és fejlesztés. In T. Kolosi, I. G. Tóth, & G. Vukovich (Eds.), *Társadalmi riport 2006* (pp. 335–350). TÁRKI.
- Granovetter, M. S. (1973). The strength of weak ties. *American Journal of Sociology*, 78(6), 1360–1380. <https://doi.org/10.1086/225469>

- Granovetter, M. (1995). The economic sociology of firms and entrepreneurs. In A. Portes (Ed.), *The economic sociology of immigration: Essays in networks, ethnicity, and entrepreneurship* (pp. 128–165). Russell Sage Foundation.
- Hooghe, M., Marien, S., & De Vroome, T. (2012). The cognitive basis of trust: The relation between education, cognitive ability, and generalized and political trust. *Intelligence*, 40(6), 604–613. <https://doi.org/10.1016/j.intell.2012.08.006>
- Klijn, E. H. (2010). Trust in governance networks: Looking for conditions for innovative solutions and outcomes. In S. P. Osborne (Ed.), *The New Public Governance?* (pp. 319–337). Routledge.
- Kovály, K. (2024). *Az etnikai kapcsolati tőke földrajza: Ukrajnai vállalkozók a transznacionalitás útján*. Gondolat Kiadó.
- Kuczi, T., & Tóth, L. (2012). A kapcsolatok dinamikája és a nyelv. *Kultúra és Közösség*, 3(4).
- Lancee, B. (2012). *Immigrant performance in the labour market: Bonding and bridging social capital*. Amsterdam University Press.
- Landa, J. T. (1994). *Trust, ethnicity, and identity: Beyond the new institutional economics of ethnic trading networks, contract law, and gift-exchange*. University of Michigan Press.
- Marsden, P. (2005). Recent developments in network measurement. In P. J. Carrington, J. Scott, & S. Wasserman (Eds.), *Models and Methods in Social Network Analysis* (pp. 8–30). Cambridge University Press.
- McPherson, M., Smith-Lovin, L., & Brashears, M. E. (2006). Social isolation in America: Changes in core discussion networks over two decades. *American Sociological Review*, 71(3), 353–375. <https://doi.org/10.1177/000312240607100301>
- Mérei, F. (1998). *Közösségek rejtett hálózata*. Osiris Kiadó.
- Narayan, D. (1999). Bonds and bridges: Social capital and poverty. *Policy Research Working Paper Series No. 2167*. Washington, D.C.: World Bank.
- Orbán, A., & Szántó, Z. (2005). Társadalmi tőke. *Erdélyi Társadalom*, 3(2), 55.
- Portes, A. (1998). Social capital: Its origins and applications in modern sociology. *Annual Review of Sociology*, 24(1), 1–24. <https://doi.org/10.1146/annurev.soc.24.1.1>
- Putnam, R. D. (2000). *Bowling alone: The collapse and revival of American community*. Simon & Schuster.
- Sik, E. (2012). *A kapcsolati tőke szociológiája*. ELTE TáTK Eötvös Kiadó.
- Smith, J. A., McPherson, M., & Smith-Lovin, L. (2014). Social distance in the United States: Sex, race, religion, age, and education homophily among confidants, 1985 to 2004. *American Sociological Review*, 79(3), 432–456. <https://doi.org/10.1177/0003122414531776>
- Utasi, Á. (2002). *A bizalom hálója*. Új Mandátum.
- Veres, V. (2005). *Nemzeti identitás Erdélyben: Szociológiai olvasatban: Az erdélyi magyarok és románok nemzeti identitásának sajátosságai, társadalmi rétegződési perspektívában*. Akadémiai Kiadó.
- Veres, V. (2007). Társadalmi kapcsolathálók Erdélyben a nemzeti hovatartozás kontextusában. *Szociológiai Szemle*, 1(2), 47–70.
- Zsigmond, Cs., & Papp, Z. A. (2022). A zártság árnyalatai: Székelyek az EVS kutatásban. In T. G. Filep, Z. Papp, & G. Szerbhorváth (Eds.), *Palimpszesztus: Írások Bárdi Nándor 60. születésnapjára* (pp. 221–245). Társadalomtudományi Kutatóközpont – Kisebbségkutató Intézet – Kalligram.

MELLÉKLET

8. táblázat. *Van olyan személy, akivel személyes, bizalmas dolgait, problémáit meg tudja beszélni (logisztikus regresszió, esélyhányadosok)*

Table 8. *Is There Someone With Whom You Can Discuss Personal and Confidential Matters? (Logistic Regression, Odds Ratios)*

	Erdély	Felvidék	Vajdaság	Kárpátalja
férfi	0,391‡	,647*	0,530†	0,282‡
középkorú	0,564*	0,961	0,563*	0,813
idős	0,521*	0,571	0,497*	0,490
középiskolai végzettségű	1,266	,497†	1,147	1,610
felsőfokú végzettségű	1,569	,507*	2,135*	1,993*
családos vagy élettárral él	0,693	,541*	0,694	0,826
egyedül él (özvegy, elvált, külön él)	0,999	,424†	0,961	0,869
aktivitás: nyugdíjas	0,993	0,737	0,821	1,503
aktivitás: munkanélküli	1,421	0,520	0,664	0,566
aktivitás: egyéb inaktív (gyes, tanuló, htb.)	0,795	1,595	1,469	1,421
háztartás egy főre jutó jövedelme	1,001	1,000	1,001	1,003*
városban lakik	1,522†	1,061	1,120	2,427‡
Nagelerke R ²	0,120	0,110	0,110	0,215
N	825	637	623	489

Jelmagyarázat: szürkével jelzett cellák: szignifikáns kapcsolat, * $p \leq 0.05$; † $p \leq 0.01$; ‡ $p \leq 0.001$. Referenciakategóriák: nő, fiatal (18–34 év közötti), alacsony végzettségű, nőtlen/hajadon (egyedül él), gazdaságilag aktív (foglalkoztatott), falun lakik.

9. táblázat. *Van olyan személy vagy személyek, akikkel közösen eljár szórakozni (kirándulni, étterembe, bárba, színházba, sporteseményekre stb.) legalább havonta egyszer (logisztikus regresszió, esélyhányadosok)*

Table 9. *Is There a Person or People with Whom You Go Out for Leisure Activities (Trips, Restaurants, Bars, Theater, Sports Events, etc.) at Least Once a Month? (Logistic Regression, Odds Ratios)*

	Erdély	Felvidék	Vajdaság	Kárpátalja
férfi	0,786	0,911	1,185	0,515†
középkorú	0,432†	0,431†	0,429†	0,536*
idős	0,347†	0,229‡	0,429*	0,237†
középiskolai végzettségű	2,032†	1,533	1,635*	1,185
felsőfokú végzettségű	4,311‡	2,357†	2,074*	2,560*
családos vagy élettárral él	0,634	0,412†	0,346†	0,444†

	Erdély	Felvidék	Vajdaság	Kárpátalja
egyedül él (özvegy, elvált, külön él)	,381†	0,421†	0,266†	0,577
aktivitás: nyugdíjas	,528*	0,541*	0,530*	0,225†
aktivitás: munkanélküli	1,679	0,213‡	0,481	0,795
aktivitás: egyéb inaktív (gyes, tanuló, htb.)	0,875	0,610	0,778	0,948
háztartás egy főre jutó jövedelme	1,002*	1,001*	1,002*	1,005†
városban lakik	1,421*	0,803	0,866	2,605‡
Nagelerke R ²	0,306	0,285	0,239	0,380
N	826	644	625	493

Jelmagyarázat: szürkével jelzett cellák: szignifikáns kapcsolat, * $p \leq 0.05$; † $p \leq 0.01$; ‡ $p \leq 0.001$. Referenciakategóriák: nő, fiatal (18–34 év közötti), alacsony végzettségű, nőtlen/hajadon (egyedül él), gazdaságilag aktív (foglalkoztatott), falun lakik.

10. táblázat. *Van olyan személy, akitől kölcsönkérhetne, ha pénzre lenne szüksége (logisztikus regresszió, esélyhányadosok)*

Table 10. *Is There Someone You Could Borrow Money from if Needed? (Logistic Regression, Odds Ratios)*

	Erdély	Felvidék	Vajdaság	Kárpátalja
férfi	0,665*	0,663*	0,931	0,726
középkorú	0,845	0,678†	0,503*	1,124
idős	0,544*	0,391*	0,615	0,834
középiskolai végzettségű	1,197	1,598	1,319	1,376
felsőfokú végzettségű	1,781	1,550	2,070*	2,329*
családos vagy élettárral él	0,943	0,896	1,113	0,565*
egyedül él (özvegy, elvált, külön él)	1,065	0,746	1,353	0,746
aktivitás: nyugdíjas	0,743	0,911	0,727	1,064
aktivitás: munkanélküli	0,948	,562	0,694	0,763
aktivitás: egyéb inaktív (gyes, tanuló, htb.)	0,668	0,935	0,830	1,100
háztartás egy főre jutó jövedelme	1,001	1,001*	1,000	1,004*
városban lakik	0,703*	1,063	0,857	1,048
Nagelerke R ²	0,079	0,120	0,038	0,070
N	813	626	613	481

Jelmagyarázat: szürkével jelzett cellák: szignifikáns kapcsolat, * $p \leq 0.05$; † $p \leq 0.01$; ‡ $p \leq 0.001$. Referenciakategóriák: nő, fiatal (18–34 év közötti), alacsony végzettségű, nőtlen/hajadon (egyedül él), gazdaságilag aktív (foglalkoztatott), falun lakik.

11. táblázat. Van olyan személy, akinek a segítségére számíthat, ha tanácsra, segítségre van szüksége fontos intézményekben, hivatalos ügyekben (logisztikus regresszió, esélyhányadosok)

Table 11. Is There Someone You Can Rely on for Advice or Help with Important Tasks or Official Matters? (Logistic Regression, Odds Ratios)

	Erdély	Felvidék	Vajdaság	Kárpátalja
férfi	0,721*	1,072	0,671*	0,598*
középkorú	0,834	0,827	1,020	0,660
idős	1,000	0,935	0,942	0,376*
középiskolai végzettségű	1,666†	0,726	1,251	1,529
felsőfokú végzettségű	2,544†	0,690	1,675	2,228*
családos vagy élettárral él	0,747	0,997	0,636	0,830
egyedül él (özvegy, elvált, külön él)	0,820	1,288	0,867	0,937
aktivitás: nyugdíjas	1,104	0,864	1,463	2,870†
aktivitás: munkanélküli	0,480	1,603	1,671	0,457
aktivitás: egyéb inaktív (gyes, tanuló, htb.)	0,735	1,968	1,165	1,114
háztartás egy főre jutó jövedelme	1,000	1,000	1,000	1,009‡
városban lakik	0,716*	0,672*	0,761	1,095
Nagelerke R ²	0,048	0,031	0,041	0,134
N	818	632	624	476

Jelmagyarázat: szürkével jelzett cellák: szignifikáns kapcsolat, * $p \leq 0.05$; † $p \leq 0.01$; ‡ $p \leq 0.001$. Referenciakategóriák: nő, fiatal (18–34 év közötti), alacsony végzettségű, nőtlen/hajadon (egyedül él), gazdaságilag aktív (foglalkoztatott), falun lakik.

ET

RECENZIO

2

Péter László¹

Sportizált életek avagy életek sportmozaikjai.

Reflexiók romániai atléták életútjaira

Szemle a Rostás Zoltán és Florentina Țone által szerkesztett

Scos din producție. Viața de sportiv în comunism și după...

(Termelésből kivéve. Sportolói élet a kommunizmusban és utána...)

című könyvről (Eikon, 2024)

A sport szerves része mindennapi életünknek, hiszen a világversenyek olyan globális média-események, amelyek világszerte hatalmas figyelmet vonzanak. Azt is mondhatjuk a posztmodern mediatisztált profi látványsportok a nyilvánosság meghatározó elemei lettek. A nyári és téli olimpiák, a futball-világ bajnokságok és az egyre hosszabb szezonban szervezett Formula–1 autóversenyek, a nagy tenisztornák a kíváncsi nagyközönség érdeklődésének középpontjában állnak, míg a profi élsportolók a jelenlegi posztmodern kor közismert sztárjaivá váltak. A sport mélyen beágyazódott a kultúrába, és vizsgálata révén feltárhatók azok a kulturális minták, amelyek a társadalmat jellemzik: így lesz a sport a társadalom tükré.

Ezt a tükörképet többféleképpen „láthatjuk”. A modernizáció során kialakult társadalom és a sport működésének alapelvei lényegében ugyanazok. Mindkettő esetében az észszerűség szerepe magas, hiszen ez a hatékonyság és eredményesség előfeltétele. A sport akárcsak a társadalom bürokratizált keretek között működik, a politika és sport kölcsönösen feltételezik egymást. Szociológiai tény tehát, hogy a sport visszatükrözi a társadalom érték- és szabályrendszerét, a domináns világnézetet és ethoszt, az érvényben lévő értékeket és normákat. A versenysportot átszövő fair play filozófiája nem jelent mást, mint az átlátható s kiszámítható, észszerű szabályokhoz való kölcsönös igazodást s ezek felügyeletét, a siker és sikertelenség kezelésének intézményesített mechanizmusait. Vagy éppenséggel mindezek hiányát!

De a tükörkép „meg is személyesedhet”. A sportoló munkája és privát élete kiváló képet nyújthat arról a társadalmi közegről, amiben életútja kibontakozik vagy éppenséggel megreked. Hiszen a sportolói siker záloga nem csupán az egyéni tehetségben lakozik, hanem azokon a külső feltételeken és viszonyokon is múlik, amiben sport belső gyakorlata „életre kelhet”: olyan lehetőségeken és korlátokon, mint a sportoló társadalmi háttere, az iskolarendszer szerkezete, a politikai viszonyok, az infrastrukturális, gazdasági előfeltételek, a sporthagyományok mintázatai.

Ennek a tükörképnek a megrajzolásában nyújt a sportjelenség iránt érdeklődő közönségnek kiváló kulcsot és lehetőséget a Rostás Zoltán és Florentina Țone által szerkesztett, Eikon kiadónál megjelent újszerű kötet. A *Termelésből kivéve. Sportolói élet a kommunizmusban és utána...* című, már megjelenésében is markáns, 764 oldalas posztmodern sportkönyv.

¹ Egyetemi adjunktus, BBTE, Magyar Szociológia és Szociális Munka Intézet. E-mail: laszlo.peter@ubbcluj.ro

Nem csupán érdekes és olvasmányos, hanem roppant fontos és hasznos anyag: hazai viszonylatban az egyetlen olyan mű, ami nagy fókuszú rálátást biztosít a romániai élsportolók életére, a hetvenes-nyolcvanas évek társadalmi figurációinak a viszonylatába belehelyezve. Egy olyan „*ablak*”, leleményes intellektuális vállalkozás, amin keresztül beleláthatunk az 1989 előtti világba, annak társadalomtörténetébe. S igencsak kevés ilyen lehetőségünk van; szűkösen állunk a romániai kommunista mindennapokat hitelesen dokumentáló társadalomtörténeti művekkel, illetve a meglévők a nagy narratívákat, a rendszerszintű interpretációkat mutatják be. Fűmenti szubjektív értelmezések, a kommunista hétköznapiakat az egyéni szereplők szemszögéből elbeszélő társadalomtörténeti tudományos írások száma elenyésző. Olyan, ami elbeszél életinterjúkat tartalmaz, egy sem volt mindeddig.

A Rostás és Ţone által szerkesztett kötet éppen ezért hiánypótló és értékes. Társadalomtörténet a javából, ráadásul egy speciális társadalmi kategória szemszögéből elmondva. A sportolóknak magas társadalmi láthatósága és presztízse volt, ráadásul az akkori rezsim számára kiemelt jelentőségű szegmensnek számított: a sportsikerek a nacionálkommunista ideológiát, a ceauşisza rezsimit legitimálta, kifele pedig a rendszer sikerét volt hivatott demonstrálni. A könyv tehát ezért is fontos, hiszen a kommunista rendszer által instrumentalizált sportolók életútjait mutatja be, az elbeszélők szabadon alakított narratívái mentén.

A szerkesztők által jegyzett bevezető után a kötet összesen 38 életútinterjút tartalmaz 15 sportág szereplőit lefedve. Az elbeszélők lényegében lefedik a romániai sporttörténet sikeresnek tartott sportágait (atlétika, ökölvívás, birkózás, evezés, kajai-kenu, biciklizés, labdarúgás, torna, kézilabda, lovaglás, rögbi, vívás, röplabda, teke, valamint sportvadászat, testnevelés [képzés] és amatőr rádiózás). Az életútjukat elmesélő, mindkét nemet képviselő sportolók relatív heterogén népességet képeznek, életkoruk, sikerességük és származásuk tekintetében is; vannak köztük olimpiai aranyérmesek is, de olyanok is, akik alsóbb ligákban szerepeltek, vagy relatív korán kénytelenek voltak abbahagyni sportkarrierjüket. Azonban olyan csillagokkal is készítették interjúkat a Bukaresti Egyetem társadalomtudomány szakos diákjai, mint Balázs-Sötér Jolán (atlétika), Cristian Gaţu (kézilabda), Cristian Ţopescu (lovaglás), Ivan Patzaichin (kajak-kenu) vagy Elena Fidatov (atlétika). Az interjúk mindegyike az elbeszélő sportoló élettörténetére fókuszál, de ezek tényleges tartalomban, terjedelemben, mélységben és részletességben, illetve argumentációkban nagy variációt mutatnak. Közös elemük a spontaneitás és az érezhető önreflexivitás. Ez a sokféleség a végeredmény tekintetében igencsak hasznos, hiszen az értő-értelmező olvasó számára éppen ezek alapján bontakozhatnak ki azok a tematikus csomópontok, amelyek az egyes alanyoktól elvált, társadalmi szinten tipizálható sportolói életutak fordulópontjait s ezek tényezőit (az eliasi figurációkat) jellemzik.

Az elbeszélések mint társadalomtörténeti mozaikok két fő csapásirányban tartalmaznak a tudomány számára hasznos ismereteket.

Egyfelől, a sport szűk belső gyakorlatának változásait, vagyis szűk értelemben vett sportolói karrier legfontosabb állomásait: 1. a sportággal való első találkozás (a sportpreferenciák kialakulása, az iskola és az edző szerepe, a családtól való elszakadás, a sport gyakorlatát alakító közösségbe való beilleszkedés); 2. a kezdés és a sportolói identitás kialakulása (kezdeti sikerek és kudarcok, az edzővel való kapcsolat intézményesülése, a sportolói szerepek elsajátítása); 3. a sikerek és ezek nyomán bekövetkezett változások (az olimpikon pozíció, a politikummal való közvetlenebb kapcsolat, külföldi utazások, az előjogok kihasználása, retorziók); 4. a sportolói

élet tipikus problémái és az ezekkel való megküzdés, reziliencia (sérülések, egészségügyi problémák, műtétek, személyes áldozatok, a sportrendszer működéséből adódó konfliktusok, személyes frusztrációk); 5. a sportkarrier vége és társadalmi (re)integráció (reszocializáció, problémák, új karrier, a társadalmi kapcsolatok alakulása).

Másfelől, a sport tág külső társadalmi környezetének lenyomatai. E tekintetben az életút-narratívák révén az olvasónak lehetősége van olyan személyes történetekkel való ismerkedésre, amelyek túlmutatnak az egyéni szintű történéseken és rávilágítanak a kor gazdasági viszonyaira, azokra a tipikus stratégiákra, amelyekkel a külföldre gyakrabban utazó sportolók számára élhet-tek, nevezetesen a csenccselések és csempészések rendszerére, ami felett a hatóságok némi ellen-szolgáltatás nyomán szemet hunytak. Továbbá a sportolók a teljesítmény fejében hozzájuthat-tak a mai szemmel akár nevésségesnek mondható, de a nyolcvanas években rendkívülinek számító alapélelmiszerekhez, mint hús, csokoládé, kávé. Ezek együttesen azt a kollektív érzést alakították ki, miszerint a sportolóközösség a rendszer által kedvezményezett, egyenesen privi-legizált csoporttá vált, az egyszerű emberekhez viszonyítva mindenképp.

Az interjúk alapján a sportolók és politikai rendszer viszonyának kontúrja is kialakul, rávi-lágítva az kommunista sportrendszer irracionálisára is. Ez legjobban a vízumkérelmek elbírá-lásában nyilvánult meg. Ugyanis sok esetben arról számolt be több sportoló, hogy ha a titkos-szolgálat külföldön élő rokont azonosított, akkor megtagadták az útlevél kiállítását, nehogy a versenyző disszidáljon. Más szavakkal, a lehetséges érem megszerzését áldozták fel a rendszeren megeshető folt biztos elkerülése érdekében. Ebből is jól látszik, hogy a kommunista rendszer számára a sport nem önmagában volt fontos, hanem eszközjellege volt stratégikus a belső legi-timáció és a külső imázs megkonstruálása érdekében.

Az olvasó természetesen arról is informálódhat az interjúk alapján, hogy a valóságban ho-gyan működött az (ál)amatőr sportrendszer: az atléták hivatalosan a köztulajdonban lévő nagy vállalatok alkalmazásában álltak, többnyire mint munkások, a valóságban azonban alig jártak be, hiszen – mint ahogyan a könyv címe is sugallja – de facto „*ki voltak véve a termelésből*”, hogy a szocialista haza presztízsét „*éptítsék*” és a „*sokoldalúan fejlett szocialista új ember*” képét megjele-nítsék.

Összességében elmondható, hogy társadalom- és egyben sporttörténeti művet vehet a kezé-be az olvasó, amely nagyon szemléletesen és olvasmányosan mutatja be a romániai sportoló életének legfontosabb állomásait úgy, hogy az nem csupán a sportolóról szól, hanem sokkal inkább arról a társadalomról beszél, amiben az alanyok versenyeztek, éltek, vágyakoztak és örültek a maguk és társaik sikerének.

Újszerű és kiváló „ablak”, amin keresztül egy varázslatos világ tárul az olvasó szeme elé.

A szerzőkről About the Authors

AKÁCSOS EMŐKE szociológus, mesteri hallgató, Babeş–Bolyai Tudományegyetem, Szociológia és Szociális Munka Kar. E-mail: emoke.akacsos@stud.ubbcluj.ro

BENEDEK ANNAMÁRIA szociológus, mesteri hallgató, Babeş–Bolyai Tudományegyetem, Szociológia és Szociális Munka Kar. E-mail: annamaria.benedek@stud.ubbcluj.ro

CSATA ZSOMBOR szociológus, egyetemi docens a kolozsvári Babeş–Bolyai Tudományegyetem Szociológia és Szociális Munka Karán és tudományos munkatárs a budapesti HUN-REN Társadalomtudományi Kutatóközpont Kisebbségkutató Intézetében. Gazdaságsszociológiai témákban kutat, elsősorban az etnikumközi viszonyok ökonómiája, az etnikai-nyelvi sokféleség jóléti vonatkozásai érdeklik. E-mail: zsombor.csata@ubbcluj.ro

DÁVID-KACSÓ ÁGNES a kolozsvári Babeş–Bolyai Tudományegyetem Magyar Szociológia és Szociális Munka Intézetének oktatója. Kutatási területei: vulnerábilis gyerekek, fiatalok és a gyerekek, nők elleni erőszak. E-mail: agnes.david@ubbcluj.ro

GEAMBAŞU RÉKA szociológus, egyetemi adjunktus a kolozsvári Babeş–Bolyai Tudományegyetem Szociológia és Szociális Munka Karán és tudományos főmunkatárs a budapesti HUN-REN Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont Regionális Kutatások Intézetében. Főbb kutatási területei: nemi egyenlőtlenségek a munka világában, női vállalkozók, gondoskodó munkák, intenzív anyaság. E-mail: reka.geambasu@ubbcluj.ro

KÜRTI TÜNDE korábbi tanulmányait a kolozsvári Babeş–Bolyai Tudományegyetemen végezte: az alapképzését a Pszichológia és Neveléstudományok, a mesterképzését pedig a Szociológia és Szociális Munka Karon. 2024 szeptemberétől a Debreceni Egyetem Néprajz és Kulturális Antropológia Doktori Programjának doktorandusz hallgatója. Kutatása a munkavégzés átalakulásának folyamatát vizsgálja a falusi közösségekben, családtörténetek elemzésén keresztül, mindegyik esetben három biológiai generációra kiterjedően: gyerekek, szülők, nagyszülők. A kutatás kérdéskörei közé tartozik a gyermek- és serdülőkorúak munkavégzése, a nők társadalmi szerepének változása, valamint a munkavállalási és kulturális migráció hatásai is. E-mail: tunde.krt@gmail.com

NOVÁKNÉ PINTÉR GABRIELLA tizenhét éve dolgozik a gyermekvédelem területén. Jelenleg szociális munkásként tevékenykedik az Új Kezdet Gyermekvédelmi Alapítványnál. Kutatása középpontjában a hátrányos helyzetű gyermekek támogatása és megsegítése áll. E-mail: ujkezdetgyermekvedelem@gmail.com

PÁSZTOR GYÖNGYI egyetemi adjunktus, a Babeş–Bolyai Tudományegyetem Magyar Szociológia és Szociális Munka Intézetének oktatója. Kutatási területe: városszociológia, városrendezésben alkalmazott szociológia, városi turizmus. E-mail: gyongyi.pasztor@ubbcluj.ro

PÉTER LÁSZLÓ szociológus, a Babeş–Bolyai Tudományegyetem Magyar Szociológia és Szociális Munka Intézetének adjunktusa. Kutatás területei: a társadalmi problémák és a sport szociológiája. E-mail: laszlo.peter@ubbcluj.ro